

**UNIVERSITATEA LIBERĂ INTERNAȚIONALĂ
din MOLDOVA**

Cu titlu de manuscris
C.Z.U.:342.5/7(498+478)(043.2)
C51

CIOCÎRLAN GHEORGHE

**DEZVOLTAREA INSTITUȚIEI CETĂȚENIEI ÎN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA
MOLDOVA**

**SPECIALITATEA:
552.01 - Drept public (constituțional)**

TEZĂ DE DOCTOR ÎN DREPT

Conducător științific

VICTOR POPA
doctor habilitat în drept,
profesor universitar

Autor

CIOCÎRLAN GHEORGHE

Chișinău, 2016

© CIOCÎRLAN GHEORGHE, 2016

ADNOTARE	4-6
LISTA ABREVIERILOR	7
INTRODUCERE	8
1 INSTITUȚIA CETĂȚENIEI ROMÂNIEI ȘI REPUBLICII MOLDOVA ÎN LUMINA ABORDĂRILOR DOCTRINARE	16
1.1 Cerințe internaționale față de instituția cetățeniei	16
1.2 Abordări științifice cu privire la natura juridică a cetățeniei	17
1.2.1 Instituția cetățeniei în literatura de specialitate din occident.....	26
1.2.2 Teze de doctorat cu privire la instituția cetățeniei.....	36
1.3 Scopul și obiectivele tezei.....	45
1.4 Concluzii la Capitolul 1.....	46
2 CADRUL CONCEPTUAL DE ANALIZĂ A CETĂȚENIEI ÎN SOCIETĂȚILE DEMOCRATICE	48
2.1 Cercetarea evoluției conceptului de cetățenie.....	48
2.2 Sinteză asupra nucleului conceptual al cetățeniei.....	58
2.3 Instituționalizarea componentelor cetățeniei.....	67
2.4 Distincția și valoarea juridică a conceptelor naționalitate și cetățenie.....	74
2.5 Concluzii la Capitolul 2.....	83
3 REGLEMENTAREA CETĂȚENIEI ÎN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA	85
3.1 Evoluția legislației în materie de cetățenie în România și Republica Moldova.....	85
3.2 Legislația României cu privire la cetățenie.....	92
3.3 Cetățenia Republicii Moldova: reglementări de drept.....	102
3.4 Concluzii la Capitolul 3	112
4 CETĂȚENIA ÎN SOCIETĂȚILE CONTEMPORANE: PROBLEME ȘI PROVOCĂRI	114
4.1 Schimbarea esenței cetățeniei în societățile contemporane.....	114
4.2 Cetățenia ca „răspuns” la problema pluralismului societăților moderne.....	123

4.3	Tendențe actuale ale cetățeniei.....	128
4.4	Concluzii la Capitolul 4.....	139
	CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....	141
	BIBLIOGRAFIE.....	145
	DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII.....	160
	CV AUTORULUI.....	161

ADNOTARE

Ciocîrlan Gheorghe.

Tema tezei: Dezvoltarea instituției cetățeniei în România și Republica Moldova.

Titlul științific solicitat- doctor în drept. Chișinău, 2016.

Structura tezei: Introducere; Capitol introductiv ”Instituția cetățeniei României și Republicii Moldova în lumina abordărilor doctrinare”; Compartimente de bază – 3 capitole, 18 paragrafe, volum-144 pag text de bază.; Bibliografie din 214 surse;

Numărul de publicații la tema tezei - Rezultatele obținute sunt publicate în 7 lucrări științifice;

Cuvintele-cheie - cetățenie, legătură politico-juridică, dobândirea cetățeniei, pierderea cetățeniei, cetățenie dublă, retragerea cetățeniei.

Domeniul de studiu – 552.01 - Drept public (constituțional);

Scopul lucrării – elucidarea cât mai completă, aprofundată și multiaspectuală a naturii juridice a instituției cetățeniei în România și Republica Moldova.

Obiective ale lucrării: formularea unui concept al lucrării și crearea unui fundal teoretic pentru analiza la nivelurile relevante a naturii juridice a cetățeniei; cercetarea evoluției esenței conceptului de cetățenie; analiza nucleului conceptual al cetățeniei; studierea etapelor de instituționalizare a componentelor cetățeniei; corelarea conceptelor ”naționalitate” și „cetățenie”; studierea evoluției legislației în materie de cetățenie în România și Republica Moldova; analiza reglementărilor de drept cu privire la cetățenie în România și Republica Moldova; evidențierea și analiza schimbării esenței cetățeniei în societățile contemporane; abordarea științifică a tendințelor actuale ale cetățeniei; analiza cetățeniei ca soluție la problema pluralismului societăților moderne.

Noutatea și originalitatea științifică a lucrării constă în modalitatea de abordare a aspectelor care țin de cetățenie ca concept polisemantic și multiform, în conținutul inedit al tezei, a cărei pondere se exprimă, în fond, prin concluziile și propunerile formulate. Conținând o cercetare științifică profundă a cadrului conceptual de analiză a cetățeniei în societățile democratice, investigația vine să contureze ipotezele și conceptele doctrinare cu privire la această instituție. Prezintă interes pentru știința dreptului constituțional opinia precum că «naționalitatea» și «cetățenia» se prezintă ca termeni cu o încărcătură juridică și emoțională diferită, ce nu trebuie utilizați ca sinonime; procesul de instituționalizare a cetățeniei se caracterizează printr-o mișcare de extensie pe orizontală și o mișcare de extensie pe verticală.

Problema științifică importantă soluționată în domeniul dreptului constituțional. Evidențierea și analiza schimbării esenței cetățeniei în doctrina dreptului constituțional a României și a Republicii Moldova, precum și abordarea științifică a tendințelor actuale de dezvoltare a cetățeniei în contextul aderării la UE, deci și la cetățenia europeană.

Semnificația teoretică și valoarea aplicativă a lucrării. Teza va aduce un aport benefic în cunoașterea mai profundă a unor aspecte precum nucleul conceptual al cetățeniei, instituționalizarea componentelor acesteia, corelația dintre naționalitate și cetățenie etc. Valoarea aplicativă a lucrării cuprinde următoarele aspecte: doctrinar-teoretic, normativ-legislativ și juridico-didactic. Lucrarea este actuală și pentru dezvoltarea științei dreptului public din România și Republica Moldova, care necesită o viziune nouă asupra unui așa concept complex cum este cetățenia, și, ca rezultat, investigații serioase în domeniu.

Implementarea rezultatelor științifice. Se propun recomandări privind ameliorarea cadrului legislativ în domeniul eficientizării instituției cetățeniei în România și Republica Moldova. Lucrarea va putea fi utilizată în procesul științifico-didactic pentru cadrele didactice universitare, doctoranzi, masteranzi și studenți, precum și pentru toți cei care se interesează de aspectele și problemele cetățeniei.

АННОТАЦИЯ

Чокырлан Георге

Тема: Развитие института гражданства в Румынии и Республике Молдова.

Структура диссертации: Вводная глава - " Гражданство Румынии и Республике Молдова в свете доктринальных исследований", основные разделы - 3 главы, составляет 18 параграфов, Общие выводы и рекомендации, Библиография из 214 источников, 144 страниц основного текста.

Количество публикаций по теме диссертации: 7 научных работах.

Ключевые слова: гражданство, политико-юридическая связь, получение гражданства, утрата гражданства, лишение гражданства, двойное гражданство;

Область научного исследования: 552.01 – Публичное право (конституционное); .

Цели работы - комплексное, глубокое изучение и освещение проблем связанные с развитием и юридическими свойствами института гражданства в Румынии и Республики Молдова.

Задачи работы: создание научного, теоретического для успешного анализа юридического свойс института гражданства; исследование эволюции института гражданства; изучение этапов институционализации института гражданства; изучение концептуального значения между понятиями “ национальность ” и „гражданство”; правовой анализ нормативной базы гражданства Румынии и Республике Молдова; определение существенных изменений института гражданства в современных условиях; научное определение тенденции развития института гражданства; определение института гражданства как демократический плюрализм в современных сообществах.

Новизна и научная оригинальность полученных результатов заключается в том, как понимать различные проблемы, связанные с гражданством, оригинальными представляются и выводы и рекомендации. Являясь концептуальным исследованием гражданства в демократических обществах, в работе подтверждаются доктринальные предположения о институте гражданства. Представляет определенный интерес для науки и конституционного права разграничение понятий "национальность" и "гражданство", а также институционализация гражданства которая характеризуется расширенным развитием по горизонтали и по вертикали . Оригинальность работы заключается и в разнообразном содержания и интерпретация различных теоретических и прикладных аспектов.

Важная научная задача конституционного права. Анализ изменений сути гражданства в конституционном праве Румынии и Республики Молдова, а также научное обоснование современных тенденций развития гражданства в условиях интеграции в ЕС и внедрение европейского гражданства.

Теоретическая значимость и ценность работы. Диссертация внесет определенный вклад в более глубоком изучении основных концептуальных вопросов, таких, как гражданство, институционализации ее компонентов, соотношение между национальностью и гражданством и т.д. Ценность работы также включает в себя следующие аспекты: теоретически-доктринальный, нормативно-законодательный, а также дидактический аспект. Работа является актуальной и для дальнейшего развитие науки публичного права в Румынии и Республике Молдова.

Имплементация результатов научного исследования. Рекомендуются законодательные предложения для более эффективного действия института гражданства. Работа может быть использована в процессе преподавания в ВУЗах, для мастерантов и докторантов, а также для всех тех, которые интересуются проблемами развития института гражданства в Румынии и Республике Молдова

ANNOTATION

Ciocîrlan Gheorghe.

Thesis: Development of the institution of citizenship in Romania and Moldova.

Academic title Doctor of Law.

Chisinau, 2016.

Thesis structure: Introduction; Introductory chapter "Citizenship in the light of doctrinal approaches"; Basic compartments - 3 chapters, 18 paragraphs, volume – 144 pages basic text; Bibliography includes 214 sources;

Number of publications on the topic of thesis - The obtained results are published in 7 scientific papers;

The key words - citizenship, political and legal connection, acquisition of citizenship, loss of citizenship, dual nationality, deprivation of nationality.

Field of study - 552.01 - Public Law (constitutional);

The purpose of work - more complete, thorough and multidimensional elucidation of the legal nature of institution of citizenship in Romania and Moldova.

Objectives of the work: formulating a concept of work and creating a theoretical background for analysis at the relevant levels of the legal nature of citizenship; research the evolution of citizenship essence, analysis of conceptual core of citizenship; studying the steps of institutionalization of the components of citizenship; correlating the concepts "nationality" and "citizenship"; studying the evolution of legislation on citizenship in Romania and Moldova; analysis of law provisions on citizenship in Romania and Moldova; highlighting and analyzing change of the essence of citizenship in contemporary societies; scientific approach to current trends of citizenship; analysis of citizenship as a solution to the problem of pluralism in modern societies.

Scientific novelty of the research is how to address issues related to citizenship as a multifaceted and multiform concept, in the original content of the thesis, which is expressed, in fact, through conclusions and proposals. Including a deep scientific research of conceptual framework for the analysis of citizenship in democratic societies, the investigation comes to outline concepts and doctrinal assumptions about this institution. There is an interesting thing for the science of constitutional law - the opinion that "nationality" and "citizenship" are presented as terms with a different legal and emotional fulfillment, that should not be used as synonyms; the process of institutionalization of citizenship is characterized by a movement that is extending horizontally and vertically.

Important scientific problem that was solved. Highlighting and analyzing change the essence of citizenship in constitutional doctrine of Romania and Republic of Moldova, as well as the scientific approach of current development trends of citizenship in the context of EU accession.

The theoretical importance and value of the research . The thesis will bring a beneficial contribution to deeper knowledge of core conceptual issues such as citizenship, institutionalizing of its components, the correlation between nationality and citizenship etc. Applicable value of the work includes the following: doctrinal, theoretical, normative-legal and legal-didactic aspects. The thesis are actual for the development of science of public law in Romania and Moldova, which requires a new vision of a complex concept such as citizenship, and as a result, serious investigation in this field.

Implementation of scientific results. Recommendations are proposed for improving of the legislative framework in the field of making more efficient the institution of citizenship in Romania and Moldova. The work will be used in the scientific and didactic process for academics, doctors, masters and students, and for all those who are interested in the issues and problems of citizenship.

LISTA ABREVIATORILOR

UE – Uniunea Europeană

CE –Consiliul Europei

R.M. – Republica Moldova

RO - România

CC – Curtea Constituțională

HCC –Hotărârea Curții Constituționale

APCE - Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei

HG – Hotărârea Guvernului

HP – Hotărârea Parlamentului

M.Of – Monitorul Oficial

ONU – Organizația Națiunilor Unite

CEDO –Curtea Europeană pentru Drepturile Omului

URSS - Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste

RASSM -Republica Autonomă Sovietică Socialistă Moldovenească

RSSM - Republica Sovietică Socialistă Moldovenească

SUA – Statele Unite ale Americii

INTRODUCERE

Actualitatea și importanța problemei abordate.

În ultimele decenii cetățenia a ajuns să fie nucleul în jurul căruia se cristalizează dezbaterile filosofice, juridice, politice și sociologice din cadrul societății. Această revenire a cetățeniei nu este întâmplătoare, fiind impulsionată, în special, datorită unor așa împrejurări precum dezmembrarea marilor entități fondate pe criterii ideologice și formarea de noi state naționale; revenirea la democrație în țările postcomuniste; apariția unor noi minorități în noile state naționale, rezultate fie din migrațiile umane dinspre regiunile mai puțin sigure spre cele mai sigure, fie din retrasarea frontierelor; presiunile asupra cetățeniei din partea imigranților, a refugiaților sau a populației dislocate în urma războaielor; noul proiect de cetățenie supranațională introdus prin Tratatul de la Maastricht; incapacitatea statului bunăstării de a susține cetățenia efectivă pentru toți cetățenii, în special la nivelul drepturilor sociale; apariția celei de-a treia generații de drepturi ale omului, absente din instrumentele inițiale de protecție; adâncirea deficitului democratic etc.

În toate țările cetățenia este principiul care stă la baza legitimității politice și constituie sursa unei legături juridico-politice dintre stat și cetățean. Dar acesta nu este un principiu static, ci o construcție istorică, care ia forme concrete diferite în timp și în spațiu. Apărut mai întâi în cetățile-stat din Grecia antică, preluat de Roma antică odată cu alte produse ale culturii antice grecești și cunoscând aici o nouă dezvoltare, legată îndeosebi de asocierea cu virtutea civică, uitat pentru o perioadă de mai bine de o mie de ani în epoca feudală, conceptul de cetățenie reapare în timpul Revoluției Franceze din 1789, fiind asociat cu drepturile omului. Liberalismul a accentuat această dimensiune: cetățenia înseamnă un statut ce presupune, mai întâi de toate, drepturi și libertăți acordate individului. Secolul al XIX-lea a consacrat relația dintre cetățenie și statul-națiune - prima entitate de integrare a celor două forme de apartenență: politică și culturală. Ea s-a realizat prin raportarea la cultura dominantă al cărei exponent politic a fost națiunea. Identitatea națională rămâne și astăzi o foiță puternică care consolidează statele. Totuși, această "cetățenie naționalistă" este acum contestată de mai multe fenomene, cum ar fi slăbirea statului, care se confruntă cu noile puteri economice independente; mișcările migratoare, în urma cărora majoritatea statelor moderne includ în interiorul frontierelor lor comunități diferite, care contestă ideea de omogenitate națională și dau naștere la comunitatea de cetățenie, mai degrabă decât la comunitatea națională; apariția actorilor politici supranaționali (Uniunea Europeană), care încearcă să creeze o cetățenie dincolo de naționalitate, o cetățenie supranațională, ca provocare la conceptul de "națiune".

Cele mai recente studii afirmă că societățile noastre s-au schimbat în mod radical și odată

cu ele și concepțiile teoretice și modalitățile de aplicare a cetățeniei în practică. Conținutul acestui concept se extinde și crește odată cu diversificarea tipurilor de prezență în lume și de relații cu ceilalți. Astfel că cetățenia a evoluat pentru a se afirma astăzi că ea reprezintă „practica unui cod moral - un cod care este orientat spre interesele celorlalți - fondat mai degrabă pe dezvoltarea personală și cooperarea voluntară decât pe puterea represivă și intervenția statului.”[200]

Plasată la granița dintre tradiție și inovație, raportarea cetățeniei la stat, la diverse practici de guvernare, la necesitățile de gen, la provocările globalizării ne face să nu o percepem ca pe un produs finit, ci ca pe un concept dinamic, redefinit și permanent redefinibil. Acest concept controversat și mobilizator are meritul de a exprima chintesența gândirii politice dintr-o epocă istorică și de a sintetiza ansamblul problemelor care rezultă din relația stat-cetățeni. Influențată de schimbările politice, economice, sociale, culturale, cetățenia influențează, la rândul său, o serie de schimbări politice, economice, sociale și culturale, fapt sesizabil cu precădere odată cu extinderea Uniunii Europene și cu afirmarea valorilor promovate de ea. Această lărgire considerabilă a ariei tematice și a problemelor subiacente explică interesul deosebit al specialiștilor față de acest concept, astfel că putem afirma fără ezitare că cetățenia a devenit o nouă paradigmă a științelor politice, dominând dezbateră contemporană din științele juridice, politice și sociale.

Se opinează că tradiționalul concept al cetățeniei are tendința de a dispărea în societatea post-modelistă, impunându-se necesitatea de noi motive pe baza cărora o nouă formă de cetățenie să fie dezvoltată. Cetățenia, ca concept dinamic, rezultat al unui proces istoric de expansiune la nivelul conținutului (drepturile civile, politice, sociale), menține drept coordonată statică, apartenența la o comunitate politică; tradițional, această comunitate politică este statul național, în care cetățeanul se prezintă ca titular al unor drepturi recunoscute și garantate de stat, având, în schimb, anumite obligații față de acesta.

Ioan Muraru, pornind de la faptul ca cetățenia are „un conținut și o finalitate care se corelează cu realități economice, sociale și culturale concrete, dintr-o societate dată”, consideră că ea, adică cetățenia, este o calitate a persoanei fizice ce exprimă relațiile permanente social-economice, politice și juridice dintre persoana fizică și stat, dovedind apartenența sa la statul respectiv și atribuind persoanei fizice posibilitatea de a fi titularul tuturor drepturilor și îndatoririlor prevăzute de constituția și legile acestuia. [64, p.178-179]

Totuși, această maximă este astăzi activ contestată, insistându-se că comunitatea politică poate fi definită printr-o varietate de elemente, cum ar fi un cod moral, o identică impunere a drepturilor și obligațiilor, loialitatea pentru o civilizație deținută în comun, un simț al identității,

astfel încât un anumit set de valori, fixat ca un punct de referință, este de preferat față de regiunile geografice.

Astfel de evoluții ne invită la o reconsiderare a cetățeniei. Datorită schimbărilor rapide care au loc în societățile noastre și a modurilor în care este privită și trăită cetățenia, este esențial să se reafirme ce reprezintă elementele esențiale ale acestui concept într-o societate democratică.

Plasată la granița dintre tradiție și inovație, raportarea cetățeniei la stat, la diverse practici de guvernare, la necesitățile de gen, la provocările globalizării ne face să nu o percepem ca pe un produs finit, ci ca pe un concept dinamic, redefinit și permanent redefinibil. Acest concept controversat și mobilizator are meritul de a exprima chintesența gândirii politice dintr-o epocă istorică și de a sintetiza ansamblul problemelor care rezultă din relația stat-cetățeni. Influențată de schimbările politice, economice, sociale, culturale, cetățenia influențează, la rândul său, o serie de schimbări politice, economice, sociale și culturale, fapt sesizabil cu precădere odată cu extinderea Uniunii Europene și cu afirmarea valorilor promovate de ea. [207].

În așa mod, o regândire și o redimensionare a naturii juridice a cetățeniei se prezintă nu doar ca dezirabilă, ci chiar strict necesară și deosebit de actuală.

Referitor la importanța studierii instituției cetățeniei și a consecințelor pe care le generează, într-un document al Institutului de drept comparat din Paris se spune: ”Dintre toate problemele juridice, nici una nu este mai importantă ca aceea a cetățeniei: pentru stat, deoarece de numărul și atașamentul cetățenilor săi depind forța și puterea sa; pentru individ, deoarece de legăturile lui cu statul depind condițiile, private și publice, ale existenței sale și întreaga viață se află implicată în această legătură”[205].

O importanță deosebită în studierii cetățeniei vizează cele mai importante probleme privind starea cetățeniei, realizarea ei în statutul juridic al omului, dezvăluirea esenței democratice a raporturilor juridice constituționale, ce exprimă interacțiunea obiectivă a subiectelor " Stat - cetățean". Rezultatele cercetărilor în acest domeniu pot fi și sunt utilizate în practica organelor de stat. ”[205].

Scopul și obiectivele tezei.

Scopul prezentei teze de doctorat rezidă în elucidarea cât mai completă, aprofundată și multiaspectuală a naturii juridice a instituției cetățeniei în România și Republica Moldova. Întru realizarea acestui deziderat au fost stabilite următoarele obiective:

- formularea unui concept al lucrării și crearea unui fundal teoretic pentru analiza la nivelurile relevante a naturii juridice a cetățeniei;
- cercetarea evoluției esenței conceptului de cetățenie;
- analiza nucleului conceptual al cetățeniei;

- studierea etapelor de instituționalizare a componentelor cetățeniei în România și Republica Moldova ;
- identificarea corelației conceptelor “naționalitate” și „cetățenie”;
- studierea evoluției legislației în materie de cetățenie în România și Republica Moldova;
- analiza reglementărilor normative cu privire la cetățenie în România și Republica Moldova;
- evidențierea și analiza schimbării esenței cetățeniei în societățile contemporane ;
- abordarea științifică a tendințelor actuale ale cetățeniei;
- analiza cetățeniei ca soluție la problema pluralismului societăților moderne.

Noutatea științifică a rezultatelor obținute.

Noutatea științifică a cercetării rezidă în modalitatea de abordare a aspectelor care țin de cetățenie ca concept polisemantic și multiform, în conținutul inedit al tezei, a cărei pondere se exprimă, în fond, prin concluziile și propunerile formulate. Conținând o cercetare științifică profundă a cadrului conceptual de analiză a cetățeniei în societățile democratice, investigația vine să contureze ipotezele și conceptele doctrinare cu privire la această instituție.

Constituie o noutate științifică și prezintă interes pentru știința dreptului constituțional argumentarea și demonstrarea următoarelor:

- apartenența la comunitatea politică și identificarea cu comunitatea culturală sunt două planuri diferite, dar interdependente. Astfel, «naționalitatea» și «cetățenia» se prezintă ca termeni cu o încărcătură juridică și emoțională diferită, ce nu trebuie utilizați ca sinonime;
- concepția etnică a cetățeniei nu permite a o despărți de naționalitate, căci o așa separare ar intra în conflict cu suveranitatea. Concepție socială a cetățeniei ne oferă o bază legitimă pentru o disjunctie cu naționalitatea;
- istoric procesul de instituționalizare a cetățeniei se caracterizează printr-o mișcare de extensie pe orizontală și o mișcare de extensie pe verticală. *Extensia orizontală* este caracterizată prin redefinirea frontierelor comunității, adică cetățenia este obținută treptat de ansamblul membrilor ai unei societăți politice. *Extensia verticală* în instituționalizarea cetățeniei se caracterizează prin lărgirea spectrului drepturilor acordate cetățenilor. De la drepturile și libertățile civile, ca fundament al statutului juridic al individului modern, s-a trecut treptat la drepturile politice ce presupun participarea, apoi la drepturile sociale ca garanție a apartenenței; iar apoi la drepturile culturale, fondate pe recunoaștere;
- fiecare stat are propria sa tratare a cetățeniei, care depinde, într-o oarecare

măsură, de caracteristicile demografice ale fiecăruia, acordarea cetățeniei fiind un privilegiu al statului, iar legislația cu privire la cetățenie are puternice conotații politice, deoarece exprimă viziunea clasei politice, aflate la putere, asupra națiunii;

- absența unei identități împărtășite, pe care ne-o impune pluralismul cultural al societăților contemporane, aduce cu sine obligația statului de a asigura viabilitatea instituțiilor sale, de a promova identitatea de cetățean, care poate, cel puțin în principiu, să fie împărtășită de către toți membrii societății, indiferent de identitățile lor culturale.

Originalitatea lucrării constă atât în specificul problemelor abordate, cât și în caracterul ei complex. Având un conținut variat sub aspectele teoretic și aplicativ, ea este, în primul rând, o lucrare de sinteză.

Problema științifică importantă soluționată. Evidențierea și analiza schimbării esenței cetățeniei în doctrina dreptului constituțional a României și a Republicii Moldova, precum și abordarea științifică a tendințelor actuale de dezvoltare a cetățeniei în contextul aderării la UE, deci și la cetățenia europeană.

Importanța teoretică și valoarea aplicativă a lucrării.

Prezenta lucrare va aduce un aport benefic în cunoașterea mai profundă a unor așa aspecte precum nucleul conceptual al cetățeniei, instituționalizarea componentelor acesteia, corelația dintre naționalitate și cetățenie etc. Lucrarea va da posibilitate celor, care sunt preocupați de studierea problemelor legate de cetățenie, să înțeleagă mai bine esența cetățeniei în societățile contemporane, precum și tendințele actuale ale acesteia.

Valoarea aplicativă a lucrării cuprinde următoarele aspecte: doctrinar-teoretic, normativ-legislativ și juridico-didactic.

În plan *doctrinar-teoretic* se fundamentează și se demonstrează că cetățenia, pornind de la un nucleu de semnificație de bază, se caracterizează prin mobilitatea sa permanentă, ca urmare a unei serii lungi de instituționalizări.

În plan *normativ-legislativ* se analizează evoluția cadrului juridic, precum și legislația în materie de cetățenie în Republica Moldova și România.

În plan *juridico-didactic*, analiza naturii juridice a cetățeniei va fi de un mare folos în procesul științifico-didactic, pentru cadrele didactice universitare.

Lucrarea este actuală și pentru dezvoltarea științei dreptului public din România și Republica Moldova, care necesită o viziune nouă asupra unui așa concept complex cum este cetățenia, și, ca rezultat, investigații serioase în domeniu.

Aprobarea rezultatelor cercetării.

Teza a fost prezentată la ședința Catedrei Drept Public a Universității Libere Internaționale din Moldova și recomandată spre susținere publică în fața Seminarului Interuniversitar. Probleme teoretice și practice ale tezei au fost comunicate la conferințe internaționale, cum ar fi:

1) Gheorghe Ciocîrlan, Considerațiuni generale privind instituția cetățeniei, Comunicare la Conferința internațională "Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 9-10 iunie 2009, p.339-345

2) Gheorghe Ciocîrlan, Reglementarea cetățeniei europene, Comunicare la Conferința internațională "Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 30-31 octombrie 2009, p.611-616

Sumarul compartimentelor tezei este determinat de scopul cercetării, de cercul problemelor abordate, de gradul de studiere a lor și cuprinde: adnotarea, introducerea, patru capitole, concluzii generale și recomandări, lista bibliografiei utilizate; și cuvinte cheie; lista abrevierilor.

Capitolul 1. *Cetățenia în lumina abordărilor doctrinare.* Acest capitol este dedicat analizei literaturii de specialitate la tema de investigație: monografii, manuale, studii, articole, etc., publicate în România, Republica Moldova și în alte state din care s-ar vedea care este situația în domeniul de cercetare. Se argumentează că în literatura juridică de specialitate din Republica Moldova și România tematica cu privire la cetățenie este una discutată, astfel că nici un manual de drept constituțional sau de drept public nu o trece cu tăcerea. Totuși studiile de valoare la acest compartiment sunt insuficiente. Rămân în afara analizelor așa aspecte precum evoluția esenței cetățeniei, a instituționalizării componentelor sale, schimbarea nucleului conceptual al acestei noțiuni, precum și reflectarea tendințelor actuale în dezvoltarea acestei instituții. Lucrările autorilor din occident la problematica cetățeniei sunt axate pe așa aspecte precum cetățenia supranațională, cetățenia și multiculturalismul, instituționalizarea componentelor cetățeniei, raportul dintre cetățenie și naționalitate etc.

Capitolul 2 „*Cadrul conceptual de analiză a cetățeniei în societățile democratice*” este dedicat analizei evoluției esenței conceptului de cetățenie, a nucleului conceptual al cetățeniei, cercetării etapelor în instituționalizarea componentelor cetățeniei, precum și determinării corelației dintre naționalitate și cetățenie. Analiza efectuată la acest capitol a permis formularea concluziei că cetățenia se prezintă ca un concept multiform, polisemantic și contestat; pornind de la un nucleu de semnificație de bază, ea se caracterizează prin mobilitatea sa permanentă, ca urmare a unei serii lungi de instituționalizări. Sensurile termenului cetățenie sunt deschise noilor

forme pe care cetățenia și viața politică le vor lua în viitor.

Capitolul 3 „*Reglementarea cetățeniei în România și Republica Moldova*” este dedicat unui studiu fundamental și complex a legislației cu privire la cetățenie în România și Republica Moldova. S-a accentuat că preocupările comunității internaționale în materie de cetățenie, materializate în tratatele cu privire la drepturile omului, sunt axate pe crearea condițiilor ca o persoană să poată avea cetățenie pentru a beneficia de protecția dată de calitatea de cetățean. Totuși, reglementarea cetățeniei este de competența internă a statului, astfel că fiecare stat are propria sa tratare a cetățeniei, care depinde, într-o oarecare măsură, de caracteristicile demografice ale fiecăruia. Mai mult decât atât, legislația cu privire la cetățenie are puternice conotații politice, deoarece exprimă viziunea clasei politice aflate la putere asupra națiunii.

Capitolul 4 “*Cetățenia în societățile contemporane: probleme și provocări*” este consacrat analizei mutațiilor care au avut loc în esența cetățeniei în societățile contemporane, argumentându-se că s-a trecut de la o înțelegere a cetățeniei bazată pe sentimentul apartenenței, cu accent deosebit pe supunere la regulile colectivității, la o înțelegere mai individualistă și mai instrumentală a cetățeniei, care acordă importanță locului individului și drepturilor acestuia, și pune pe plan secund afirmarea identităților colective în sens geografic sau cultural. În așa mod s-a efectuat o deplasare de la un model republican de cetățenie - model moștenit de la Rousseau și, prin el, de la antichitatea greco-romană - la un model liberal. Cetățenia rămâne o problemă plină de viață în lumea de astăzi, un principiu regulator de reafirmat, dar, de asemenea, de îmbogățit și de adaptat la noile provocări; ea se învață de fiecare individ și generație de cetățeni printr-un proces de socializare politică sau prin demersuri sistematice de educație civică într-un mediu specializat.

Concluziile generale și recomandările inserează ideile generalizatoare formulate ca rezultat al investigației desfășurate. Bibliografia, compusă din 211 titluri, reprezintă suportul documentar și doctrinar al tezei.

1. INSTITUȚIA CETĂȚENIEI ROMÂNIEI ȘI REPUBLICII MOLDOVA ÎN LUMINA ABORDĂRILOR DOCTRINARE

1.1 Cerințe internaționale față de instituția cetățeniei.

Instaurarea orânduirii capitaliste duce la înlocuirea instituției supușeniei din Evul Mediu cu cetățenia. În sensul modern, noțiunea de cetățean a fost utilizată pentru prima dată în *Declarația franceză privind drepturile omului și cetățeanului* din 1789 [201, p.341]. Declarația a introdus noțiunea contemporană de cetățenie, lichidând supușenia, legând-o de participarea activă a persoanei la viață politică, înzestrarea cetățenilor cu un set de drepturi și obligațiuni, iar statul - un set de obligațiuni față de cetățeni, schimbând astfel radical natura juridică a cetățeniei. [37, p. 7] Ideea de bază, care stă în spatele înțelegerii liberale a cetățeniei, este aceea conform căreia există anumite drepturi de bază pe care cetățenii le au atâta timp cât sunt loiali statului lor. Egalitatea cetățenilor este concepută ca simplă egalitate juridică, iar libertatea este indisolubil legată de proprietatea particulară, definită de un raport sacru și inviolabil.

Instituția cetățeniei întotdeauna a fost influențată de gradul de dezvoltare social-economic, de valorile democratice, de drepturile și libertățile cetățenești acordate și garantate de stat. Pe de altă parte, o influență asupra dezvoltării cetățeniei au avut, și o au și în prezent, diferite tratate și convenții internaționale. [201, p.341]

În 1930 la Haga a avut loc o Conferință la care s-a încercat codificarea dreptului internațional, care a cuprins și problemele vizând cetățenia. Convenția adoptată confirmă dreptul suveran al statelor de a stabili normele privind reglementarea cetățeniei, obligația reciprocă a statelor de a respecta acest drept în măsura în care el nu contravine principiilor dreptului internațional. În Convenție au fost stipulate și principiile care trebuie să stea la baza reglementării cetățeniei: egalitatea cetățenilor din diferite state; negarea cetățeniei duble; dreptul persoanei la expatriere și la naturalizarea în noul stat; unitatea cetățeniei și a familiei. [37, p. 8]

La 10 decembrie 1948, Adunarea Generală O.N.U. a adoptat Declarația universală a drepturilor omului, care în art. 15 proclamă că orice individ are dreptul la o cetățenie și că nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa, nici de dreptul de a-și schimba cetățenia. În 1966, O.N.U. a adoptat Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice și Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale prin care au fost stabilite un șir întreg de drepturi de care trebuie să se bucure cetățenii statelor semnatare, însă actul normativ internațional de cea mai mare importanță, care stabilește principii și reguli în problema cetățeniei persoanelor, este Convenția europeană cu privire la cetățenie (Strasbourg, 06.XI.1997). În Convenție cetățenia „*desemnează legătura juridică dintre o persoană și un stat și nu indică originea etnică a persoanei*”. În același timp, în Convenție sunt consacrate principiile cetățeniei

care urmează a fi respectate de statele semnatare: fiecare individ are dreptul la o cetățenie; apatridia trebuie să fie evitată; nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa; nici căsătoria, nici desfacerea căsătoriei dintre un resortisant al unui stat parte și un străin, nici schimbarea naționalității unuia dintre soți în timpul căsătoriei nu poate avea efecte de drept asupra cetățeniei celuilalt soț [201, p.342].

În același timp Convenția dispune ca regulile relative la cetățenie aparținând unui stat parte să nu facă distincție sau să includă practici care ar constitui o discriminare bazată pe sex, religie, rasă, culoare sau origine națională ori etnică. La fel statele trebuie să respecte principiul nediscriminării între resortisanții săi, indiferent dacă sunt resortisanți prin naștere sau și-au dobândit cetățenia ulterior. [37, p. 8-9]

Acestea și multe alte norme ale dreptului internațional servesc drept izvor al instituției cetățeniei, care în fiecare stat se bucură de reglementare constituțională, devenind astfel o instituție fundamentală a sistemului de drept.

În ceea ce privește conceptul de „cetățenie europeană”, nevoia unei noi realități juridice comunitare denumită, în final, cetățenie europeană a fost declarată abia în 1984, când Consiliul de la Fontainebleau (25-26 iunie 1984) a format un așa-numitul Comitet de reflecție, cunoscut sub denumirea de Comitetul Adoninno. Consacrarea instituției cetățeniei europene și-a găsit locul în Tratatul de la Maastricht [202 p.611, 203 p.271]. Așa cum o definește acesta, cetățenia europeană constă în posibilitatea dată oricărui individ care are cetățenia unui stat membru de a fi considerat cetățean al Uniunii Europene. Prin introducerea cetățeniei europene, semnatarii Tratatului asupra Uniunii Europene și-au dorit, între altele, promovarea și consolidarea identității europene, implicând, în acest fel, cetățenii în procesul de integrare europeană. Ca urmare a dezvoltării pieței unice, cetățenii beneficiază de o serie de drepturi generale în domenii dintre cele mai diverse, precum libera circulație a bunurilor și a serviciilor, protecția consumatorilor și sănătatea publică, egalitatea de șanse și de tratament, accesul la ocuparea locurilor de muncă și la protecția socială ș.a. [35, p. 34]

1.2 Abordări științifice cu privire la natura juridică a cetățeniei.

Tematica cu privire la cetățenie este una omniprezentă în studiile de specialitate din diferite țări ale lumii, inclusiv din România și Republica Moldova, astfel încât nici un manual de drept constituțional sau de drept public nu o trece cu vederea, dezvăluind-o într-un mod mai restrâns sau mai larg.

Ceea ce ține de *evoluția istorică a instituției cetățeniei și natura juridică a cetățeniei*, sunt luate drept reper lucrările unor așa savanți precum V. Popa [71], A. Smochină [78, 79], T.

Cârnaț [8], A. Arseni [2], I. Guceac [37], I. Deleanu [30], T. Drăganu [32,33], I. Muraru [64], I. Teodoroiu [81], Cr. Ionescu [43], G. Vrabie [85], C. Gilia [36], Șt. Diaconu [20], Gh.Iancu [212] și alții, la investigațiile cărora se va face apel. Situația în domeniu la celelalte compartimente va fi evaluată pe tot parcursul tezei, dat fiind inoportunitatea separării ei din contextul lucrării.

Organizarea grupată a societății a pus din totdeauna problema raporturilor dintre individ și grup, a măsurii în care acesta trebuie să cedeze și să se subordoneze grupului, dar și a cadrului care asigură protecția individual [201]. Desigur, nu orice apartenență la un grup social pune problema legăturilor de cetățenie. Aceste legături încep să se constituie odată cu crearea raporturilor politico-juridice din societate, determinate îndeosebi de trecerea de la diferitele forme de putere socială la puterea publică. Astfel, abia odată cu constituirea statelor se pune și problema cetățeniei, dat fiind că raporturile dintre individ și putere nu se mai întemeiază pe rudenie, ci numai pe elemente de organizare etatică, în care distribuția grupurilor sociale (comunități umane) are în vedere aspectul teritorial. De aceea, populația însăși trebuie să aibă o legătură mai directă cu puterea publică, aspect care este pus în evidență de instituția cetățeniei. [81, p. 245]

În literatura juridică de specialitate din Republica Moldova și România problema cu privire la natura juridică a cetățeniei este una deosebit de discutată. Această tematică este prezentă în lucrările științifice ale unor așa autori români precum P. Negulescu, C. G. Rarincescu, A. Teodorescu, dar și în scrierile recente de drept constituțional ale lui T. Drăganu, I. Muraru, I. Teodoroiu, N. Prișca, I. Deleanu și alții. Dintre autorii din Republica Moldova la acest compartiment pot fi menționați I. Guceac, V. Popa, T. Cârnaț, A. Arseni, care în studiile sale de drept constituțional au rezervat un loc aparte acestei tematici. Sintetizând acest cadru științific, putem evidenția următoarele concepții cu privire la natura juridică a cetățeniei [207].

Teoria contractualistă. În domeniul explicării naturii juridice a cetățeniei, teoria contractualistă are ca premisă egalitatea juridică dintre individ și stat. Potrivit acestei teorii, fundamentarea juridică a cetățeniei se află într-un contract sinalagmatic, intervenit între stat și fiecare dintre cetățenii săi, pe baza căruia părțile au drepturi și obligații reciproce: cetățenii, pentru susținerea statului, iar statul pentru ocrotirea cetățenilor săi. Teoria contractualistă este o reflexie mai îndepărtată a teoriei contractului social a lui Jean Jacques Rousseau, publicată în secolul al XVIII-lea, care a avut o influență deosebită în abordarea raporturilor dintre individ și stat, atât în planul doctrinei politice și juridice, cât și în planul practicii sociale. Această teorie corespundea unor realități sociale, în care individul (cetățeanul) întreprinzător avea nevoie de un stat care să nu-l împiedice în acțiunile sale, fiind, sub aspect juridic, în relații egalitare: statul, ca putere publică, a luat naștere prin contractul social al indivizilor, astfel că dacă acesta devine tiranic, indivizii - deveniți cetățeni - pot să denunțe contractul și să înlocuiască puterea publică

prin alta, corespunzătoare intereselor acestora. Totodată, în concepția lui J. J. Rousseau voința contractuală (generală) a cetățenilor reprezintă suma voințelor individuale ale acestora, ceea ce constituie temeiul pentru a dobândi fiecare o parte din suveranitate și a o exercita, în calitate de cetățean [186, p.98-120].

În doctrina juridică s-a pus în discuție și problema dacă teoria contractualistă a cetățeniei, expusă de A. Weiss, este sau nu o reflectare a teoriei contractului social, ori apare numai ca o derivată a teoriei generale a contractului din dreptul civil. În acest sens, Tudor Drăganu consideră că teoria contractualistă este o reînviere a concepției despre contractul social, datorată lui J. J. Rousseau [33, p. 188]. N. Prișca formulează o opinie diferită, susținând că teoria contractualistă încadrează cetățenia "în categoria contractului, având în vedere voința celor două subiecte ale raportului de cetățenie, voință care la persoana fizică se exprimă din voința de a deveni cetățean, în cazul dobândirii cetățeniei la cerere sau de a rămâne cetățean, în cazul dobândirii cetățeniei prin naștere" [73, p. 181].

Cu privire la această dilemă I. Teodoroiu se pronunță că opiniile expuse nu sunt decât aparent contrare - însăși teoria contractului social are o fundamentare de drept privat în teoria generală a contractului, ceea ce înlătură orice opoziție dintre cele două concepții [81, p. 269].

Desigur, că atât teoria contractului social, cât și teoria contractualistă cu privire la cetățenie care derivă din prima, se întemeiază pe o ficțiune - cea a convenției originare dintre locuitori și stat. Altfel spus, cetățenia este rezultatul unui "raport contractual", ceea ce ar însemna că ea se naște numai dintr-un acord de voință aparținând statului și persoanei fizice. Ea apare astfel ca inadecvată în explicarea naturii juridice a cetățeniei, întrucât contrazice realitățile sociale. Astfel, calitatea juridică de cetățean se dobândește, de regulă, prin naștere, moment în care nu se poate pune problema intervenirii unui acord de voință între părți, acord care este de esența contractului. Imposibilitatea acordului de voință împiedică existența actului juridic contractual. Pe de altă parte, chiar dacă se poate vorbi despre exprimarea voinței juridice a persoanei în cazurile de solicitare a dobândirii cetățeniei sau de renunțare la cetățenie, acestea sunt situații de excepție, care nu influențează concluziile expuse anterior.

Teoria statutului juridic personal se află, în mare măsură, de asemenea, sub influența dreptului privat și chiar a dreptului natural, ca fundament al acesteia. În spiritul acestei teorii se consideră că, în ansamblu, cetățenia apare ca un "statut personal", dobândit în mod natural prin naștere, dar și contractual, atunci când este vorba despre obținerea cetățeniei la cererea persoanei [73, p. 183; 65, p. 75].

Reflecții ale acestei teorii găsim în scrierile constituționaliștilor din Republica Moldova A. Arseni, V. Ivanov și L. Suholitco, care consideră necesar de a concepe interdependența

obiectivă dintre instituția cetățeniei și gradul de realizare a ei în cadrul statutului juridic al cetățeanului. “În acest context, statutul juridic al cetățeanului se studiază ca un fenomen juridico-politic multiaspectuală, ca o expresie constituțională prioritară și de consolidare, fără de care este imposibilă reglementarea deplină a statutului juridic al personalității în diferite domenii ale vieții publice și de stat. La determinarea acestui statut trebuie să se țină seama, în primul rând, de faptul că oamenii de la naștere sunt liberi și egali, că lor, în virtutea nașterii, le revine un șir de drepturi inalienabile (naturale).” [2, p. 42]

În așa mod, teoria contractualistă caută explicarea naturii juridice a cetățeniei tocmai “în îndepărtatele coordonate ale dreptului natural, dar totuși nu oferă cadrul unei explicații pertinente a acesteia” [81, p. 270].

Teoria raportului juridic. Potrivit acestei teorii, cetățenia este un raport politic și juridic de "dominațiune și supușenie" din care izvorăsc drepturi și obligații reciproce între individ și stat [37, p. 14], sau o legătură juridică (raportul juridic) dintre persoana fizică și stat, conținutul său fiind stabilit de lege [81, p. 270]. Raportul juridic respectiv ia naștere fie în baza unui eveniment (nașterea copilului), fie a unor acțiuni (dobândirea cetățeniei la cerere, prin repatriere sau înfiere).

În forma inițială această teorie a fost enunțată de către C. G. Rarincescu, care considera cetățenia ca un raport, o legătură juridică și politică, ce unește pe un individ de un anumit stat, subliniind totodată: "Acest raport nu este de natură voluntară, ci este, prin natura sa, un raport de dominațiune și supușenie din care izvorăsc drepturi și obligații, atât în ce privește pe individ față de stat, cât și pe stat față de individul respectiv, care se găsește față de stat în situația de supus" [74, p. 270]. Ulterior, concepția a fost dezvoltată de către N. Prișca, care considera că, în esență, cetățenia reprezintă un raport juridic, deoarece creează drepturi și obligații reciproce statului și individului, conținutul său este prevăzut de lege (de norma juridică) și ia naștere ca urmare a unui fapt juridic (adică, un eveniment - nașterea persoanei, sau o acțiune - o manifestare de voință).

Totuși, doar constatarea că se creează raporturi juridice între stat și cetățean - ceea ce este exact - nu poate explica originea și natura juridică a cetățeniei înseși. Deși teoria raportului juridic are anumite merite în reliefaarea problemelor privind natura juridică a cetățeniei, ea se oprește, totuși, cu analiza la un nivel de generalitate care nu poate explica, în realitate, ceea ce și-a propus. Mai mult decât atât, această concepție, potrivit unor afirmații, fetișizează statul, față de care cetățeanul este un simplu supus, un element pasiv [37, p. 14]. Această teorie este contestată de unii autori care consideră, pe bună dreptate, că "cetățenia nu poate fi caracterizată ca un raport juridic și pentru că în realitate ea definește poziția unei persoane nu numai în cadrul unui singur

raport juridic, ci într-un complex de raporturi juridice" [32, p. 132].

Teoria situației juridice. Teoria situației juridice este la origini asemănătoare teoriei statutului juridic personal, care a evoluat, treptat, prin estomparea conținutului său predominant de drept privat, către imul care precumpănit este de drept public. Într-o formă mai puțin precisă, ea a fost enunțată de Anibal Teodorescu, care menționa, referindu-se la dobândirea cetățeniei prin naștere, că este vorba despre un fapt material căruia îi corespunde o situație juridică generatoare de drepturi și obligații [80, p. 41].

Reluată și argumentată pe larg, teoria situației juridice a fost dezvoltată de Tudor Drăganu, în mai multe lucrări de drept constituțional, în care se arată: "considerând cetățenia din punctul de vedere al subiectului ei, ea apare ca o situație juridică (un statut), termen prin care se desemnează un complex de drepturi subiective și obligații ale unei persoane, unite între ele printr-o conexitate specifică" [32, p. 188]. În subsidiar, același autor exemplifică și alte situații juridice: căsătoria, filiația, paternitatea.

Se constată însă, că prin această teorie nu se reușește a se depăși în analiză și sinteză teoria precedentă - cea a raportului juridic. În acest sens I. Teodoroiu argumentează că, a susține că cetățenia este un raport juridic sau o situație juridică, înseamnă a nu depăși gradul de generalitate al unui eventual gen proxim, dar fără a se stabili și care este diferența specifică. Ori, nu se poate analiza o noțiune decât raportând genul proxim la diferența specifică. Aceasta din urmă este, însă, eliptică în ambele teorii. [81, p. 272]

Teoria manifestării unilaterale a voinței de către stat în calitate de argument sunt aduse unele temeuri de dobândire a cetățeniei. Astfel, în cazul dobândirii cetățeniei prin naștere, dar mai ales la dobândirea cetățeniei prin cerere, statul își manifestă în mod unilateral voința sa, naturalizarea devenind nu altceva "decât un act unilateral de putere publică" [65, p. 75]. I. Guceac și T. Cârnaț resping aceste raționamente, susținând că chiar dacă admitem că cetățenia ar fi un act unilateral de voință al statului, trebuie să recunoaștem că în nici un caz nu poate fi acordată cetățenia unui stat prin naturalizare dacă persoana nu solicită în mod expres aceasta [37, p. 13; 8, p. 218].

Teoria cetățeniei - element constitutiv al statului Potrivit acestei concepții, cetățenia este pur și simplu un element constitutiv al statului. Cu privire la această teorie I. Guceac menționează, că este adevărat că organizarea puterii de stat se realizează numai în raport cu populația, dar cetățenia nu trebuie redusă doar la semnificația unuia dintre elementele constitutive ale statului. Ca apartenență a unei persoane la un anumit stat, cetățenia este o legătură juridică din care decurg drepturi și obligații reciproce [37, p. 15, 214 p.124].

Teoria cetățeniei componentă a capacității juridice. Adepții acestei teorii, printre care I.

Muraru și V. Popa, consideră că cetățenia este o componentă, un element al capacității juridice, care reprezintă o prerogativă a subiectelor de drept. În calitate de argument este adus faptul că persoanele fizice în cadrul raporturilor juridice apar ca cetățeni, ca străini și ca apatrizi, ultimele două categorii de persoane nefiind recunoscute subiecte de drept în anumite raporturi juridice. Această situație este explicată prin faptul că străinii sau apatrizii nu pot fi titulari ai unor drepturi și obligații, deoarece le lipsește o parte din capacitatea juridică, condiție necesară pentru a deveni subiect al raporturilor juridice și pentru a-și asuma în cadrul raportului juridic drepturile subiective și obligațiile corespunzătoare.

Ioan Muraru susține că, în funcție de condițiile social- politice, guvernării stabilesc care sunt elementele ce formează capacitatea juridică, determinând astfel dacă un individ sau un grup de indivizi pot sau nu să fie subiecte ale unor raporturi juridice, al căror conținut îl formează anumite drepturi sau obligații, legislația statelor constatând o restrângere a capacității juridice în anumite categorii de raporturi juridice pentru persoanele străine și apatrizi, acordând o capacitate juridică deplină numai pentru cetățeni [64, p. 177].

Gheorghe Iancu susține că în argumentarea acestei opinii, în vederea explicării naturii juridice a cetățeniei, trebuie să se plece de la categoria juridică de subiect de drept al unui raport juridic. Definirea capacității juridice ca o posibilitate abstractă și un concretă se referă la dreptul privat, și în special capacitatea juridică de folosință. Capacitatea juridică este un aspect care permite unui subiect de drept să poată fi participant la un anumit raport juridic sau la mai multe asemenea raporturi. Devenind astfel participanți, subiectele de drept în cauză dobândesc drepturi și obligații care formează conținutul raportului juridic în cauză, care este reglementat de lege. [212, p. 152].

În literatura juridică s-au formulat multiple definiții ale capacității juridice. O definiție sintetică, dar păstrând notele caracteristice poate fi următoarea: capacitatea juridică este aptitudinea generală și abstractă de a avea drepturi și obligații [81, p. 198]. Trăsăturile caracteristice fundamentale ale capacității juridice sunt: generalitatea, abstractizarea, conținutul de drepturi și obligații. *Generalitatea capacității juridice* desemnează faptul că, în principiu, ea este o aptitudine a tuturor subiectelor de drept fără determinare, neindividualizată. *Caracterul său abstract* arată că aptitudinea se referă la un conținut de drepturi și obligații neconcretizat. Aceasta înseamnă că, sub aspectul conținutului, subiectele de drept pot avea toate drepturile și obligațiile pe care legea nu le interzice în mod expres sau nu sunt contrare ordinii publice sau regulilor de conviețuire socială (bunelor moravuri). *Aptitudinea de a avea drepturi și obligații* se manifestă, în abstract, ca o vocație de a participa la raporturi juridice, iar în concret, ca o participare efectivă la acestea. Este demnă de reținut și ideea ca această vocație "se fondează pe

capacitatea juridică a titularului de drepturi și obligații, adică pe o calitate specific umană, care sintetizează două atribute fundamentale ale ființei umane, rațiunea și libertatea, dându-le relevanță, sub aspect juridic" [18, p. 9]. Reflectând gradualitatea libertății în timp și în spațiu, capacitatea juridică implică o strânsă conexiune cu desfășurarea fenomenelor politice, cu ideologia politică și juridică. Fără îndoială, teoria capacității juridice presupune dezbateră problemelor libertății persoanei, ceea ce devine mai evident și mai necesar în examinarea conținutului instituțional și concret al cetățeniei.

Ca și capacitatea juridică, cetățenia are un caracter de universalitate, de generalitate, întrucât se aplică quasi-totalității populației, excepția destul de restrânsă constituind-o calitatea de apatrid (străinii fiind și ei cetățeni ai altor state). De asemenea, drepturile și obligațiile cetățeanului sunt reglementate în abstract, adică fără determinarea persoanelor, urmând a se concretiza în raporturile juridice. Aceste aspecte evidențiază că, din punctul de vedere al naturii sale juridice, cetățenia este o componentă, o parte a capacității juridice. Examinarea succintă a acestor aspecte este de natură să pună în evidență că drepturile și îndatoririle specifice calității de cetățean presupun atât o anumită capacitate de folosință, cât și o capacitate de exercițiu. Autoritățile publice, statul au un rol aparte în legătură cu protecția și punerea în executare a acestei capacități juridice a cetățeanului. Însăși competența autorităților publice cuprinde atribuții semnificative, în acest sens: de organizare periodică a alegerilor, de organizare a ocrotirii cetățenilor în străinătate etc.

Se poate preciza că abordarea problemelor privind natura juridică a cetățeniei prezintă un interes teoretic, îndeosebi sub aspectul punerii în evidență a complexității conținutului său de drepturi și îndatoriri. În același timp, această abordare are și o importanță practică, deoarece pune în evidență integrarea conținutului cetățeniei în conținutul capacității juridice a persoanei. Sunt reliefate astfel, nu numai istoricitatea conținutului cetățeniei, dar, prin aceasta, chiar strânsa legătură a acestui conținut cu exercitarea puterii publice, cu drepturile și obligațiile recunoscute persoanei prin constituții, prin tratate și prin legi, precum și cu teoria libertăților publice. În acest sens, prof. Ioan Muraru sublinia că, plecând de la categoria juridică "subiect de drept", cetățenia este un element, o parte componentă a capacității juridice [64, p. 180].

Desigur, cetățenia apare ca un element sau ca o parte a capacității juridice, în sensul de subsistem instituțional al acesteia. Mai precis, cetățenia face parte din capacitatea de drept public a persoanei. Desigur, capacitatea de drept public a persoanei nu se restrânge numai la cetățenie, dar, în cea mai mare parte este formată din drepturile și îndatoririle ce compun cetățenia. Pe de altă parte, capacitatea de drept public are și persoana care nu este cetățean (de ex.: să se adreseze autorităților de stat, în temeiul dreptului de petiționare), dar drepturile și îndatoririle

fundamentale ale cetățeanului constituie o parte principală a capacității juridice a persoanei.

Prof. Ioan Muraru consideră că, în ce privește cetățenia, nu se poate pune problema diviziunii capacității juridice în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu, dat fiind că distincția este lipsită de importanță practică. Astfel în cazul acelor drepturi care presupun neapărat și exercitarea lor de către titular - cum sunt drepturile exclusiv politice - diviziunea capacității juridice nu mai este posibilă [64, p. 181].

Pe aceeași poziție se află și profesorul V. Popa, care susține că dreptul constituțional nu divide capacitatea juridică în capacitate de folosință și capacitate de exercițiu ca, de exemplu, în dreptul civil, deoarece capacitatea de exercițiu se naște o dată cu capacitatea de folosință. Ca dovadă a acestei teze pentru autor servește întrebarea: poate oare exercitarea dreptului la viață să se înceapă o dată cu atingerea vârstei majoratului? Evident, nu. Deci capacitatea juridică în dreptul constituțional este o condiție necesară pentru a deveni subiect al raportului juridic, asumându-și drepturi subiective și obligații. [71, p. 286]

Nu putem susține aceste teze. În principiu, drepturile cetățeanului se dobândesc de la naștere. Pot fi enumerate în acest sens, drepturile la ocrotire diplomatică, la deplasare liberă etc. Unele dintre drepturi nu pot fi, însă, exercitate decât de la o anumită vârstă, cum sunt drepturile exclusiv politice, dreptul de a renunța la cetățenie. De asemenea, unele dintre îndatoririle fundamentale presupun o anumită capacitate de exercițiu, cum sunt cele de apărare a patriei, de satisfacere a serviciului militar și chiar de fidelitate față de patrie, care presupun o anumită vârstă a responsabilității sociale și juridice. De aceea, distincția dintre capacitatea de folosință și cea de exercițiu nu poate fi ignorată nici în această materie.

Teoria legăturii de apartenență a statului. Conform acestui punct de vedere, cetățenia exprimă legătură ce unește un individ, un grup de indivizi sau anumite bunuri cu un anumit stat. Este considerată științific inconsistentă. În calitate de argument servește următoarea constatare: raporturile juridice, ca raporturi sociale aflate sub incidența unei norme juridice, care ar putea lua naștere între bunuri și persoane, ar pune în egalitate bunurile și persoana. [8, p. 219]

Totuși, efectuând o generalizare a surselor investigate, putem observa că autorii sunt practic unanimi în a defini cetățenia ca o legătură juridică și politică dintre persoană și stat. Astfel, cu anumite modificări, această teorie ni se prezintă ca nefiind lipsită de raționamente.

Iulian Teodoroiu efectuează o sistematizare a concepțiilor ce țin de natura juridică a cetățeniei, reținând trei orientări fundamentale: [81, p. 266-275]

- teorii întemeiate pe dreptul privat;
- teorii întemeiate pe dreptul public;
- teorii cu caracter mixt, de drept privat și de drept public.

Teoriile de drept privat privesc natura juridică a cetățeniei prin prisma raporturilor de drept privat dintre individ și stat, concepute ca raporturi egalitare. Asemenea teorii sunt: teoria contractualistă și teorie statutului juridic personal.

Teoriile de drept public au în vedere că statul, în calitatea sa de sistem instituționalizat al puterii publice, este cel care statuează cadrul juridic al raporturilor locuitorilor, în calitatea lor de cetățeni, cu instituțiile etatice. Ca urmare, între stat și cetățean nu se pune problema egalității juridice. Fiind raporturi de putere, ele sunt și asimetrice și inegalitare. În acest cadru, autorul enunță teoria raportului juridic și teoria situației juridice.

Ca teorie cu caracter mixt este analizată teoria cetățeniei componentă a capacității juridice.

Desigur, distincția dintre aceste categorii de concepții nu poate fi absolutizată, ci păstrează un caracter relativ, ca însăși deosebirea dintre dreptul privat și dreptul public. Ca urmare, clasificarea propusă are în vedere elementele cu caracter predominant ale acestor concepții, care determină integrarea lor într-o categorie sau alta.

Din cele menționate este lesne de observat că există o relativă dificultate în stabilirea naturii juridice a cetățeniei. Această stare de lucruri este condiționată de complexitatea și multiaspectualitatea instituției cercetate, precum și de faptul că există diverse modalități de dobândire a cetățeniei: prin naștere, naturalizare, adopție, opțiune etc. Cetățenia rămâne un termen amplu și controversat asupra căruia nu există încă o teorie exhaustivă, care să acopere toate aspectele. La fel ca în cazul altor „obiecte” complexe, și în acest domeniu se operează în continuare cu definiții pragmatice sau teorii parțiale.

Oricum este cert, că fiecare sistem de drept include deja cetățenia și explicarea sa ca o componentă de bază. Aceasta demonstrează faptul că este nevoie de analiza și înțelegerea cetățeniei ca fenomen general, care traversează practic toate activitățile umane.

Publicația lui Diaconu Ștefan *"Cetățenia europeană. Cetățenii, străinii și apatrizii în dreptul românesc și european"* [20] axată pe subiectul cetățeniei europene și a influenței pe care aceasta ar putea-o exercita asupra sistemului juridic românesc, adună în cuprinsul său patru studii ale celor mai valoroși reprezentanți ai Școlii române de drept constituțional - Cuc Mihai Horia, Muraru Ioan, Tănăsescu Elena Simina, Gheorghe Iancu, Diaconu Ștefan, Gilia Claudia_în continuare ne propunem să ne axăm pe scurt doar pe articolul lui Ștefan Diaconu, *Cetățenia în dreptul românesc*, acesta fiind relevant pentru studiul nostru.

Materialul investigat prezintă evoluția istorică a noțiunii de cetățenie în dreptul românesc, făcând distincția între cetățenie, naționalitate și națiune. Astăzi, cele mai multe constituții și legi folosesc termenul de cetățenie pentru a desemna apartenența unui individ la stat dar, inițial,

cetățenia a fost desemnată prin termenul naționalitate, termen ce mai poate fi întâlnit și astăzi în unele constituții.

Textul scoate în evidență diferențele care apar în dreptul românesc între noțiunile de cetățenie și naționalitate, din punct de vedere terminologic și juridic. Autorul consideră că sub aspect juridic, cetățenia se deosebește de naționalitate după cum asociem termenul de națiune de teritoriu (ca element constitutiv al statului) sau de ascendență (urmași ai unei anumite persoane), în prima situație, prin naționalitate se înțelege apartenența la o țară. Această situație este aplicată persoanelor fizice, în situația în care acestea devin cetățeni ai unui stat, sau persoanelor juridice, în cea de-a doua situație, termenul de naționalitate pornește de la accepțiunea de ascendență și definește apartenența unei persoane fizice la o națiune.

Autorul opinează că prima situație se întâlnește, în special, în statele Europei occidentale, unde termenii de naționalitate și cetățenie au același înțeles. Cea de-a doua situație se întâlnește în statele central și est-europene, inclusiv în România, unde se face distincția între naționalitate și cetățenie. Explicația pornește de la realitatea că toate statele moderne s-au constituit pe bază națională. Cum statele Europei occidentale au încheiat acest proces înaintea celor din Europa centrală și de est, în cazul primelor elementul național s-a diminuat. Pe de alta parte, procesul de constituire a unor noi state în zona estică și balcanică a Europei (Cehia și Slovacia, statele independente foste componente ale Federației Iugoslave sau ale Uniunii Sovietice) are loc tot pe considerentul național și face să se perpetueze în întreaga zonă diferența dintre naționalitate și cetățenie. Consecința acestui fapt este prezumția statelor din zonă că cetățenii de altă etnie au un stat național al lor, ceea ce explică de ce aceștia nu sunt tratați ca indivizi, ci ca membri ai unei colectivități.

În viziunea autorului perspectiva realizării Europei Unite lărgite și crearea unei cetățenii europene oferă speranța într-o eventuală dispariție, în viitor, a acestei distincții și nuanțări între termenii de naționalitate și cetățenie.

1.2.1 Instituția cetățeniei în literatura de specialitate din occident.

Subiectul cetățeniei este unul mult discutat în ultimele decenii în literatura de specialitate din occident. Pentru marea majoritate a autorilor cetățenia clasică este considerată lipsită de valoare, inefficientă, depășită și insuficientă pentru organizarea unei «veritabile» democrații. «Cetățenia burgheză», legată pentru francezi de marea Revoluție, este supusă unei critici radicale, ea nu este decât «formală» și nu «reală», dacă e să ne referim la termenii clasici ai unei tradiții care a pătruns în lumea intelectuală [206].

Totuși, problema este că de la eșecul regimurilor fasciste și comuniste nu a apărut o

altă idee de organizare a societăților umane. Societățile bazate pe valorile cetățeniei, cu limitele și imperfecțiunile lor, rămân singurele fidele principiilor provenite din Revoluțiile secolului al XVIII-lea - libertatea și egalitatea tuturor ființelor umane. Istoria nu ne oferă un alt exemplu preferabil de societate. În așa mod o regândire a cetățeniei apare pregnantă. Mai multe curente de gândire sunt în curs de dezvoltare la acest subiect.

Primul este centrat pe construcția politică a Europei. Cetățenia a fost până în prezent națională, instituțiile care au organizat-o și au făcut-o eficientă erau și ele de nivel național. Acum națiunile, în rolul lor de subiecte istorice, sunt în declin, locul lor fiind treptat ocupat de entități supranaționale. În acest context se sugerează o cetățenie europeană, bazată nu pe o apartenență națională, ci pe apartenența la idealurile statului de drept și ale drepturilor omului (*patriotismul constituțional*), idealuri detașate de angajamentul cultural, de limbă și istorie națională, - efort de ansamblu condus în special de către Jurgen Habermas [118; 119; 120].

Al doilea curent se axează pe compatibilitatea cetățeniei politice cu existența unei societăți deschise. Societățile sunt acum mai deschise și mai diverse decât înainte, ele cunosc revendicări, necunoscute generațiilor trecute, astfel încât drepturile culturale ale anumitor grupuri de indivizi nu mai pot fi lăsate, în conformitate cu concepția clasică, la latitudinea individuală în domeniul privat, dar ele sunt recunoscute public. Dezbaterile nu este despre drepturile culturale în sensul drepturilor intelectuale (dreptul la cunoașterea științifică, de exemplu), dar în sensul de drepturi ale individului de a poseda și a dezvolta, eventual împreună cu alții, într-un grup definit, prin valori și tradiții comune, o cultură proprie, corespunzătoare unei identități culturale distincte de cea a altor persoane sau altor grupuri. Dezbaterile este purtată asupra problemei cum să conciliezi libertatea individuală și egalitatea tuturor cetățenilor - principiu, care, experiența a demonstrat-o, trebuie să rămână un imperativ incontestabil, - și recunoașterea publică a particularităților culturale, care simt în mod inerent colective. [184; 185; 190]

Un alt curent de gândire este preocupat de o altă problematică: societățile moderne sunt tot mai mult organizate în jurul unui deziderat în principal economic și social, și tot mai puțin și mai puțin politic. Astăzi șomajul sau drepturile angajaților, și nu libertatea politică sau drepturile omului, sunt sloganele centrale ale campaniilor electorale. Cum ar trebui să regândim cetățenia politică și individuală pentru ca aceasta să organizeze în mod eficient comportamentul colectiv în societățile deschise din lume, unde economia joacă acum un rol preponderent? [96; 114; 125]

Literatura juridică recentă despre cetățenie reflectă și dezbaterile contemporane asupra rolului statului. În măsura în care astăzi statul e în concurență cu instituțiile supra și infranaționale, legătura cu statul pe care o are cetățenia este motivul pentru care și ea este pusă în

discuție. Mai mult decât atât, dezbaterile asupra esenței cetățeniei se intensifică cu cât alte moduri de legătură, ca domiciliul și reședința, sunt scoase în evidență. [163; 152]

Cetățenia constituie, deci, polul în jurul căruia se cristalizează atât dezbaterile politice cât și cele științifice, numărul de publicații la temă din perspectiva dreptului, științelor politice, sociologiei, filosofiei fiind în permanentă creștere. Or această revenire a cetățeanului, cum califică situația Kymlicka și Norman, nu este întâmplătoare. [128; 129; 130] Pot fi scoase în evidență alte trei segmente, care fundamentează și structurează diversele părți ale acestor dezbateri, și anume instituționalizarea componentelor cetățeniei, diversitatea modelelor, precum și corelația dintre egalitate, universalism și particularism.

Instituționalizarea succesivă a componentelor civilă, politică și socială a cetățeniei rămâne o referință inevitabilă în cadrul discursurilor asupra cetățeniei. Aceasta este o temă de cercetare a savantului francez Danielle Juteau, care, de altfel, continuă investigația lui Marshall în lucrarea sa *L'intégration dans une société pluraliste. Les relations intercommunautaires au Québec: un diagnostic qualitatif*, autorul relatează că componenta civilă a cetățeniei se raportează sistemului de valori într-un context dat. Membrii comunității posedă anumite drepturi fundamentale, așa ca libertatea exprimării, religiei și egalitatea în fața legii. Procesul legislativ și judiciar servesc la fortificarea acestora. Componenta politică a cetățeniei înlesnește actualizarea drepturilor civile. E vorba de dreptul de a participa la procesul politic care cuprinde dreptul la vot și dreptul de a influența luarea deciziilor. Prezența drepturilor civile și politice reprezintă o condiție necesară dar, totuși, insuficientă a egalității. Drepturile civile și participarea la procesul politic nu au valoare decât dacă toate categoriile sociale posedă capacitatea și, deci, mijloacele efective pentru a îndeplini rolul lor într-un mod credibil; ceea ce impune egalizarea șanselor tuturor acestor categorii. Instituționalizarea componentei sociale a cetățeniei necesită accesul egal la resursele sociale și absența discriminării. Pentru a crea un acces egal la toate drepturile sociale sunt legitimate măsurile adoptate de statul-providență, măsuri care includ printre altele, accesul la serviciile de sănătate, pensiile și avantajele sociale, gratuitatea învățământului școlar, etc., drepturile sociale cunoscând recent transformări importante. [175]

Un alt segment al dezbaterilor contemporane asupra cetățeniei ține de diversitatea modelelor acesteia, tematica fiind motivată de existența neîncrederii în capacitatea statului de a garanta în continuare justiția socială, interesul comun și ordinea civică. Această neîncredere privind rolul statului a favorizat deplasarea interesului spre cetățeni și cetățenia organizată (societatea civilă), alimentând încercările de codificare a cetățeniei sub formă de modele explicite. Autori precum Giesen și Eder [115] consideră că cetățenia se referă la relația dintre indivizi și societate, iar această relație poate fi descrisă și explicată în diverse feluri, ceea ce dă

naștere la o multitudine de modele. Diversele interpretări posibile converg, în opinia autorilor, spre trei variante posibile:

- *modelul individualist*, care se centrează pe drepturile legale și pe realizarea rațională a intereselor individuale. Acest model se bazează pe ideea liberală conform căreia fiecare individ trebuie să obțină acces pe scena politică și să se manifeste în viața publică;

- *modelul politic*, care pune în prim plan participarea activă pe arena publică. În acest model accentul este pus nu pe drepturile și libertățile formale, ci pe societatea civilă, parteneriatul civic, negocierea colectivă și cetățenie critică („criticai citizenship”), iar acțiunea politică este văzută ca sursă principală a cetățeniei;

- *modelul identității colective* pune în valoare solidaritatea umană, valorile și proiectele comune, apartenența și simbolistica identitară; se focalizează pe coeziune socială și construcția culturală a cetățeniei.

Modelul individualist poate fi exemplificat în baza modelului evoluționist al lui Marshall, acest autor fiind cel care a relansat, practic, interesul academic pentru cetățenie. Marshall s-a ocupat îndeosebi de problema în ce măsură capitalismul poate coexista cu cetățenia, dat fiind faptul că egalitatea intrinsecă pe care o presupune statutul de cetățean este în contradicție cu structura socială reală, profund inegalitară. Astfel, Marshall a fost cel care a evidențiat contradicția fundamentală dintre principiile cetățeniei și existența claselor sociale. În timp ce cetățenia se referă mai ales la membrii comunității care sunt egali în drepturile și în obligațiile ce țin de acest statut, clasa socială reprezintă un sistem de inegalitate. Autorul se străduie să concilieze convingerea sa liberală cu ideea cetățeniei egale pentru toți. Pentru el, cetățenia este un statut conferit în mod egal tuturor membrilor comunității politice, ceea ce are drept consecință acordarea de drepturi și libertăți egale. Clasa socială se bazează pe o ierarhie de statut, iar cetățenia o pune la îndoială. Din această contradicție se vor naște politici mai mult egalitare și se va transforma componenta socială a cetățeniei. Astfel, Marshall prevede că evoluția cetățeniei va provoca apariția politicilor egalitariste în secolul nostru. În mare parte aceasta va avea loc datorită apariției drepturilor politice purtătoare de contestări și de puneri la îndoială a ordinii sociale stabilite. [174]

Modelul lui Marshall este interesant, pe de o parte, pentru că analizează componentele cetățeniei în funcție de drepturile acordate, pe de altă parte, pentru că ia în considerație ansamblul celor trei dimensiuni, respectiv aspectele civile, politice și sociale. Democrația, ca sistem social, nu este eficientă decât în măsura în care încorporează toate cele trei aspecte. Pe de altă parte, acest model a fost considerat incomplet, argumentându-se că: [152]

- dimensiunile civilă, politică și socială nu sunt echivalente ca importanță și nici nu

pot fi separate sau tratate ca componente succesive;

- modelul este linear și simplificator;

~ se ignoră aspectele economice, cum ar fi rolul reglator al statului în relația cu piața, precum și drepturile culturale;

- rămâne în umbră faptul că cetățenia poate genera ea însăși conflicte sociale. Astfel, se lasă impresia că drepturile sunt acordate automat și echitabil, fără să se invoce negocierile și tensiunile dintre stat și cetățeni pe tema drepturilor omului;

- nu este clară distincția între cetățenia ca expresie a egalității și cetățenia ca suport al solidarității umane în cadrul unui sistem social extrem de stratificat.

În așa mod, modelul lui Marshall lasă deschisă întrebarea dacă există o singură formă de cetățenie (multidimensională însă unitară, echivalent al „conștiinței colective”, o apartenență seculară comună care transcende diferențele de gen, proprietate sau grup etnic) sau, din contră, cetățenia este contextuală și multiformă, în funcție de circumstanțe, context cultural sau priorități.

Modelul „lib~lab” al lui Dahrendorf, care poate fi atribuit la cele politice, desemnează combinația ideologică dintre liberalism și laburism. Această viziune asupra cetățeniei pune accentul pe echilibrul care trebuie să existe între oportunitățile oferite de economia de piață și drepturile garantate de stat. Cetățenia ar fi o formă de egalitate redistributivă, modalitatea practică de a echilibra oportunitățile („*provisions*”) cu drepturile („*entitlements*”). Dahrendorf consideră că cetățenii nu dispun niciodată de un statut identic. Acordarea de drepturi civile nu anulează inegalitățile economice structurale. Mai mult, criza statului bunăstării din anii '90 a făcut ca principiile cetățeniei să fie practic inaplicabile pentru numeroase categorii de persoane, cum ar fi „non~cetățenii” (de exemplu, imigranții); cei care nu mai sunt cetățeni (persoanele fara discernământ, deținuții); cei care sunt doar parțial cetățeni (persoanele fără adăpost, marginalizate sau excluse social); cei care nu sunt încă cetățeni (tinerii și copiii). Pentru Dahrendorf, toți aceștia constituie o „subclasă” („*underclass*”), lipsită de garanții civice și neorganizată. Este o zonă albă a cetățeniei, caracterizată prin incompetență politică și incapacitate de exercitare efectivă a drepturilor civice. [104; 105] Politicile publice trebuie să aibă drept scop o redistribuire a bunurilor, astfel încât să atenueze inegalitățile produse de economia de piață. Accesul la servicii sociale, garantat de statul bunăstării, este corolarul obligatoriu al pieței. În acest fel, cetățenia este liantul dintre piață și stat, o formă de repartizare a bunăstării pe bază de echitate și justiție socială.

Donați are rezerve față de modelul expus, considerându-l inoperant. Autorul consideră că cetățenia nu poate fi realizată prin simpla extensie a sistemului de securitate socială iar statul

bunăstării și-a pierdut de mult capacitatea de a contracara inegalitățile structurale. După Donați cetățenia modernă este din ce în ce mai mult o sumă de drepturi și obligații decât apartenență. Comunitatea politică nu se reduce la regulile stricte ale descendenței sau teritorialității, ci se raportează la o serie de cercuri concentrice ale apartenenței: de la local la general, de la național la supranational etc. Cetățenia este considerată de autor un ansamblu de interacțiuni („the complex of citizenship”) care unesc prin relații formale, pe de o parte, cetățenii, pe de altă parte, instituțiile care formează comunitatea politică. Cetățenia nu este un simplu mediator între stat și piață, cum apare ea în modelul lui Dahrendorf. Ea este de fapt *co-cetățenie*, presupunând un contract implicit între cetățeni, exprimat prin negocierea continuă a rolurilor și atribuțiilor, prin interferențe, coaliții și jocuri de putere. Drepturile nu se „acordă” de către autoritate, ci se însușesc și se aplică în viața cotidiană. Această deconstrucție cotidiană a drepturilor și obligațiilor este numită de către Donați „*cetățenie postmodernă*”.

În modelul propus de Donați, cetățenia nu este unică și identică pentru toți, așa cum pretindea Marshall, ci este contextuală și diferențiată în funcție de interacțiunile reale care se produc. Aceste interacțiuni diferă după gradul de autonomie și afilierea indivizilor, astfel încât rezultă patru tipuri de cetățenie: etatistă difuză; etatistă centralizată; societal-corporatistă; societal-pluralistă. Primele au în vedere drepturile și obligațiile oficiale, în versiunea lor instituționalizată, recunoscută de stat; celelalte sunt rezultatul practicii curente, sunt interindividuale și se bazează pe un contract implicit. [108]

Modelul individualist al lui Leca are ca bază tranziția de la individ la cetățean [131]. Dat fiind faptul că drepturile omului sunt drepturi ale individului, a apărut ecuația individ = cetățean, pe care mulți o consideră deja ca o axiomă a analizei politice. Ca urmare, individualismul nu este incompatibil cu cetățenia, așa cum considera, de exemplu, Lamennais (individualismul duce la anarhie) sau Cochin (teza coruperii cetățeniei de către individualism). Autorul consideră că individualismul înseamnă, de fapt, valorificarea în plan colectiv a individualității (prin „self-interest” și „self-development”), astfel încât nu există nici o incompatibilitate între aceasta și cetățenie. Conștiința valorii individului și dorința de emancipare personală devin motorul cetățeniei. În acest sens, individualismul nu înseamnă auto-izolare, egoism și fragmentare socială, ci autonomie, afirmare de sine și dorința de a decide asupra propriului destin. Sfera privată se valorifică astfel în sfera publică, prin cetățenie.

Una dintre criticile aduse modelului lui Marshall, în special de către Mann, a fost etnocentrismul: modelul său tripartit s-a redus la cazul Angliei, pe care Marshall a considerat-o exemplară pentru statul capitalist. Ca alternativă, Mann a elaborat o analiză mai complexă, extinsă la cinci modele istorice de cetățenie, în funcție de societatea de referință: liberală,

reformistă, absolutistă, fascistă și socialist-autoritaristă. [136]

Analiza sa a fost dezvoltată de Turner, care, la rândul său, insistă că cetățenia nu este unică și unitară, ea nu este produsul unei singure culturi politice și nu se reduce la un tip ideal. De aceea, în locul unui model standard a cetățeniei, Turner propune o schemă euristică capabilă să surprindă diversele variații culturale și istorice. Această schemă combină două axe, corespunzătoare următoarelor dimensiuni ale cetățeniei: diviziunea privat/public; distincția conducere / acțiunea populară. Din intersecția acestor axe de analiză rezultă patru modele de cetățenie:

- tradiția republicană franceză combină presiunea de jos în sus cu un interes puternic pentru viața publică, asociat cu reticență și chiar suspiciune față de sfera privată;

- pluralismul liberal, specific liberalismului american, se caracterizează prin ample mișcări de jos în sus în favoarea drepturilor individuale, dar cu recunoașterea și apărarea consecventă a vieții private;

- democrația pasivă, exemplificată de pasivismul politic britanic, unde nu există o tradiție propriu-zisă a luptei pentru cucerirea drepturilor, dar se recunoaște legitimitatea instituțiilor reprezentative (de exemplu, justiția și statul de drept). Astfel, cetățenia rămâne o strategie de reglementare și instituționalizare a conflictelor sociale, a căror rezolvare este atribuită, însă, unor instituții și agenții guvernamentale. Modelul britanic este considerat o „democrație pasivă” deoarece lipsește elementul de presiune de jos în sus;

- autoritarismul plebiscitar, exemplificat prin regimurile totalitare, impune autoritatea de sus în jos, statul fiind principalul gestionar al spațiului public. Cetățenii sunt invitați periodic să-și desemneze conducătorul, dar deciziile sale nu sunt controlate printr-un sistem de responsabilitate publică. Viața privată rămâne un tabu și constituie deseori un refugiu pentru contestația cetățenească. [152]

Evident, aceste tipuri istorice primare au evoluat. De exemplu, strategia autoritarismului plebiscitar a dispărut din spațiul european, fiind astăzi prezentă doar în societățile non-occidentale. La fel, există dubii privitoare la unele departajări, după cum pluralismul liberal nu înseamnă neapărat dezetățizare.[161]

Modelele cetățeniei analizate mai sus încearcă să propună o „teorie” a cetățeniei, care ar explica ansamblul situațiilor. În realitate, fiecare din aceste modele este subiectiv și incomplet, astfel încât reușește să explice doar o parte a problematicii. Autori precum Kymlicka și Norman susțin că presiunile în favoarea unei teorii a cetățeniei sunt nerealiste. Mai întâi de toate, o astfel de teorie este potențial fără limite, căci „obiectul” de referință (cetățenia) este extrem de vast. Astfel, cei care încearcă să producă astfel de teorii fie se limitează la modele (forme inferioare

ale analizei teoretice), fie reduc „obiectul” la unele componente ale sale. În al doilea rând, riscul provine din dualitatea cetățeniei ca statut legal (dedus din apartenența la o comunitate politică) și activitate concretă (participarea efectivă la viața societății politice). [129]

Cugetările și dezbaterile asupra legăturilor ce unesc cetățenia, identitatea și națiunea reprezintă alt pol al analizei. Pentru mai mulți autori, statul-națiune se referă mai ales la o concepție de omogenitate națională, de-unde apare și contradicția dintre cetățenie ca concept «de universalizare» și pluralismul societăților contemporane. Relevant în acest aspect este articolul lui Parsons, apărut încă în 1965, unde autorul încearcă să reflecte situația negrilor din Statele Unite în lumina conceptului de cetățenie. Bazându-se mai ales pe actualizarea drepturilor cetățenești într-o societate caracterizată prin diversitate religioasă, etnică și rasială, autorul insistă că apartenența la o națiune trebuie să se îndepărteze de o viziune asimilaționistă și omogenizantă. Națiunea este percepută de autor ca o comunitate politică caracterizată prin diversitate și prin omniprezența egalității, ca concept și ca scop de atins. [174]

Soarta rezervată nenaționalilor, condițiile de accedere la cetățenie și drepturile care le sunt acordate ca urmare, reprezintă un alt subiect important pentru dezbateri. Pentru Hali și Held «rasa» și imigrarea constituie două probleme în instituționalizarea drepturilor la cetățenie. Controlul imigrării și reglementarea ei sunt cauza unei construcții rasiste a frontierelor naționale.[121] Potrivit lui Carens, bazele teoretice și morale ale liberalismului nu justifică excluderea dreptului la cetățenie străinilor. Acest drept trebuie să fie acordat tuturor și să nu constituie un privilegiu rezervat doar nativilor țării. [98]

Bazată pe o abordare liberală, teza lui Carens diferă de cea a lui Walzer, comunitarismul căreia constă în excluderea imigranților, în virtutea dreptului la autodeterminare a comunităților. Acest drept la excludere este, totuși, supus unor constrângeri: [154]

1) obligația de a acorda ajutor celor neajutorați: trebuie, deci, de acceptat străinii nevoiași, de oferit resurse și chiar loc de trai;

2) străinii, odată admiși ca rezidenți și participanți la dezvoltarea economiei, trebuie să aibă dreptul de a primi cetățenia;

3) statele sau guvernele nu trebuie să expulzeze indivizii, chiar dacă restul populației îi consideră drept străini.

Este important de recunoscut, că legăturile dintre naționalitate și cetățenie, la fel ca și dintre diferitele ei componente, rămân complexe și multiforme. Instituționalizarea componentelor cetățeniei nu se face izolat, ea fiind dependentă de contextul social și politic concret. În acest sens Einhorn, în analiza sa a drepturilor legate de cetățenia femeilor înainte și după anul 1989 în țările Europei centrale, dezvăluie impactul sistemului politic asupra acestora.

Socialismul a lărgit drepturile femeilor pe piața muncii și în domeniul politic. Totuși, autorul concluzionează că participarea femeilor în activitatea politică rămânea artificială, iar democratizarea, care marchează dezvoltarea recentă a acestor țări, nu pare să fi consolidat drepturile femeilor. Acest proces se îmbină cu o diminuare a participării lor în activitatea politică și în domeniul muncii. [109]

Observăm numărul mare de cercetători francezi și anglofoni care participă la o mișcare mondială de meditare asupra cetățeniei. Primii, de altfel, sunt învinuiți că cercetările lor sunt «prea franceze», adică prea «înrdăcinate» în experiența lor istorică națională. Francezii, au de fapt, iluzia că au inventat însăși ideea de cetățenie, legată de istoria lor prin Revoluția din 1789. Autorii anglofoni argumentează, că proclamarea cetățeniei în elanul revoluționar nu înseamnă și instituționalizarea acesteia.

În toate țările democratice cetățenia este principiul care stă la baza legitimității politice și constituie sursa unei legături juridico-politice între stat și cetățean. Dar acesta nu este un principiu static, ci o construcție istorică care ia forme concrete diferite în timp și în spațiu. Astfel, în fiecare țară cercetătorii pornesc de la experiența lor socială și politică imediată. Acesta este motivul pentru care francezii nu se pot distanța de la experiența națională în care au fost formați, chiar și atunci când aud criticându-se această experiență, chiar și atunci când fac efortul de a o «relativiza» prin cunoașterea altor tradiții intelectuale și politice. În continuare vom prezenta câteva lucrări care se înscriu într-o manieră franceză de a gândi cetățenia.

Pascale Gonod și Jean-Pierre Dubois, în lucrarea *Citoyenneté, souveraineté, société civile*, argumentează că dacă cetățenia este strâns legată de suveranitate, aceasta în Franța având la bază o singură și indivizibilă națiune, se creează un tip special de cetățenie. Anume pe aceasta se axează analizele cetățeniei „de tip francez”. Din punct de vedere juridic cetățeanul se / deosebește de omul din Declarația de la 1789 prin drepturi specifice, precum votarea legii, consimțământul la impozit, accesul la funcțiile publice, care îi sunt recunoscute ca membru al suveranului. Preambulul Constituției Franceze din 1946 nu garantează chiar și formal egalitatea și libertatea decât numai cetățenilor. Această disociere în sânul societății civile implică regândirea ..unei noțiuni moderne de cetățenie, care evită riscul excluderii și care ar lua mai bine în considerare cetățenia la întreprindere, cetățenia administrativă sau cetățenia europeană, de exemplu. [173]

Culegerea lui Claude Fiévet, *Invention et réinvention de la citoyenneté*, se axează pe originile cetățeniei și pe evoluția sa din punct de vedere istoric, juridic și sociologic. Culegere de acte a unui seminar de mare amploare, desfășurat în 1998, ediția a adunat împreună analizele mai multor cercetători, care dezvoltă probleme diverse precum cetățenia și dreptul fiscal, cetățenia

socială, cetățenia locală sau raportul dintre cetățenie și naționalitate, cetățenie și știință sau chiar televiziune. Bazându-se pe niște experiențe eșuate sau reușite în domeniul dreptului comparat, pe exemple istorice, autorii nu evită problemele cetățeniei europene, ale imigrării, și propun chiar o reînnoire a conținutului noțiunii de cetățenie pentru a răspunde transformărilor ce au avut loc în timp și spațiu, cu alte cuvinte, evoluției acesteia. Diversitatea analizelor deschide perspective noi pentru un subiect care pare totuși bine cunoscut. [171]

Lucrarea lui Etienne Balibar *Droit de cité* este o meditație asupra evoluției democrației.

Dreptul de cetățean este dreptul la drepturi, o împletire strânsă a drepturilor omului și cetățeanului. El se opune unei „preferințe naționale”, comunitare sau europene și se înscrie într-o cultură mondială. Criza modelelor cetățeniei are nevoie de soluții pentru depășire. Autorul consideră că criza statului-providență este criza unui „stat național-social”, care impune cetățenilor săi poziția de asistenți, adică cetățeni pasivi. În opinia sa, cetățenia modernă nu ar putea să se mențină numai cu ajutorul drepturilor politice; ea critică „apartheidul social” contra străinilor ne-europeni. Cugetarea comunitaristă nu poate fi combătută fără a da fiecăruia mijloacele de a construi identitatea sa. Cetățenia nouă va fi o cetățenie deschisă, capabilă să reconcilieze statutul individual și emanciparea colectivă. În acest sens Europa trebuie să-i fie un sprijin. [159]

Lucrările franceze, ca și cele ale autorilor altor țări, continuă o tradiție intelectuală națională și integrează o experiență istorică deosebită. Modul francez de a gândi cetățenia trebuie, deci, să fie considerat, la fel ca și abordarea savanților vorbitori de limbă engleză, ca o contribuție la cunoașterea universală. Ea nu este *a priori* mai bună sau mai justă, ea este desigur parțială, dar ea este alta, și, în acest context, dă ocazia de a elabora și de a discuta un alt punct de vedere științific, deci de a contribui la inteligibilitatea lumii noastre sociale prin cunoaștere și cugetare. Ca și societatea însăși, cunoașterea nu poate tinde spre universal decât asumându-și din plin relativitatea națională proprie.

Astfel, în funcție de țară, conceptul de cetățenie este mai mult sau mai puțin universalistă; el operează o distincție mai mult sau mai puțin puternică între cetățean și individ. În tradiția anglo-saxonă, această distincție este mai puțin pronunțată și cetățenia presupune mai multe drepturi și garanții pentru indivizi reali: securitatea persoanelor (*habeas corpus*), libertatea de acțiune, libertatea credinței... Se lasă mai mult spațiu pentru identități individuale sau identități religioase, economice etc. a indivizilor. Democrația engleză este, așadar, mai deschisă spre recunoașterea unor grupuri particulare. Se spune că ea este mult mai favorabilă multiculturalismului.

În Franța, din contra, particularismele sunt percepute ca imperfecțiuni sau amenințări la

adresa cetățeniei și a identității naționale. Astfel, pentru reprezentanții școlii filosofice a Republicii a treia, nu poți vorbi bretona și să fii francez. Chiar și astăzi, modelul republican este dificil de conciliat cu recunoașterea de drepturi speciale pentru grupuri de indivizi, ceea ce americanii practică prin *discriminarea pozitivă*. Discriminarea pozitivă urmărește să atingă egalitatea cetățenilor prin acordarea fiecărui grup de drepturi, oportunități, constrângeri diferite în funcție de situația lor, în timp ce concepția universalistă a cetățeniei consistă de a oferi aceleași drepturi și obligațiuni pentru fiecare. În Franța, proliferarea programelor de discriminare pozitivă în favoarea unor minorități este considerată o încălcare a egalității cetățenilor, în timp ce în Statele Unite aceasta este percepută ca un mecanism pentru a corecta inegalitățile între oameni. Acest lucru ilustrează varietatea de modele în ceea ce privește cetățenia.

În concluzie vrem să menționăm că societatea fondată pe legitimitate, pe instituțiile și valorile cetățeniei, este o formă de organizare atât improbabilă cât și fragilă. Ea nu funcționează decât dacă este construit un spațiu public, care transcende societatea concretă, cu diviziunile și inegalitățile sale. Este o societate fragilă în care legăturile dintre oameni sunt în primul rând juridice și politice. De asemenea, este o societate fragila, deoarece se bazează pe un principiu de inversare a lumii sociale. Ea afirmă, contrai' tuturor experiențelor sociale reale, egalitatea civilă, juridică și politică a indivizilor diferiți și inegali în originile lor și capacitățile lor. Ea suscită în mod inevitabil, critici perfect justificate, atunci când realitatea socială de zi cu zi este comparată cu valorile pe care guvernarea și cetățenii le reclamă. [187] Mai mult decât atât, deschiderea societăților naționale și preeminența vieții economice la etapa actuală, formează o multitudine de provocări, care continuă istoria unei singure idei de care dispunem pentru a organiza viața oamenilor în societate într-un mod uman. Astfel că, a te gândi la cetățenie, la sensul său, la valoarea sa, la limitele și uneori imperfecțiunile sale înseamnă a fi un cetățean critic, deci a fi un cetățean adevărat.

1.2.2 Teze de doctorat cu privire la instituția cetățeniei

Teze de doctorat cu privire la instituția cetățeniei nu sunt prea numeroase totuși, vom desprinde trei lucrări susținute: teza de doctorat a autorului Asztalos Csaba Ferenc, *Regimul juridic al cetățeniei în dreptul internațional public* [3], teza de doctor în drept a cercetătorului Vitalie Catană, *Cetățenia multiplă: precedente și soluții pentru Republica Moldova* [9], și teza de doctor în drept a dnei Rotaru Raluca *Dobândirea și redobândirea cetățeniei: teoria și practica statelor cu sisteme de drept romano-germanice (continentale)*. [209]

Prima lucrare menționată, axată pe regimul juridic al cetățeniei în dreptul internațional public, a căutat să ofere o abordare conceptual-analitică, corelând dinamica practicilor juridice cu

transformările evolutive societale.

Prima parte a lucrării, *Evoluția juridică a conceptului de cetățenie ca drept fundamental al omului*, tratează cetățenia în contextul drepturilor omului. Abordarea urmărește atât o traiectorie verticală, proiectând perspectiva istorică a cetățeniei, de la democrația clasică, la provocările globalizării, cât și o traiectorie orizontală, axată pe o analiză comparativă sumară a cetățeniei în diferite state și la diferite culturi.

Cea de-a doua parte, *Reglementări contemporane privind cetățenia*, a demonstrat măsura în care analiza cetățeniei presupune analiza condițiilor în care statutul juridic al cetățenilor sau străinilor este recunoscut de către state, analizându-se compatibilitatea normelor naționale cu normele internaționale. Structurată pe două dimensiuni, una teoretică și una analitică, această parte a adus un inventar de concepte specifice sferei semantice a cetățeniei, inventar organizat pe două paliere: cetățenia ca instituție juridică, ce operează cu anumite norme de reglementare, și cetățenia ca statut al unei persoane fizice, cu drepturi și obligații, supusă unor condiții juridice. Abordările analitice, care încheie această parte, au urmărit să exprime dimensiunea politică a cetățeniei, receptată nu numai ca sumă de drepturi, ci și ca apartenență la un *context geopolitic* și la o *comunitate politică*, în care aceste drepturi se exercită, fiind puse în practică.

Raportarea cetățeniei la stat, la diverse practici de guvernare, la necesitățile de gen, la provocările globalizării și ale Uniunii Europene, au demonstrat că cetățenia nu poate fi percepută drept un produs finit, de natură a fi definit, ci ca un concept dinamic, redefinit și permanent redefinibil.

În partea a treia, *Cetățenia din perspectiva Uniunii Europene*, problematica cetățeniei europene a fost tratată în corelație cu problematica naționalității. Autorul definește spațiul european, cu toate contradicțiile aduse de politicile comunitare privitoare la cetățenie și la imigrație, ca un spațiu operativ prielnic elaborării unui model de cetățenie incluzivă și democratică. Astfel, s-a putut observa cum procesul de integrare europeană influențează într-o manieră tot mai marcantă orânduirea economică, politică, socială, juridică atât a persoanelor, cât și a statelor membre.

În redarea evoluției conceptului de cetățenie a Uniunii Europene autorul a urmărit pe de o parte, punerea în discuție a problematicilor imigrației, azilului și cetățeniei în Tratatul UE, pe de altă parte, raportarea cetățeniei la drepturile omului în sistemul de relații internaționale al Națiunilor Unite și în sistemul european.

Autorul menționează că cetățenia europeană, introdusă prin tratatul de la Maastricht, a fost la început considerată mai ales un concept politic. Se poate afirma că doar Curtea Europeană a Drepturilor Omului, în jurisprudența sa, a oferit conceptului un sens și o interpretare adecvată.

[202, p.611] Punând accentul pe aspectul naționalității - pentru cetățenii UE - și pe importanța cetățeniei europene, prin aplicarea principiului tratamentului egal, Curtea a extins competența beneficiarilor la libera circulație în UE, în special a categoriilor de locuitori ai UE care nu sunt activi economic. În interpretarea sa, Curtea a atenuat doleanța de a avea propriile resurse ca o condiție a șederii și locuirii legale într-un stat membru gazdă. Jurisprudența Curții este relevantă mai ales pentru studenți, una dintre categoriile de cetățeni ai UE care nu sunt activi economic.

În ceea ce privește o mai mare dezvoltare și extindere a drepturilor cetățeniei europene, autorul a constatat că, teoretic, este posibilă extinderea, cu privire la cetățenii UE, a dreptului de a vota și participa în calitate de candidat la alegerile la nivel regional și chiar național. Oricum, această idee nu a fost sprijinită de proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa.

Pe de altă parte, proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa a prezentat cetățenia europeană într-un context mai larg, în comparație cu situația prezentă. Autorul menționează că referirea la cetățenie se realiza în contextul „Democrația în UE”, unde sunt incluse anumite principii, cum ar fi principiul egalității democratice, principiul democrației reprezentative, principiul democrației participative, dialogul social, transparența și protejarea datelor personale. Mai mult, proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa a inclus drepturile cetățenilor în Carta Drepturilor Fundamentale. Procedând astfel, proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa a extins competența drepturilor cetățeniei europene în alte domenii decât cele menționate inițial în partea a doua a TEC, cum ar fi dreptul la conducere, dreptul la documente și chiar dreptul la libera circulație și reședință pentru locuitorii țărilor terțe care locuiesc legal pe teritoriul unui stat membru.

Din modul în care cetățenia europeană este prezentată și detaliată de către proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa, s-a putut trage concluzia că acest concept este din ce în ce mai legat de conceptul de „Europa cetățenilor”, scopul dezbaterii publice fiind acela de a aduce cetățeanul obișnuit cât mai aproape de UE și de instituțiile sale.

O altă întrebare abordată a fost aceea dacă cetățenia europeană, sau cel puțin anumite drepturi civile și politice, ar putea fi acordate locuitorilor unei țări terțe. Este evident că locuitorii unei țări terțe care sunt membri ai familiei unui cetățean al UE beneficiază deja de anumite drepturi și facilități în aceeași măsură ca și locuitorii unui stat membru gazdă. S-a observat, însă, că situația diferă atunci când avem în vedere statutul locuitorilor unei țări terțe, care au reședință pe termen lung într-unul din statele membre. Totuși, recunoscând că nu este indicat să comparăm un statut identic cu cel al cetățenilor UE, se poate argumenta că rezidenții pe termen lung ar trebui să poată beneficia cel puțin de anumite privilegii deținute de cetățenii UE în prezent,

obiectivul integrării oamenilor, indiferent de naționalitatea lor, într-un mediu local fiind important.

Astfel, autorul argumentează că ne așteptăm ca cetățenia europeană, în strânsă legătură cu conceptul de Europa cetățenilor, să aibă un rol de o importanță esențială în procesul de integrare europeană în viitor. Evident că o asemenea dezvoltare este binevenită și nu poate decât să contribuie la o sprijinire mai solidă a integrării europene, și, ca atare, reprezintă un factor important ce garantează continuitatea sa în viitor.

Din considerentele analizate autorul trage următoarele concluzii:

- statutul cetățeniei Uniunii vorbește despre migrarea de la dreptul internațional către un statut politic complementar grăitor pentru progresul dirijat al comunității, fără a prejudicia alte scopuri economice prin obiective politice, un statut menținut pe valori constituționale comune societăților deschise;

- modul în care cetățenia europeană a fost detaliată în proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa lasă impresia, în primul rând, că acestui concept i s-a dat o atenție mai mare, în comparație cu actuala situație. O altă observație este aceea că cetățenia europeană și-a găsit locul în contextul cu privire la drepturile omului. Mai mult, din setul *drepturilor cetățenilor*, inclus în Carta Drepturilor Fundamentale, se poate concluziona că raza de acțiune a cetățeniei europene s-a extins;

- prezentarea cetățeniei europene în proiectul Tratatului privind instituirea unei Constituții pentru Europa, apare ca un concept care a fost consolidat și promovat ca un principiu al legii UE de o importanță majoră. De fapt, în prezent tinde să se suprapună - cel puțin parțial - cu alte principii, mai degrabă politice, conceptul *Europa cetățenilor* care tinde să aducă cetățenii obișnuiți mai aproape de Uniunea Europeană;

- cu referire la statele membre, statutul cetățenilor a fost considerabil consolidat, în virtutea interpretării sistematice și extinse a interzicerii discriminării pe criteriul naționalității care, odată cu diferite aspecte ale clauzei anti-discriminatorii, au făcut posibilă crearea unui instrument puternic pentru depășirea inerției și stagnerii în implementarea eficientă a legislației comunitare.

De-a lungul lucrării, insistența pe unele elemente tehnice, precum jurisprudența Curții privind cetățenia Uniunii Europene, studii de caz, interpretări ale unor aspecte din Tratat, au fost aduse în prim plan tocmai pentru a reda mecanisme de funcționare internă și de relaționare internațională a cetățeniei europene.

Așa cum s-a putut constata, cetățenia poate fi identificată atât ca dimensiune națională, cât și supranațională, unele cercetări contemporane tinzând către supradimensionarea laturii

supranațională, în defavoarea celei naționale. Pe de altă parte, există opinii care susțin mai degrabă complementaritatea celor două dimensiuni, decât supremația uneia dintre ele, considerând că atenția trebuie orientată către cadrul instituțional care organizează cetățenia și exercitarea funcțiilor ei. Autorul constată că la nivel național cetățenia se sprijină pe trei piloni, civil, politic și social, care, la rândul lor, sunt susținuți instituțional de organismele de justiție, parlament sau instituții de decizie, respectiv sistem educațional și servicii sociale. La nivel supranațional, teoriile care vizează analiza cetățeniei europene au oferit instrumente analitice utile pentru afirmarea unei cetățenii în contextul instituțional al ONU, cunoscut fiind faptul că ONU nu abordează problematica cetățeniei. În consecință autorul concluzionează că experiența Uniunii Europene este în măsură să ofere trei lecții: preocuparea pentru scopul cetățeniei, legătura dintre cetățenie și instituționalizarea ei și necesitatea de a se raporta la cetățenie ca la un proces dinamic.

Teza *“Cetățenia multiplă: precedente și soluții pentru Republica Moldova”* analizează așa aspecte precum definiția, locul și natura juridică a multiplei/dublei cetățenii, tendințe în evoluția acesteia, politicile statelor în domeniul pluralității de cetățenii, reglementarea unor situații speciale cu privire la persoanele care dețin două sau mai multe cetățenii, reglementarea măsurilor de limitare a unor drepturi în legislațiile statelor cu privire la persoanele care dețin mai multe cetățenii. Un loc aparte este rezervat analizei problematicii pluralității de cetățenii în Republica Moldova și România.

Autorul aduce definiția multiplei/dublei cetățenii, acceptată și formulată de către Departamentul pentru Imigrație al S.U.A., în felul următor: „Multipla/dubla cetățenie înseamnă că o persoană este cetățean a două sau mai multe state în același timp și dispune de drepturi și obligații în relațiile sale cu toate aceste state”.

În contextul pluralității de cetățenii autorul constată că persoana care deține două sau mai multe cetățenii are o calitate care îi lărgeste capacitatea juridică în raport cu legile mai multor state. Constatarea confirmă opinia că instituția dublei cetățenii reprezintă excepția de la regula care spune că o persoană are dreptul la o singură cetățenie. În general, multipla/dubla cetățenie a persoanei constituie rezultatul unei situații de natură circumstanțială care nu anulează principiul.

Dreptul la multipla/dubla cetățenie este reglementat și la nivelul Consiliului Europei prin Convenția europeană cu privire la cetățenie. Autorul menționează că dacă în anul 1963 era adoptată Convenția cu privire la reducerea cazurilor de pluralitate de cetățenii și cu privire la obligațiile militare în cazul pluralității de cetățenii, completată de câteva protocoale și reiterată de aceeași Convenție europeană cu privire la cetățenie, care, la rândul său, totuși admite pluralitatea de cetățenii, atunci “Proiectul de convenție referitor la naționalitate” admite

multipla/dubla cetățenie și lasă la latitudinea statelor reglementarea acesteia.

Autorul face concluzia că la nivel internațional s-au conturat trei categorii de atitudini pe care statele le-au manifestat relativ la problema pluralității de cetățenii:

1. State care recunosc în mod expres dreptul propriilor cetățeni de a dispune de două sau mai multe cetățenii.
2. State care au întreprins măsuri de prevenire a extinderii multiplei/dublei cetățenii.
3. State care nu recunosc formal multipla/dubla cetățenie dar permit cetățenilor săi să dispună de două sau mai multe cetățenii.

Autorul analizează detaliat măsurile de limitare a unor drepturi în legislațiile statelor cu privire la persoanele care dețin două sau mai multe cetățenii. Dat fiind că fenomenul pluralității de cetățenii nu a cunoscut o răspândire foarte largă, statele reglementează accesul la funcțiile publice prin stipularea condiției cetățeniei, prezumându-se că o persoană poate deține o singură cetățenie. Pentru funcțiile publice înalte, cum ar fi președintele statului, de regulă, accesul este limitat prin stabilirea condiției nașterii pe teritoriul statului și termenului de domiciliu permanent în țară, care exclude orice posibilitate pentru o persoană venită din altă țară să acceadă în funcție. Pentru alte funcții publice importante este prevăzută, de exemplu, condiția termenului, de domiciliu permanent pe teritoriul statului. O persoană născută pe teritoriul altui stat poate obține o funcție publică în alt stat, dacă a devenit cetățean al acestuia din urma și a locuit permanent pe durata termenului stabilit de lege.

În ceea ce privește domeniile ce țin de securitatea și apărarea statelor, practică dezvăluie două tipuri de măsuri prin care pot fi stabilite îngrădiri pentru persoanele cu două sau mai multe cetățenii. În primul rând, poate fi limitat accesul în funcțiile ce țin de aceste domenii și, în al doilea rând, este reglementat accesul la informațiile clasificate. De regulă, reglementările de acest gen, dacă legea nu prevede altfel, sunt stabilite prin acte normative cu caracter administrativ și conțin, între altele, criteriile ce permit aprecierea loialității persoanei.

Autorul constată că unele state au început să adopte măsuri de limitare a unor drepturi cu privire la cetățenii proprii care dețin și cetățenia altor state. Aceste limitări sunt stabilite prin legi speciale și vizează accesul la anumite funcții publice sau accesul la angajarea în anumite organizații de stat. Măsurile de limitare își găsesc temeiul în gradul de loialitate solicitat mai înalt decât în cazul altor categorii de profesii sau organizații, cum ar fi cele cu caracter privat. Domeniile vizate sunt cele legate de exercitarea demnităților de stat, în special în administrația centrală, de apărarea și securitatea statului.

Cât privește Republica Moldova, autorul exprimă opinia că aici situația cu privire la dubla cetățenie are și o dimensiune politică. În cazul Republicii Moldova reglementarea

dreptului la două sau mai multe cetățenii a reprezentat și o modalitate prin care autoritățile moldovenești au evitat o problemă de opțiune pentru o cetățenie sau alta. Putem presupune că în cazul în care ar fi fost solicitată opțiunea pentru una din cetățenii, moldovenii ar fi preferat cetățeniile care oferă mai multe oportunități. Alternativele sunt reprezentate de posibilitatea de a obține relativ ușor cetățeniile unor state ca Rusia, România, Ucraina, Bulgaria și Turcia.

Autorul estimează că în acest moment există două categorii de cetățeni ai Republicii Moldova care solicită cetățenia altor state. Prima este cea care adună un număr relativ redus de persoane și solicită cetățenia Rusiei, României sau a altor state din dorința de a manifesta opțiunea pentru o anumită identitate, din care ar rezulta și opțiunea pentru apartenența la un alt stat. A doua categorie o constituie majoritatea solicitanților și este formată din cetățenii moldoveni care doresc să obțină cetățeniile statelor menționate pentru a-și spori oportunitățile în vederea creării condițiilor pentru o viață mai bună.

Între factorii ce cauzează apariția pluralității de cetățenii în rândul cetățenilor moldoveni, se menționează ruinătorii: situația economică a Republicii Moldova, legislația Republicii Moldova cu privire la cetățenie, proximitatea geografică cu România și UE, afinitățile istorice și de identitate cu România și Rusia sau alte state, probleme de identitate, situațiile demografice și legislațiile statelor menționate, oportunitățile economice și legislative oferite de alte state, etc. Acești factori creează situații speciale, inclusiv în raporturile între Republica Moldova și România, respectiv între Republica Moldova și UE.

În ceea ce privește raporturile dintre Republica Moldova și România în contextul care ne interesează, se menționează două aspecte: migrația populației din Moldova și accesul cetățenilor moldoveni la cetățenia României.

Referindu-ne la reglementarea unor situații speciale și a limitărilor cu privire la persoanele care dețin două sau mai multe cetățenii în legislația Republicii Moldova se constată că art. 78, alineat 2, al Constituției stabilește că poate fi ales Președinte al Republicii Moldova cetățeanul cu drept de vot care are 40 de ani împliniți, a locuit sau locuiește permanent pe teritoriul Republicii Moldova nu mai puțin de 10 ani și cunoaște limba de stat. Codul electoral al Republicii Moldova, Legea despre statutul deputatului în Parlament, Legea cu privire la Guvern, Legea cu privire la Curtea Constituțională, Legea cu privire la Curtea Supremă de Justiție, alte legi ce reglementează administrația publică centrală și locală, se referă de regulă la cetățenii Republicii Moldova și nu conțin prevederi cu privire la persoanele cu două sau mai multe cetățenii.

Legea serviciului public nr. 443-XIII din 04.05.95 definește funcția publică, funcționarul public și categoriile de funcționari asupra cărora se întinde legea. Conform art. 13 (1) al legii,

dreptul de a se angaja în serviciul public îl au cetățenii Republicii Moldova, indiferent de rasă, naționalitate, sex, confesiune, care domiciliază permanent în țară și cunosc limba de stat. Deținerea unei a doua sau mai multor cetățenii nu se regăsește între restricțiile enumerate de lege. Art. 4 (a) stabilește între principiile fundamentale ale activității serviciului public și devotamentul față de stat și față de poporul Republicii Moldova. Acest principiu nu ne lămurește asupra persoanelor care dețin două sau mai multe cetățenii, ci doar introduce un echivoc dat de interpretarea devotamentului în cazul persoanelor menționate.

În domeniul securității și apărării au fost adoptate Legea cu privire poliție, Legea privind organele securității statului nr. 619-XIH din 31.10.95, Legea privind Serviciul de Informații și Securitate al R. Moldova, Legea nr. 968-XII despre obligațiunea militară și serviciul militar al cetățenilor Republicii Moldova ș.a. În toate aceste legi se face referire la cetățenii Republicii Moldova cu privire la care ele se aplică, fără a se stipula prevederi speciale cu privire la persoanele care au două sau mai multe cetățenii.

Aici este necesar să menționăm că autorul face referire la situația existentă la momentul efectuării investigației. În consecință autorul constată, că legislația moldovenească nu prevede restricții cu privire la persoanele care au două sau mai multe cetățenii în ceea ce privește accesul în funcțiile publice sau în organizațiile din domeniul securității sau apărării. Opinia autorului este că limitările în baza acestui criteriu nu ar avea consecințe dezirabile, dat fiind că numărul cetățenilor moldoveni cu dublă cetățenie este foarte mare și ar conduce la excluderea lor din activitățile comunitare și dezinteresul lor pentru viața publică.

Pentru Republica Moldova ar fi indicat adoptarea unei legislații cu privire la accesul la informațiile clasificate, care ar reglementa accesul la informațiile ce sunt definite ca secret de stat în funcție de gradul de loialitate solicitat, așa cum se întâmplă, de exemplu, în Statele Unite ale Americii. Autorul nu vede motive pentru care o persoană care are două sau mai multe cetățenii nu ar putea fi angajată într-o funcție publică ce nu are în fișa de post operarea cu informații ce reprezintă secret de stat. Prin urmare, soluția cea mai potrivită ar fi inserarea unor prevederi speciale în Legea cu privire la secretul de stat nr. 106-XIII din 17.05.94 și în alte legi care reglementează informațiile clasificate.

Situațiile speciale cu privire la persoanele care dețin două sau mai multe cetățenii în Moldova sunt cele cu privire la obligațiile militare și obligațiile fiscale. Autorul menționează că, în conformitate cu legislația Republicii Moldova, persoanele care au efectuat stagiul militar în alt stat nu sunt supuse obligației de a efectua stagiul militar în Republica Moldova. Codul Fiscal al Republicii Moldova se aplică asupra cetățenilor, rezidenților și nerezidenților și consacră principiul după care, orice venit realizat pe teritoriul Republicii Moldova este impozitat în

Republica Moldova.

Autorul concluzionează că recunoașterea prin lege a pluralității de cetățenii implică și recunoașterea pluralității loialităților. Dat fiind că multipla/dubla loialitate în Republica Moldova nu poate fi evitată, autoritățile pot acționa doar în vederea creării condițiilor de compatibilitate a loialităților.

Acțiunea statului în materie de pluralitate de cetățenii trebuie să pornească de la constatarea că aceasta reprezintă o problemă în care drepturile și interesele persoanei sunt prioritare în raport cu acțiunea autorităților statului. Autoritățile moldovenești trebuie să studieze problema multiplei cetățenii ca pe un element al mobilității populației din Moldova care este în beneficiul cetățenilor moldoveni. În condițiile în care Republica Moldova nu poate asigura standarde comparabile cu cele la care aspiră cetățenii săi, multipla/dubla cetățenie nu trebuie tratată ca fiind în dauna stătalității moldovenești, iar persoanele care au două sau mai multe cetățenii nu trebuie priviți ca oameni neloiali Republicii Moldova.

Pluralitatea de cetățenii nu este un fenomen de natură să provoace conflicte între state atunci când sunt respectate drepturile omului și normele dreptului internațional. În cazul Republicii Moldova și României, în condițiile unei cooperări ale statelor în interesul cetățenilor lor, pluralitatea de cetățenii ar putea fi transformată din temă de conflict în element de cooperare regională în vederea favorizării integrării europene a Republicii Moldova.

Lucrarea *Dobândirea și redobândirea cetățeniei: teoria și practica statelor cu sisteme de drept romano-germanice (continentale)* a avut ca scop de a efectua un studiu complet al dobândirii și redobândirii cetățeniei în statele europene cu sisteme de drept romano-germanice, începând cu natura juridică și principiile aplicate până la elementele concrete de procedură.

În capitolul intitulat: „*Dobândirea și redobândirea cetățeniei României și a Republicii Moldova*” autorul își propune să investigheze instituția cetățeniei și modurile de dobândire a acesteia conform legislațiilor ambelor state. În Secțiunea I se unește în cadrul unui studiu principiile aplicabile acestei instituții în Republica Moldova și în România, demonstrând în mare parte similitudinea acestora, dar și unele aspecte particulare, ce vin să facă diferența de optică a legiuitorilor. În Secțiunea a II-a sa cercetat dobândirea și redobândirea cetățeniei României – cadrul normativ, procedura legală și situațiile practice atestate, iar Secțiunea a III-a cercetează dobândirea și redobândirea cetățeniei Republicii Moldova, de la cadrul normativ existent și până la procedurile legale.

În alt capitol intitulat *Dobândirea și redobândirea cetățeniei în statele cu sisteme de drept romano-germanice*, în scopul de a facilita procesul de analiză a situației juridice, și, pentru a introduce o anumită logică de sistem în cercetare, sa recurs la gruparea statelor din familia

juridică romano-germanică în trei categorii: state care reglementează cetățenia bazându-se prioritar pe *jus sanguinis*; state care reglementează cetățenia bazându-se prioritar pe *jus soli/jus loci*, și state care consacră în mod expres în cadrul legislației naționale *sistemul opțional*.

În cadrul Secțiunii I au fost selectate statele care își fundamentează dobândirea și redobândirea cetățeniei în mod prioritar pe *jus loci/jus soli*; fiind analizată legislația Republicii Italiene, Republicii Franceze și a Federației Ruse.

În cadrul Secțiunii II- a au fost selectate statele care își fundamentează dobândirea și redobândirea cetățeniei în mod prioritar pe *jus sanguinis*, fiind analizată legislația Republicii Cehe, Marelui Ducatului de Luxemburg și Confederației Elvețiene.

Ultimul capitol al lucrării intitulat „*Dobândirea și redobândirea cetățeniei în statele care consacră legislativ sistemul opțional*”. debutează cu o analiză a conceptului de „sistem opțional” și sensul diferit pe care-l au în vedere legiuitorii naționali vis-a-vis de acesta.

Sistemul opțional nu este și nu poate fi „egalul” sistemelor consacrate - „*jus loci/jus soli*” sau „*jus sanguinis*”. De fapt, susține autorul, *sistemul opțional* nu este o categorie aparte în adevăratul sens al cuvântului, nu este un sistem deplin, nu este auto-funcțional. Statele europene în a căror legislație, direct sau indirect, este reglementat *sistemul opțional*, de fapt pot fi atribuite în categoria statelor cu aplicare prioritară a lui „*jus sanguinis*”, cu specificația doar, că acestea au unele dintre cele mai rigide legislații de dobândire și redobândire a cetățeniei. Secțiunea a II analizează modalitățile de dobândire și redobândire a cetățeniei în Republica Federativă Germană, în Regatul Belgiei și în Regatul Olandei – de la reglementările constituționale și cadrul normativ existent – la procedura instituită și practica reală.

Astfel, în unele state precum Republica Federativă Germană – prin *sistemul opțional* legiuitorul oferă persoanei cu dublă ori multiplă cetățenie, posibilitatea legală, ca la atingerea unei anumite vârste, să aleagă una dintre cetățenii și să refuze (expres) cealaltă (celelalte cetățenii). În legislația Regatului Belgiei, *sistemul opțional* ia forma unei declarații de cetățenie, în cadrul căruia persoana alege cetățenia belgiană. În legislația altor state, precum Regatul Olandei – *sistemul opțional* unește modalitățile simplificate de dobândire a cetățeniei, printre care și redobândirea cetățeniei de către persoane care prin naștere au avut cetățenie olandeză dar care au pierdut-o fiind stabiliți o vreme în străinătate.

1.3 Scopul și obiectivele tezei.

În urma studierii și analizei situației privind dezvoltarea cetățeniei în România și Republica Moldova sa stabilit ca sarcină principală a cercetării constituie elucidarea cât mai completă, aprofundată și multiaspectuală a naturii juridice a instituției cetățeniei în România și

Republica Moldova. Întru realizarea acestui scop au fost stabilite următoarele obiective: formularea unui concept al lucrării și crearea unui fundal teoretic pentru analiza la nivelurile relevante a naturii juridice a cetățeniei; cercetarea evoluției esenței conceptului de cetățenie; analiza nucleului conceptual al cetățeniei; studierea etapelor de instituționalizare a componentelor cetățeniei în România și Republica Moldova; identificarea corelației conceptelor „naționalitate” și „cetățenie”; studierea evoluției legislației în materie de cetățenie în România și Republica Moldova; analiza reglementărilor normative cu privire la cetățenie în România și Republica Moldova; evidențierea și analiza schimbării esenței cetățeniei în societățile contemporane ; abordarea științifică a tendințelor actuale ale cetățeniei; analiza cetățeniei ca soluție la problema pluralismului societăților moderne.

1.4. Concluzii la Capitolul 1

1. În literatura juridică de specialitate, atât din România cât și din Republica Moldova și tematica cu privire la cetățenie este una discutată, astfel că nici un manual de drept constituțional sau de drept public nu o trece cu vederea.

2. Noțiunea de cetățenie este utilizată pentru a desemna o instituție juridică cu un ansamblu de norme juridice care reglementează legătura politico-juridică dintre o persoană fizică și un stat, în temeiul căreia persoana fizică, în calitate de cetățean, este titularul anumitor drepturi și obligații care constituie statutul său juridic. Sub alt aspect, noțiunea de cetățenie este utilizată pentru a caracteriza condiția juridică ce se oferă persoanelor care posedă titlul de cetățean.

3. Studiile privind instituția cetățeniei, atât în România, cât și în Republica Moldova sunt insuficiente. Rămân în afara analizelor așa aspecte precum evoluția esenței cetățeniei, a

instituționalizării componentelor sale, schimbarea nucleului conceptual al acestei noțiuni, precum și reflectarea tendințelor actuale în dezvoltarea acestei instituții. Din aceste considerente instituția cetățeniei necesită investigații complexe și multiaspectuale.

4. Lucrările autorilor din occident la problematica cetățeniei sunt axate pe așa aspecte precum cetățenia supranațională, cetățenia și multiculturalismul, instituționalizarea componentelor cetățeniei, raportul dintre cetățenie și naționalitate etc.

5. În funcție de țară, conceptul de cetățenie este mai mult sau mai puțin universalist; el operează o distincție mai mult sau mai puțin puternică între cetățean și individ. În tradiția anglo-saxonă, această distincție este mai puțin pronunțată și cetățenia presupune mai multe drepturi și garanții pentru indivizi reali, în Franța, din contra, particularismele sunt percepute ca

imperfecțiuni sau amenințări la adresa cetățeniei și identității naționale.

6. Lucrările asupra instituției cetățeniei continuă o tradiție intelectuală națională și integrează o experiență istorică particulară. În funcție de țară, lucrările asupra cetățeniei continuă o tradiție intelectuală națională și integrează o experiență istorică particulară

2. CADRUL CONCEPTUAL DE ANALIZĂ A CETĂȚENIEI ÎN SOCIETĂȚILE DEMOCRATICE

2.1. Cercetarea evoluției conceptului de cetățenie.

Studiile istorice au o importanță filozofică deosebită în anii unui declin intelectual, atunci când sunt careva rațiuni pentru a crede că putem învăța ceva „de oarecare importanță din gândirea trecutului și anume acea ce nu putem învăța de la contemporanii noștri” [66]. Dacă astăzi are vreun sens să revenim la concepția greacă a cetățeniei și a societății politice, aceasta este desigur pentru că grecii antici sunt văzuți drept fondatori ai democrației, chiar a politicii ca activitate conștientă de autoguvernare a societății [99]. Se consideră că și conceptul de cetățenie s-a născut în lumea clasică a grecilor și romanilor. Anume în acest cadru apare ideea de participare la «treburile publice» (*res publica*) și se formează ceea ce noi încă mai numim astăzi «politică»: adică exprimarea capacității raționale a oamenilor de a organiza viața lor proprie parvenind la un acord chibzuit (prin discuție, decizie colectivă).

Din timpuri străvechi, puterea de stat și-a diferențiat atitudinea politică și juridică față de locuitori, după cum aceștia aveau sau nu calitatea de cetățeni ai statului respectiv. Cei care nu erau cetățeni proveneau, de regulă, din prizonierii luați în luptă și erau tratați ca sclavi. Se poate afirma că mentalitatea antichității era xenofobă, alimentată de credința că străinii sunt actuali sau virtuali dușmani, ceea ce atrăgea în consecință, măsuri pentru interzicerea sau limitarea pătrunderii lor în țară, cât și expulzarea periodică a acestora. De altfel, această mentalitate xenofobă reprezintă receptarea, în psihologia socială, a relațiilor predominant inamice dintre grupurile sociale mai mici sau mai mari, incluzând popoarele și statele. [81, 247]

Aceeași atitudine xenofobă din acele vremuri a determinat transmiterea unei vădite nuanțe peiorative cuvintelor "barbar" și "metec", care desemnau alte categorii de populație decât cetățenii. Astfel, statul-cetate antic face o distincție clară între cetățeni și străini. Chiar și statul atenian, care manifesta mai multă îngăduință față de străini, își separa populația în "atenieni" și "meteci" ("cei care locuiesc împreună cu"), deși majoritatea populației metece din Atena era de origine greacă. Metecii nu aveau aceleași drepturi față de statul atenian și, în special, nu puteau comanda în luptă, dar nici nu aveau dreptul de a dobândi bunuri imobile. Acest drept li s-a recunoscut, totuși, mai târziu, ca un drept special și de excepție, denumit *enctesis*. De asemenea, aceștia nu puteau apărea direct în fața tribunalelor, ci numai reprezentați de cetățenii care erau și patronii lor, numiți "*prostates*". Deși metecii nu aveau drepturi politice, ei aveau toate obligațiile cetățenilor atenieni, inclusiv pe cele de a servi în armată și pe cele financiare, față de stat. Chiar mai mult, ei aveau obligația de a plăti și o taxă specifică pentru meteci, care se numea "*metoibion*". [79, p. 61]

Pe lângă atenieni și meteci, populația stabilă a cetății mai cuprindea și sclavi, fie publici, fie aparținând particularilor. Ei nu aveau nici un drept, fiind considerați obiecte, bunuri mobile ce puteau fi vândute, închiriate, amanetate.

Locuitorii liberi ai statului roman erau împărțiți în trei categorii: cetățenii romani, latinii și peregrinii. *Cetățenii romani* aveau deplinătatea drepturilor politice și civile recunoscute de statul roman; „nu exista, în același timp, titlu mai înalt, iar mândria de a fi cetățean al Romei se exprima în formula; *civis romanus sum*” [64, p. 169]. Latinii și peregrinii constituiau, în realitate, categoria ne cetățenilor. *Latinii*, adică vechii locuitori din Latium, asupra cărora Roma și-a extins stăpânirea, se bucurau de cea mai mare parte a drepturilor pe care le aveau cetățenii, dar nu puteau dobândi *ins honorum* și *ius mīitae*. *Peregrinii* constituiau categoria străinilor și, deși formau marea masă a populației libere, aveau situația juridică reglementată de *ius gentium*, iar statutul civil guvernat de dreptul lor național. O situație aparte o prezentau *peregrinii dediticii* (*dediticius* - cel care se predă fără condiții), proveniți din cetățile desființate după cucerire. Ei nu se bucurau de drepturi politice și nu puteau deveni cetățeni romani. [81, p. 249]

Dacă împărțirea locuitorilor în cetățeni și non-cetățeni este întâlnită în toate statele antice, reglementarea juridică a modurilor de dobândire și pierdere a cetățeniei, cu criterii precise, este opera jurisconștilor romani. Astfel, cetățenia romană putea fi dobândită prin naștere, beneficiul legii, naturalizare, dezrobire, adopțiunea non-cetățenilor sau sclavilor.

“*Nașterea*. Cetățean roman era cel care se naștea din părinți cetățeni romani. Dacă unul dintre părinți era străin, copilul era socotit străin, în temeiul legii Minicia (circa 90 î.e.n.). În cazul când se născuse dintr-o relație întâmplătoare (vulgo *conceptus*) dobânda calitatea de cetățean roman numai dacă mama sa avusese, în momentul nașterii, cetățenia romană.

Beneficiul legii putea fi invocat de latinii *veteres* (vechi), care îndeplineau anumite condiții legale și puteau fi aleși în anumite funcții publice (magistrați sau decurioni). *Naturalizarea* se acorda, de asemenea, prin lege, constituind un mod distinct de dobândire a cetățeniei romane pentru colectivități întregi. Astfel, prin două legi succesive - Iulia și Plautia Papiria - a fost acordată cetățenia romană, în sec. I î.e.n., locuitorilor Italiei (latini și peregrini). De asemenea, Edictul lui Caracala din anul 212 e.n. a acordat cetățenia romană tuturor peregrinilor, cu excepția dediticilor. Naturalizarea se putea acorda și individual, fiind dobândită de anumiți funcționari publici sau persoane aflate în serviciul Romei. Spre exemplu, deoarece soldații din legiuni trebuiau să fie cetățeni romani, aceștia obțineau cetățenia în momentul înrolării.

Dezrobirea. În vechiul drept roman, sclavul dezrobit de un cetățean roman devenea și el cetățean roman. În dreptul roman clasic, pentru ca sclavul dezrobit să devină cetățean, se cerea ca

persoana care dezrobește să îndeplinească mai multe condiții: să fie proprietar quiritar al sclavului (adică să aibă deplinătatea atributelor dreptului de proprietate: *ius utendi, fruendi et abutendi*); să aibă capacitatea de a înstrăina; să aibă calitatea de cetățean; să întrebuițeze unul din modurile solemne de dezrobire: *vindicta, censu, testamento*.

Adopțiunea non-cetățenilor sau sclavilor conducea la obținerea cetățeniei de către aceștia.” [81, p. 250-251]

Calitatea de cetățean roman se pierdea în următoarele situații:

Odată cu pierderea libertății, când cetățeanul devenea sclav. Dacă pierderea libertății se datora căderii în prizonierat, el își redobânda libertatea și cetățenia îndată ce se întorcea în patrie, fiind socotit, în temeiul ficțiunii "dreptului de reîntoarcere" (*ius postlimini*) că n-a fost niciodată sclav.

În cazul naturalizării într-o cetate străină, ceea ce presupunea renunțarea la cetățenia romană. De altfel, nu era necesară o declarație expresă de renunțare la cetățenie, întrucât dreptul roman considera incompatibilă posesia dublei cetățenii.

Ca o consecință a unor condamnări penale pentru săvârșirea unor infracțiuni grave - cum era trecerea la inamic (*perduellio*) - sau cele sancționate cu muncă silnică. [85]

În epoca feudală, condiția juridică a individului se exprima prin instituția supușeniei, care presupunea o mare sferă de obligații și foarte puține drepturi [71, p. 284]. În prima perioadă a evului mediu, termenul de „supus” era sinonim cu acela de „vasal”. Cu timpul, supusul devine dependent față de puterea supremă de stat concretizată în feudalul suprem, prinț, rege sau împărat, care dispunea după bunul lui plac, de viața, persoana și averea tuturor supușilor săi. Se ajunge astfel, la absolutismul inspirat de Machiavelli, care îl face pe regele Franței, Ludovic al XIV-lea, să proclame: „*L'Etat c'est moi*”. [25]

Politica lui Aristotel este deosebit de prețioasă pentru atingerea scopului care ni l-am propus, în tratatul său autorul depune un efort considerabil pentru a explica vocabularul politic al democrației ateniene, explicare în care conceptele de cetățenie, cetățean, regim politic, constituție ocupă un loc central. Încercând să definească noțiunea de cetățean, Aristotel descoperă că acesta din urmă nu poate fi definit prin nici un alt caracter mai adecvat decât prin participarea sa la o funcție de judecată sau de magistratură; îi recunoaște, astfel, drept cetățeni pe cei care participă la *putere* [1].

Autorul precizează că accesată definiție se referă «mai ales la cea a cetățeanului într-o democrație». Se pune problema de a ști cum deosebim cetățenii de cei care nu sunt cetățeni, pe cei care participă la funcțiile publice de cei care sunt excluși de la aceste funcții. Răspunsul la această întrebare este reflectat în principiile fondatoare ale comunității politice, în ceea ce

Aristotel numește constituția sa. Astfel, suntem cetățeni prin constituție. Ca să fie clar, nu suntem cetățeni decât în virtutea instaurării printr-o constituție determinată a unei orânduiri politice determinate, care definește și în același timp delimitează corpul politic și membrii săi - cetățenii. Acest corp politic nu este, în mod necesar, echivalent cu societatea condusă de legile pe care el le adoptă. Este ceea ce ne demonstrează cazul Atenei despre care se știe, că corpul cetățenilor excludea sclavii și veneticii, adică toți indivizii de proveniență ne-ateniană care locuiau la Atena, precum și femeile. [194, p. 18] Acest fenomen de excludere de la cetățenie nu este desigur absent și în democrațiile contemporane, unde mai multe categorii de persoane, care au reședința pe un teritoriu, sunt deseori lipsite de orice drept politic: copiii, handicapații mintali, deținuții, prizonierii, străinii, etc. Punctul crucial este că apartenența la un corp de cetățeni - adică la corpul celor care se bucură de dreptul de a vota, de a alege, de a fi aleși, de a înainta propuneri de legi, etc. - este definită de normele constituționale fondatoare ale orânduiri politice a societății. Anume constituția stabilește categoriile de persoane care au dreptul la cetățenie, adică la exercitarea drepturilor corespunzătoare, în așa mod, ea indică negativ și toate categoriile care nu se bucură de acest drept.

Cetățeanul este, deci, un membru al corpului politic înțeles în adevăratul sens al cuvântului: corpul celor care participă sau au dreptul de a participa la activitatea instituțiilor politice, instituții ce adoptă sau aplică decizii cu forță obligatorie pentru ansamblul societății. În așa fel el posedă un număr oarecare de drepturi specifice, pe care le împarte în mod *egal* cu toți ceilalți cetățeni, dar, desigur, cu excepția tuturor persoanelor care sunt scoase în afara corpului politic. Aceste drepturi, în mod foarte general, pot fi definite ca cele de a lua parte, prin decizie și/sau prin dezbateri, la activitatea tuturor organelor care beneficiază prin constituție de autoritatea de a lua decizii cu caracter public.

În democrația greacă egalitatea cetățenilor se atestă mai ales prin afirmarea că „virtutea unui cetățean bun constă în capacitatea și de a governa bine, și de a asculta bine” [139, p. 29], cu alte cuvinte în capacitatea de a ocupa în mod alternativ locul unui magistrat și al unui simplu cetățean. Majoritatea funcțiilor magistraturii erau trase la sorți în baza unei selecții prealabile, ceea ce însemna că fiecare cetățean de vârstă adultă era capabil să i se ofere o funcție publică. Această egalitate a drepturilor civile și politice se exprima cu precădere în Adunarea poporului prin instituirea, caracteristică Atenei, a egalității în dreptul la exprimare. Astfel, fiecare cetățean fără limită de cens, de vârstă sau onoare, putea lua cuvântul în Adunare pentru a face o propunere sau a o discuta pe cea a altui orator.

De facto, totuși, exercitarea dreptului la exprimare în fața unei adunări de mai multe mii de concetățeni, nu trebuia să fie un lucru la îndemâna cetățenilor prost educați. Aristotel, de

altfel, era categoric împotriva ca un muncitor manual să fie cetățean, considerând că accesul claselor inferioare la funcțiile publice nu are o importanță vădită. Celebrul filozof exprima un sentiment larg împărtășit în cadrul elitei ateniene. Faptul care indică că democrația ateniană nu ar fi fost radicală în privința egalității cetățenilor, este divizarea acestora în patru clase, apartenența la clasa superioară fiind o perioadă lungă de timp o condiție indispensabilă pentru accesul la funcțiile publice superioare, inclusiv la cea de strateg [1].

Un alt indiciu, care pune la îndoială caracterul radical al egalității în democrația ateniană, este longevitatea politică excepțională a lui Pericle în funcția sa de strateg - el a ocupat această funcție mai bine de douăzeci și cinci de ani.

Trebuie de menționat, totuși, ca Adunarea poporului, a cărei competențe erau foarte largi, deoarece nu se mărgineau doar la adoptarea legilor, dar se extindeau și asupra unor atribuții pe care le calificăm astăzi drept guvernamentale, egala în drepturi toți cetățenii atenieni prin aplicarea principiului majoritar, în așa fel încât cu adevărat fiecare vot putea să aibă o importanță decisivă. Astfel, în ciuda limitelor semnalate mai sus, caracterul direct al democrației ateniene nu poate fi contestat. Și, evident, unul dintre punctele forte ale democrației grecești este că participarea la afacerile publice era posibilă pentru orice cetățean. În acest sens, Pericle insista asupra compatibilității vieții private și a participării la viața politică a localității, chiar asupra faptului, ca să fie considerată o dezonoare neparticiparea la viața politică.

O altă concluzie ține de locul acordat cuvântului în calitate de mediu pentru acțiunile reciproce ale cetățenilor. În democrația ateniană spațiul politic democratic este mai întâi de toate un spațiu al cuvântului. Cuvântul reprezenta cu adevărat o acțiune, în sensul că anume prin el, prin circulația sa între cetățeni înainte și în timpul Adunării, orașul era condus pas cu pas spre o anumită atitudine asupra unei oarecare probleme.

Acest punct merită să fie analizat. Desigur, majoritatea va prevala, însă principiul spațiului public se bazează pe ideea că, pozițiile, la început opuse, pot fi dacă nu împăcate, apoi cel puțin apropiate. Or aceasta presupune recurgerea la o bună cunoaștere a limbii, recurgere care ar face pe larg apel la ceea ce poate fi considerat drept rezonabil, punctul care unește cetățenii luând în considerație atașamentul lor atât față de cetate, cât și față de rațiune. Să caracterizăm lucrurile într-un mod tehnic: deoarece, atunci când se exprimă în Adunare (civorumul căreia este de aproximativ 6 000 persoane), cetățeanul este sub controlul semenilor săi, și pe motiv că spusele sale decid destinul orașului, el trebuie să fie în stare să explice propunerile sale. Altfel spus, el trebuie să poată furniza argumente capabile să-i justifice poziția.

Revenim acum la problema corelației dintre omul particular și cetățean. Rezervele lui Aristotel în a considera muncitorii manuali drept cetățeni sunt foarte semnificative. Ele indică, că

pentru atenianul de atunci, omul liber, care poate în mod legitim pretinde la rangul de cetățean cu drepturi depline, este un om bogat care pentru lucrările indispensabile la întreținerea tuturor membrilor familiei și a bunurilor sale, poate conta pe munca sclavilor sau rânđașilor. În fond, în orașul atenian, s-ar putea constata că organizarea vieții se face ținând seama de politică [158, p. 112] și că, în particular, a fost scopul de a scuti cetățeanul - om liber, proprietar al unui pământ din roadele căruia își poate asigura existența, de sarcinile legate de satisfacerea necesităților vitale, pentru a-i permite să se consacre la ceea ce noi am numi astăzi studii. Aceasta ar fi singura posibilitate de pregătire adecvată a cetățeanului pentru viața politică. O atare organizație se bazează pe subordonarea netă a vieții economice politicului, moment care pare astăzi exclus.

Astfel, în descrierea cetățeniei pe care o propune Aristotel, trei aspecte sunt decisive: libertatea cetățeanului, care îi permite să se autodetermine; referința la un «interes comun» al orașului, superior intereselor persoanelor particulare; și în sfârșit, egalitatea, care permite tuturor cetățenilor de a contribui la formarea legii și de a se supune obligațiilor sale. Cu alte cuvinte, aceiași indivizi sunt în mod alternativ «guvernanți» și «guvernați». Precum se vede, o astfel de stare a lucrurilor potențial era una universală.

Totuși trebuie de formulat imediat o serie de restricții. În toate orașele antice, cetățenia este un privilegiu rezervat unei elite masculine: ea nu se referă decât la oamenii liberi, care trăiesc din munca sclavilor, și la capii familiilor, excluzând absolut femeile. În același timp, conceptul antic de cetățenie nu are sens și importanță eficientă decât în cadrul orașului, «comunitate» teritorială restrânsă, legată de mitul originilor comune.

În această privință, o diferență esențială apare între concepția greacă și concepția romană: cetățenia greacă, ereditară, rămâne în limitele cadrului original, în timp ce cetățenia romană (legată de instituțiile aristocratice care ierarhizau clasele de patricieni și plebei) poate fi extinsă nelimitat pe măsură ce orașul devine centrul unui imperiu universal. Astfel, apariția și dezvoltarea imperiului roman a dus, în urma edictului împăratului Caracalla din anul 212, la extinderea sensului noțiunii de cetățean prin atribuirea acestei calități oricărui locuitor al Imperiului Roman de Răsărit, conferindu-i anumite drepturi și obligații [82, p. 16 și urm.].

Dar, necitând la acestea, pecetea statului-cetate va rămâne de-a lungul întregii istorii romane piatra de boltă a conceperii instituției cetățeniei. Este relevant în acest sens, că oricare cetățean trebuia să se raporteze la Roma, chiar când ea devenise capitala unui mare imperiu, iar persoana respectivă s-ar fi aflat undeva, într-o localitate de la marginea împărăției: cetățean roman nu putea fi decât cel care primise dreptul de a se înscrie într-unul din triburile rustice sau urbane ale mării cetăți. [81, p. 248]

Dreptul roman are o importanță deosebită cu privire la statuarea unui cadru juridic

complex și amănunțit al instituției cetățeniei, constituind un sistem normativ nuanțat, care a avut o influență aparte asupra evoluției ulterioare a acestei instituții. După cum subliniază specialiștii în domeniu, calitatea de cetățean (*status civitatis*) constituie, după libertate, cel de-al doilea element al capacității juridice a persoanei fizice. Doar cetățenii romani aveau deplinătatea drepturilor politice și civile recunoscute de statul roman: jus suffragii (dreptul de vot); jus honorum (dreptul de a fi ales în funcții publice); jus militae (dreptul de a servi într-o legiune romană); jus provocations (dreptul de a contesta o pedeapsă capitală aplicată de un magistrat); jus commercii (dreptul de a posedea, a dobândi și a transmite bunuri prin testament); jus conubii (dreptul de a încheia o căsătorie în conformitate cu dreptul roman). [63, pag.155; 38, p. 176]

Criza lumii antice marchează în Occident începutul unei lungi eclipse a noțiunii de cetățean, înlocuite cu noțiunea de supus, în cadrul unei societăți fondate pe legăturile de loialitate de la om la om și pe ideea unui drept divin. Doar mai târziu, în cadrul limitat al orașelor «burgheze» reapare cetățeanul: ca orășean (germană: *Bürger*) organizat în corporații.

După o uitare de aproape o mie de ani, cetățenia revine în gândirea politică, regăsindu-și legitimitatea sa odată cu revoluțiile engleză și franceză din secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, cu precădere după elaborarea Declarației drepturilor omului și cetățeanului. Referirea la drepturile omului, care au valoare de fundamente „imprescriptibile” pentru drepturile cetățeanului: „Oamenii se nasc și rămân liberi și egali în drepturi” - duce la crearea unei universalități necondiționate. Oricine care este om, este de asemenea un potențial cetățean, astfel încât noțiunea modernă de cetățean este la originea unui proces de emancipare a tuturor „minorităților” (în sensul politic al noțiunii): fie că este vorba de femei, muncitori economic dependenți sau de populații supuse sclaviei sau colonizării. Emanciparea lor trebuie să se facă sub formă de acces colectiv la suveranitatea politică și de profitare personală de libertățile individuale și libertățile publice, limitate numai de necesitățile coexistenței. Spre deosebire de cetățenia antichității, cetățenia modernă nu face din egalitate o consecință ce reiese din statutul omului liber, ci îl înscrie chiar în principiul libertății civice. Iată de ce începând cu secolul al XIX-lea revendicarea egalității drepturilor nu a încetat să fie forța motrice a cetățeniei.

Evident este vorba totuși de un ideal, această concepție a cetățeniei rămânând încă restrictivă. În acest sens este invocată teoria despre drepturile-funcții, care presupune că, fiind chemat la exercitarea suveranității naționale, cetățeanul îndeplinește, prin aceasta, o funcție socială, impusă de responsabilitatea sa cetățenească și în interes general. Astfel, pentru îndeplinirea responsabilității sale publice, cetățeanul dispune de prerogativele de a alege, de a fi ales și de a ocupa o funcție publică. Constituind însă o responsabilitate sau funcție publică, aceste prerogative nu pot fi exercitate de oricare cetățean, ci numai de cei care pot fi corespunzători, sub

acest aspect: care au o anumită avere, au studii sau sunt cel puțin știutori de carte etc. Ceilalți, fie că nu au nici un acces la asemenea funcții sociale, fie că pot exercita unele dintre ele - cum este dreptul de a alege - în mod indirect, prin desemnarea unor reprezentanți, care se încadrează în categoria celor corespunzători. Aceasta înseamnă că dreptul de a alege și cel de a fi ales nu au un caracter universal. De asemenea, având caracter de funcție socială, chiar dreptul de vot devine obligatoriu, încât neexercitarea lui presupune dreptul autorităților publice de a-i aplica sancțiuni cetățeanului respectiv. [81, p. 260]

Astfel, censul electoral (care condiționa dreptul de vot de un nivel anumit de cens patrimonial) a exclus o mare parte din populația franceză, ca mai apoi femeile să obțină dreptul de vot doar în 1944. Pe lângă aceasta egalitatea drepturilor nu corespunde decât într-un mod imperfect egalității puterilor. Această ține în special de faptul, că statul modern nu a instituit democrația directă, dar în cel mai bun caz una reprezentativă, care determină formarea unei „clase politice” mai mult sau mai puțin închise și care trebuie să țină cont de puterea proprie a unui „aparat de stat” birocratic devenit un scop în sine. Aceasta se referă și la faptul, că cetățenia „formală” este supusă inegalității averii și puterilor economice: cetățeanul este, mai întâi de toate, omul societății capitaliste.

Mai trebuie de menționat că naționalismul, specific secolelor al XVIII-lea și al XIX-lea, a asociat cetățenia de o construcție politică și culturală nouă - națiunea. Statele teritoriale devin state naționale („natio“ - comunitate omogenă având o identitate culturală unică și care adoptă un sistem comun de organizare politică), în care drepturile civile și politice se acordă în funcție de apartenența la națiunea dominantă. Această schemă este perturbată de migrațiile umane, persistente îndeosebi în cadrul marilor imperii coloniale, dar vizibile și după dispariția acestora.

Dezbaterile contemporane asupra cetățeniei sunt alimentate de asemenea de cercetările istorice ce țin de natura veritabilă a legăturilor admise în trecut. Se face astăzi deosebirea între două criterii, fundamentale pentru stabilirea cetățeniei la naștere: ascendența biologică (*jus sanguinis*) și locul nașterii (*jus soli*), aceste două criterii existând de foarte mult timp. Unii cercetători demonstrează că *jus sanguinis* predomină în societățile primitive, fiind un indicator al caracterului închis al societății date, în timp ce *jus soli*, care a predominat în epoca feudală, este mai degrabă un indicator al caracterului deschis al societății. [180, p. 56-62]

Tendința care predomină astăzi în cercetarea juridico-istorică a instituției cetățeniei pare, totuși, să se orienteze asupra unei înțelegeri mai nuanțate a acestor criterii. Dacă în dreptul Greciei Antice se utiliza un principiu general de *jus sanguinis*, autorii contemporani pun accentul pe condițiile aplicării sale și pe existența altor forme de legătură. S-a demonstrat, că distincția adevărată făcută de gândirea greacă nu era cea de rasă, fondată pe ascensiunea biologică, dar mai

curând o distincție politică între cei care au învățat să trăiască într-un *civis*, o societate politică după modelul grec, și cei care nu sunt decât niște barbari, «primitivi» din punct de vedere politic.[122, p. 10-13; 143]

Apartenența putea fi, deci, schimbată din propria dorință prin procesul de aderare la un nou mod de trai [133, p. 32]. În același timp, cetățeanul își păstra apartenența la același *demos* chiar dacă își schimba reședința. Modul de organizare era local, dar continuarea sa era ereditară [134, p. 68]. *Civis-ul* grec admitea de asemenea o altă categorie de apartenență: rezidentul străin era supus unei taxări grecești în schimbul alegerii privilegiului de apartenență.

Dreptul roman a urmat modelul grec, făcând distincție între cetățean și «ceilalți», dar, ca și la greci, în dreptul roman s-a pus accentul pe aplicarea a două principii. Astfel, caracterul de *civis* sau de cetățean a fost deseori definit ca fiind creat prin filiație sau ascendență. Filiația, permitea de a reveni la locul de origine fără ca să existe, totuși, o noțiune efectivă de apartenență bazată doar pe filiație. Astfel, în viziunea unor autori dreptul roman a fost considerat în mod abuziv drept sursă de *jus sanguinis*, fiind, din contra, bazat pe *jus soli* [191]!. Ca și dreptul grec, dreptul roman a admis de asemenea categoria de rezident străin, *incolo*. De îndată ce domiciliul său era stabilit într-un oraș roman, *incolae* beneficia de aplicarea dreptului roman. Romanii au dezvoltat de asemenea instituția cetățeniei Imperiului Roman, astfel că aceasta se aplica în toate provinciile Imperiului.

Caracterul deschis al cetățeniei în dreptul roman a fost confirmat prin cercetări științifice recente în domeniul dreptului cutumiar european. Pentru a înțelege relațiile dintre romani și diferitele popoare ale Europei, este necesar de a abandona noțiunile moderne de etnicitate, luând în vedere absența comunităților etnice romane sau barbare distincte. Interdependența mutuală a codurilor și legilor indică mai cu seamă un principiu de teritorialitate, care este eventual reluat în feudalism. «Astfel, ca și în statele federale de astăzi, membrii unor grupuri diferite puteau fi supuși unor legi diferite în dependență de circumstanțe, încât etnicitatea nu era nici unica și nici cea mai importantă trăsătură personală» [89].

Care nu ar fi fost importanța principiului *jus sanguinis* pentru stabilirea cetățeniei în antichitate, această semnificație pare să fi scăzut net în timpul epocii feudale. Apartenența rezulta din nașterea pe un teritoriu aflat sub controlul unui nobil; străinul era considerat o persoană nenaturalizată, născută în altă parte (*Valibi natus*). În Franța, spre exemplu, identitatea unui cetățean francez depindea de reședință [155, p. 33].

Reluarea principiului *jus sanguinis* pare a fi legată de dreptul la succesiune și de unele

curente de gândire europeană. Dreptul francez de succesiune, spre exemplu, excludea dintr-o succesiune deschisă copiii născuți în străinătate de către părinți recunoscuți drept francezi. Trebuia de recunoscut o legătură națională de filiație pentru a putea regla favorabil aceste cazuri de succesiune. În același timp, apartenența prin ascendență era invocată pentru a justifica atacurile contra evreilor convertiți la creștinătate în Spania în secolul al XVI-lea; procesul era o anvergură și mai mare odată cu dezvoltarea ideilor evoluționiste ale rasei umane, care ating punctul lor culminant în științele antropologice din secolul al XIX-lea [122].

Codificarea principiului *jus sanguinis* pentru a întări ideea unei apartenențe naționale devine foarte atractivă. Dreptul revoluționar francez a rezistat tentației, insistând asupra alegerii individului de a fi francez, iar dovada cea mai bună ar fi fost reședința acestui individ în Franța. [155, p. 97] *Jus sanguinis* devine dominant, dar nu și exclusiv, totuși, odată cu promulgarea Codului civil din 1804.

De la începutul secolului al XIX-lea, criteriile *jus sanguinis* și *jus soli* au fost supuse controlului statal, adoptate și ajustate în moduri diferite în scopul de a promova politica demografică a fiecărui stat. Pe parcursul a două secole, noțiunea de cetățenie treptat trece din domeniul juridic în domeniul social. Cetățenia este identificată cu apartenența națională, în timp ce statul-națiune se angajează să regleze conflictele claselor apărute în urma industrializării și să reducă inegalitățile, organizând educația, politica socială, sănătatea publică. Ca urmare, distincția simplă dintre sfera „publică” și sfera „privată” se regăsește modificată, la fel precum și noțiunea de conștiință a datoriei civice, care exprimă totalitatea de obligații ale cetățeanului corespunzătoare cu libertățile sale. Din această analiză desprindem două modele ale cetățeniei:

- Modelul republican, specific cetăților-stat din lumea antică, republicilor italiene ale Renașterii și Revoluției Franceze. Acest model se caracterizează prin prevalența interesului comun și referința la o entitate politică integratoare (polis, civis, republica, națiunea, statul-partid); patriotism, ca expresie a loialității față de stat; accent pus pe obligații și responsabilități, obligativitatea participării civice; existența unor raporturi civice care integrează membrii comunității politice (ceea ce presupune interdependențe, ierarhii, negocieri de roluri, control public, contract civic și social); asumarea ordinii civice și a responsabilității comune.

- Modelul liberal, susținut de iluminiști, caracterizat prin egalitatea tuturor indivizilor; legitimarea guvernării prin acordul fiecărui individ; existența unei tensiuni între indivizi și stat, exprimată printr-o negociere continuă a drepturilor și obligațiilor; accent pe drepturi, nu pe obligații; încurajarea indivizilor să-și depășească condiția socială și statutul civic, prin emancipare politică; exercitarea mutual benefică a drepturilor individuale (drepturile unei

persoane nu trebuie să aducă atingere drepturilor altor persoane).

În continuare problematicii clasice a libertății și egalității i se suprapune problematica raporturilor dintre individualitate și mulțime, care a fost intensificată de totalitarism. În fața apatiei politice a maselor pe care o reflectă un anumit coeficient de absenteism electoral în societățile contemporane, căile unei „noi cetățenii” sunt căutate la mai multe nivele: cosmopolitism (ad-literam „cetățenia lumii”, noțiunea veche repusă în circulație de criza politicilor pur naționale), participarea la deciziile economice, autonomia comunităților culturale, protecția mediului ambiant etc.

2.2. Sinteză asupra nucleului conceptual al cetățeniei

În doar câteva decenii, cuvântul cetățenie a ajuns să fie printre cele mai frecvent utilizate în discuțiile din cadrul societății. Totodată, cetățenia („citizenship”) este unul din acele concepte care suferă de pe urma propriei popularități. Ca și alți termeni-cheie din științele juridice și politice, cuvântul cetățenie pare accesibil și clar tocmai pentru că este folosit de toată lumea și în orice împrejurare. Simpla sa referință implicită la relația stat-cetățeni pare satisfăcătoare pentru a asigura un consens terminologic minimal. Cu toate acestea, literatura de specialitate este mult mai eterogenă și discordantă decât pare la prima vedere, fapt care ne impune să mergem dincolo de înțelesul vag care reiese din utilizarea permanentă a acestui termen și să ne implicăm în dezbaterile pe marginea esenței cetățeniei. Căci un cuvânt sau o referire, care se transformă în . ceva vag și neclar, nu ne mai poate ajuta pentru a gândi sau orienta acțiunea, ci servește doar la realizarea unui consens fără implicații majore, cu care fiecare se poate împăca, din simplul . motiv că nimeni nu a pus nimic vital în joc. Or un termen cu o semnificație istorică și socială de o asemenea intensitate cum este cetățenia nu poate fi folosit în mod indiferent.

Prăbușirea regimurilor comuniste din Europa și aparentul consens cu privire la cetățenie într-o societate democratică nu au condus la dispariția divergențelor la această temă. Aceste diferențe provin nu numai din varietatea tradițiilor culturale și sociale destinate, în viitorul apropiat, să se contopească într-o ipotetică cetățenie globală. Ele reflectă, de asemenea, și diferitele modalități de evaluare a lumii contemporane, de reconsiderare permanentă a trecutului și de configurare a așteptărilor și a viitorului nostru.

Datorită schimbărilor rapide care au loc în statele contemporane și a modurilor în care este privită și trăită cetățenia, este esențial să se reafirme ce reprezintă elementele esențiale ale acestui concept într-o societate democratică. În cele ce urmează ne propunem să identificăm nucleul conceptului de cetățenie, examinând și variațiile, cărora le este supus acest nucleu

conceptual. Vom demara mai întâi de toate cu analiza modurilor de definire a acestei noțiuni, întâlnite în literatura de specialitate. Or cetățenia este departe de a avea un sens unanim acceptat, înregistrând în timp multiple definiții.

Potrivit concepției propuse de Aristotel, cetățeanul este definit prin participarea la funcțiile, publice. Cetățenia continuă să desemneze și în prezent calitatea juridică ce permite unei persoane să ia parte la viața statului, bucurându-se de drepturi civice și politice și fiind supusă, în schimb, anumitor obligații cum ar fi votul obligatoriu sau serviciul militar [84, p. 110]. Dar această definiție este departe de a reflecta toate conotațiile actuale ale unei așa noțiuni complexe cum este cetățenia.

Mai întâi cetățenia este rezultatul definirii granițelor, fiind o idee ce își regăsește expresia în lege. Ca un concept juridic, ea creează o comunitate ce îi include și îi protejează pe toți cei care aparțin aceluiași sistem de norme, identificați, de obicei, în spațiul unor frontiere. Crearea unei comunități în sine implică un mecanism antitetic ce definește clasa celor excluși, a „celorlalți”. [106, p. 7] Astfel, populația unui stat se prezintă ca o entitate eterogenă sub aspectul specificului raporturilor pe care le are fiecare individ cu statul pe teritoriul căruia trăiește. Populația unui stat este formată din cetățenii acestuia, la care se alătură străinii și, după caz, apatrizii. Persoanele care dețin calitatea de cetățean formează poporul, iar acesta, ca un element al statului, în planul raporturilor juridice, își găsește reflectarea în conceptul de cetățenie.

Cel mai des cetățenia este definită ca fiind o *legătură* rezultată din apartenența unei persoane fizice la un stat determinat sau că cetățenia este legătura indisolubilă dintre cetățean și stat [71, p. 285]. În acest sens este necesar de a concretiza că orice ființă umană este legată sau supusă unor norme de grup. Legătura poate fi dorită sau nedorită, permanentă sau temporară, dar nimeni nu poate să se eschiveze de la diverse forme de legătură, care există pretutindeni: apatridul are, totuși, un domiciliu (nimeni nu e fără domiciliu) și poate avea și reședință, iar persoana fără convingeri religioase are, totuși, o naționalitate. În acest fel, chiar contrar voinței individului, grupurile umane largesc factorii de legătură.

Este necesar de concretizat că cetățenia, ca legătură dintre individ și stat, are conotații juridice, esența acestei legături exprimându-se prin totalitatea drepturilor și obligațiilor corelative dintre stat și cetățean. În acest sens Emil Boc consideră că cetățenia este situația juridică care rezultă din raporturile juridice statornice care intervin între o persoană fizică și statul român, exprimând apartenența persoanei la stat, situație caracterizată prin plenitudinea drepturilor și obligațiilor reciproce [6]. În aceeași accepțiune, cetățenia este situația juridică rezultată din apartenența unei persoane fizice la un stat determinat, caracterizată prin faptul că aceasta are plenitudinea drepturilor și obligațiilor prevăzute de Constituție și legi, inclusiv drepturile

politice, obligația de fidelitate față de patrie și cea de apărare a ei [72]. Sau cetățenia, cum este definită pe saitul Wikipedia, este apartenența legală a unei persoane fizice la un stat [86].

Raporturile juridice au un dublu conținut, în primul rând, raporturile juridice, reflectate pe plan extern, se păstrează și se prelungesc oriunde s-ar afla persoana. Cetățenii Republicii Moldova se bucură de protecția statului, se spune în art. 8 al Legii cetățeniei, pe teritoriul altui stat ei beneficiază de apărarea și protecția statului. Deci, prima legătură juridică se manifesta în protecția cetățeanului de către stat. În al doilea rând, legătura juridică a cetățeanului cu statul se exprimă și prin categoria de subiect al raportului juridic ce trebuie înțeles că cetățenii sunt participanți la raporturile juridice și deci au calitatea de a fi titulari de drepturi și obligații. Deci, cetățenia sub acest aspect, este un element, o parte componentă a capacității juridice. [71, p. 285-286]

Alți autori consideră necesar a completa legătura juridică între o persoană și un stat, și cu o componentă *politică*, astfel că cetățenia este definită ca fiind o legătură juridică și politică rezultată din apartenența unei persoane fizice la un stat determinat. Relațiile politice se manifestă prin faptul că cetățenii statului, fiind integrați în marea colectivitate care poartă denumirea de popor (națiune), simt exponenți ai suveranității naționale (puterii politice). Numai cetățenii Republicii Moldova, în baza art. 2 din Constituție, pot participa la exercitarea suveranității în mod direct prin referendum sau - în mod indirect prin organele sale reprezentative. Numai cetățenii Republicii Moldova (art. 39 din Constituție) au dreptul de a participa la administrația treburilor publice nemijlocit, precum și prin reprezentanții lor, oricărui cetățean I se asigură potrivit legii dreptul la o funcție publică.

Se mai concretizează că cetățenia este legătură juridico-politică *permanentă* ce există între stat și cetățean. În această accepțiune Legea cetățeniei Republicii Moldova prevede că cetățenia Republicii Moldova stabilește între persoana fizică și Republica Moldova o legătură juridico-politică permanentă, care generează drepturi și obligații reciproce între stat și persoană [48]. Totuși, dat fiind faptul că individul este liber în a-și alege cetățenia, deci de a renunța la cetățenia unui stat, sau de a primi cetățenia prin naturalizare, nu poate fi vorba despre o legătură permanentă dintre stat și individ, ci numai despre una durabilă.

Vom menționa definiția cetățeniei pe care o prezintă T. H. Marshall în opera sa "*Cetățenia și clasa socială*«Cetățenia este un statut acordat celor care sunt membri ai comunității cu drepturi depline. Toți acei care se bucură de acest statut sunt egali în drepturi și obligații» [96]. Această definiție conține elementele esențiale pentru înțelegerea dinamicii care leagă indivizii cu societatea în modernitate. Cetățenia dă «membrilor cu drepturi depline ai unei comunități» un «statut» conținând «drepturi și obligații».

Tot T. H. Marshal sugera că cetățenia poate fi eficace doar atunci când asigură accesul la trei tipuri principale de drepturi. În acest fel, autorul identifică trei componente ale cetățeniei:

- 1) componenta civilă, care include drepturile referitoare la libertatea individuală;
- 2) componenta politică - spre exemplu, dreptul de a participa la exersarea puterii politice, dreptul de vot și de a fi ales în instituțiile reprezentative;
- 3) componenta socială a cetățeniei, care se referă la drepturile la un standard decent de viață și accesul egal la educație, sănătate, locuință și la un venit minim.

Din această perspectivă cetățenia poate fi definită ca acea calitate a persoanei fizice ce exprima relațiile permanente social-economice, politice și juridice dintre persoana fizică și stat, dovedind apartenența sa la statul dat.

Din cele relatate poate fi desprins faptul că cetățenia apare în mai multe ipostaze.

Ca *instituție juridică* cetățenia reprezintă un ansamblu de norme juridice ce reglementează raporturi sociale grupate în jurul necesității de a asigura plenitudinea drepturilor și obligațiilor prevăzute de constituție și legi, acelor persoane care, prin sentimentele și interesele lor, sunt strâns legate de destinele statului respectiv [8, p.217], dar și ca ansamblu de norme juridice care reglementează modul de dobândire sau de pierdere a calității de cetățean.

Cetățenia este o instituție complexă, deoarece integrează elementele specifice mai multor ramuri ale dreptului, constituind obiect de studiu a mai multor discipline juridice, cum ar fi: dreptul internațional public și privat, dreptul familiei, dreptul civil etc. Aceasta se explică prin faptul că subiecți sunt statul și cetățeanul, care se afla în diferite raporturi stabilite de normele unor sau altor ramuri ale dreptului. Totuși, deoarece este o expresie a suveranității politice (statul pe temeiul suveranității lui stabilește statutul juridic al cetățenilor săi) și deoarece numai cetățenii au dreptul să participe la executarea puterii în formele instituționalizate ale democrației directe (sufragiul, referendumul, inițiativa populară) sau în ale democrației reprezentative, cetățenia este în cea mai mare măsură o instituție a dreptului constituțional.

Ca *statut juridic* ea se axează pe ideea de subiect de drept a cărei poziție juridică în cadrul unor anumite raporturi o caracterizează și numai aici se vorbește de cetățenia unei persoane. Astfel, cetățenia, în mod tradițional, constituie un status uzual și reprezintă calitatea de membru al unui stat-națiune, fiind conferită la naștere sau prin proceduri juridice specifice în cazuri de emigrare dintr-un stat în altul. Cetățenia, ca statut juridic, este definită astăzi din perspectiva drepturilor și îndatoririlor pe care le au cetățenii. [7]

Cetățenia pune problema apartenenței la o comunitate, ceea ce presupune drepturi - în special drepturi politice - și obligații. În acest sens, cetățeanul este întotdeauna "co-cetățean", cineva care trăiește împreună cu ceilalți, o persoană care are drepturi și îndatoriri într-o societate

democratică. Primul drept este acela de a avea posibilitatea stabilirii legii; prima îndatorire este aceea de a respecta legea, exercitându-și libertatea, organizându-și relațiile cu ceilalți în cadrul definit de lege. Cetățenia într-o societate democratică implică autonomia individului, moderată de responsabilități și de cunoașterea obligațiilor juridice și morale pe care le presupune viața în societate și respectarea celuilalt.

În acest sens - ca statut juridic, care predomină, fiind mai bine structurat, mai precis și mai ușor de codificat, cetățenia constă în ansamblul drepturilor și responsabilităților conferite de stat cetățenilor săi. Este statutul legal al cetățenilor ca subiecți ai dreptului, care definește regulile și limitele apartenenței la o comunitate politică (de exemplu, cetățenia recunoscută de statul național). Acest statut se bazează pe reciprocitate, sub forma unui contract civic inclus în drepturile constituționale: pe de o parte, statul acordă, recunoaște și garantează drepturile și responsabilitățile care decurg din statutul de cetățean; pe de alta, în schimbul acestora, cetățenii trebuie să fie loiali ordinii civice pe care trebuie să o apere și să o promoveze.

Această dimensiune juridică a cetățeniei formale este însă limitativă. Între altele, ea condiționează limitarea drepturilor omului în raport cu statutul de cetățean. Din acest motiv, Hanna Arendt și Dahrendorf au recomandat ca drepturile omului să fie aplicate persoanelor fizice, nu cetățenilor. [90; 105] Aceasta ar împiedica, de exemplu, să se ajungă la situațiile de excludere civică oficializate prin acordarea statutului bizar de „non-cetățean“ (de exemplu, în Letonia, Estonia și Slovenia) care, de fapt, înseamnă lipsa de acces deplin la drepturi pentru imigranți, minorități sau persoane dislocate în urma conflictelor militare.

Dar cetățenia este și *un drept subiectiv*. În acest sens Convenția europeană asupra cetățeniei prevede că fiecare persoană are dreptul la o cetățenie. Și articolul 7 al Legii cetățeniei Republicii Moldova [60] prevede expres dreptul fiecărei persoane la o cetățenie.

Există și o tratare univocă a cetățeniei de către juriști ca o *legătură juridico-politică* între o persoană și un *polis*. Legătura este stabilită obiectiv, în baza criteriilor tradiționale de *jus sanguinis* și *jus soli*, ceea ce nu exclude în unele cazuri o recurgere la voința individuală pentru a completa funcționarea acestor criterii. [132] Concepția juridică contemporană despre cetățenie este, astfel, o concepție *strict juridică*. Totodată ca tinde să fie separată de alte tipuri de legături, cum ar fi naționalitatea, care ar presupune un tip mai larg de apartenență decât apartenența la un stat politic.

Pe de altă parte, ea se limitează la constatarea unei legături juridice și nu spune nimic despre *modul de a trăi* această legătură. Ca rezultat a fost posibil de a se afirma că în dreptul englez nu există noțiunea de cetățean «activ» [112, p. 9]; aceeași concluzie s-ar putea face și în ceea ce privește alte sisteme naționale occidentale de drept. În așa mod s-a creat atitudinea

că aspectele «dinamice» ale cetățeniei nu țin de domeniul juridic, atitudine criticată ca fiind cea a unui «liberalism universal» și nu cea a unei abordări comunitare, care vede drepturile ca metode de promovare a unui sens profund de apartenență la comunitate [110].

Cetățenia înseamnă un statut, dar ea este și *an rol*. Ca statut juridic și politic, cetățenia reprezintă ansamblul de drepturi și libertăți pe care statul le acordă cetățenilor săi, un echilibru între drepturi și îndatoriri, un contract civic între stat și individ - ca subiect al dreptului, norme legale care definesc apartenența la un organism politic, loialitatea cetățeanului față de statul care îl protejează și îi acordă drepturi civice, asigurarea accesului la viața publică și participarea civică. Ca rol social, cetățenia reprezintă una dintre identitățile individului și presupune dezvoltarea anumitor competențe sau a unei culturi civice care fac posibilă exercitarea efectivă a statutului de cetățean.

Deci, ca rol social, cetățenia este una din identitățile individuale. Fără să se restrângă în mod necesar la un teritoriu, această identitate poate excede spațiul legal de apartenență. De exemplu, în acest sens identitar și cultural, cetățenia se poate raporta la o localitate, la o regiune, la un amplu spațiu cultural și istoric. Fără să presupună o constrângere juridică sau politică propriu-zisă, cetățenia este o formă de apartenență culturală și psihologică pe care individul și-o asumă și prin care preferă să fie recunoscut. Poate exista astfel un cetățean al regiunii, al națiunii, dai* și un cetățean european și chiar un cetățean al lumii. Dacă statutul de cetățean este strict și gestionat printr-o legislație precisă, cetățenia ca rol social este supusă unor mari variații culturale.

Cetățenia este *apartenența și participarea* activă la viața publică a cetățenilor beneficiari de drepturi și responsabilități, care au astfel capacitatea de a influența politicile publice.

Unii autori preferă să vorbească de o cetățenie normativă și de una efectivă [145; 161]. Prima se referă la idealul de cetățean, susținător activ al virtuții civice. Este mai degrabă un sens moral care conferă cetățeniei valoarea unui cod al conduitei zilnice. În acest sens, cetățenia este considerată ca o „religie civilă”, capabilă să regleze ansamblul relațiilor sociale. Cealaltă ipostază pune accentul pe cetățenie ca proces, nu ca simplu input al vieții publice. În acest sens cetățenia se definește ca un set de practici politice, economice, juridice și culturale, care caracterizează persoana ca membru competent al societății. Aceste practici pun în evidență capacitatea individului de a fi cetățean efectiv și dimensiunea interactivă a cetățeniei.

Această trecere în revistă a modurilor de a concepe cetățenia este încă incompletă. Ar trebui adăugat că cetățeanul și cetățenia există în spații democratice, spre exemplu, în spațiile în care persoanele au drepturi și obligațiuni egale și unde legea este făcută de oameni și pentru oameni. Egalitatea politică și juridică, împreună cu principiul nediscriminării, se combină cu urmărirea maximului de extindere a libertăților. Cetățeanul este o persoană care are drepturi și

îndatoriri într-o societate democratică. Competențele de bază asociate cu cetățenia într-o societate democratică sunt cele determinate de construirea unei persoane libere și autonome, conștienta de drepturile și responsabilitățile sale într-o societate, în care puterea de a stabili legea, precum și numirea și controlul asupra persoanelor care exercită această putere, se află sub supravegherea tuturor cetățenilor. La toate nivelurile autoritatea publică este o emanație a cetățenilor, în folosul cetățenilor, controlată de cetățeni. În general, cetățenia definește condițiile de exercitare a democrației.

Conceptul clasic al cetățeniei este strâns legat de cel al naționalității și al democrației. Cetățenia conferă un sentiment de apartenență la o comunitate națională, precum și posibilitatea, unei participări active la viața publică și politică. Din momentul când statul „conferă” statutul de cetățeni membrilor săi, aceștia pot să se simtă obligați, așa precum ei pot în orice moment invoca revendicarea drepturilor lor fundamentale. Noțiunea cetățeniei implică un raport strâns între stat și cetățenii săi. Totuși se consideră că este vorba de o legătură mai mult politică, nu și culturală [102]. Pentru a distinge între cele două tipuri de legătură, unii constată o reînnoire a tendinței de a separa conceptul de cetățenie de cel de naționalitate, care ar exprima o legătură cu caracter mai mult cultural [164]. S-ar putea deci ca Un individ să fie cetățean fără a fi național (persoana dată ar beneficia de avantajele politice și materiale, dar nu și de cele de participare culturală) sau ca individul să fie un național fără a fi cetățean (cazul celor, care trăiesc într-un stat supunându-se obiceiurilor și autorității statului dat, fără a fi afiliați politic).

Astfel, cetățenia se extinde dincolo de naționalitate, de participarea politică și de respectarea legii: străinii care trăiesc în Franța, de exemplu, beneficiază de aceleași drepturi economice și sociale ca și băștinașii, de asemenea și de aceleași libertăți fundamentale, și trebuie de asemenea să respecte legea. Celebra formulă «cetățeni ai lumii» demonstrează printre altele dorința de a depăși cadrul național, dând o dimensiune universală conceptului. În consecință, cetățenia necesită o dimensiune etică care include o afecțiune emoțională personală și colectivă.

Studiile de specialitate [106, p. 7] încearcă să deosebească între cetățenia formală și cea de fond, subliniind impactul dezvoltării istorice asupra noilor teorii referitoare la cetățenie. Pe de o parte, cetățenia formală ridică unele probleme referitoare la identitatea națională și rolul istoric al statelor națiune ca formă modernă principală de organizare a comunității politice. Cetățenia de fond, pe de altă parte, se referă la drepturile sociale ale indivizilor care trăiesc într-o comunitate. Conform acestor teorii, conceptul de cetățenie implică existența unei dihotomii: cetățenia de fond universală și cetățenia formală particulară. Cetățenia este sensibilă la universalizare doar prin drepturile sociale pe care le conferă indivizilor dintr-o comunitate precum este cea europeană.

Se mai vorbește despre cetățenia ca *activitate politică* și cetățenia ca *practică juridică*.

Este cert că o așa noțiune multiaspectuală cum este cetățenia poate fi analizată din mai multe perspective.

Mai întâi de toate, din punct de vedere al normelor. O normă socială este o regulă prescrisă de către o colectivitate, care delimitează conduitele membrilor acesteia și concretizează una sau mai multe valori. Cetățenia este fundamental legată de normele juridice exprimate în clasificarea lui Marshall: drepturi civile (libertatea gândirii, deplasării, protecția vieții private, a proprietății ...), drepturi politice (dreptul de a alege guvernării, de a fi candidat...), drepturi sociale (sănătate, educație, lucru, locuință); obligații de a respecta regulile sociale, de participare la viața socială ... (civism).

Cetățenia mai poate fi examinată și din punct de vedere al practicilor. O practică socială desemnează o activitate condusă de unul sau mai mulți indivizi în mod repetat în conformitate sau nu cu normele sociale. Practicile cetățenești constau în exercitarea drepturilor și obligațiilor cetățenești, exprimate mai întâi prin exercitarea participării la viața publică în mod convențional, în cadrul politic dedicat anume acestui efect (alegerile) sau în mod neconvențional într-un cadru mai larg care permite exprimarea valorilor și normelor cetățeniei (asociații, acțiuni colective ...).

Cetățenia este și o formă de structurare a socialului. Ea implică un mod de a înțelege relațiile cu alții («spiritul civic») și întreține o formă a legăturii sociale dintre indivizii, care se recunosc într-o colectivitate («comunitatea cetățenilor»), statutul de cetățean fiind cel mai des atribuit și nu ales, excepția fiind naturalizarea.

Dar ea mai necesită a fi examinată și din punct de vedere al valorilor. O valoare este ceea ce orientează conduita socială, un scop ce merită să fie atins, ceea ce spre ce trebuie să tindem. Noțiunea de cetățenie implică tendința spre binele comun, interesul general, începând cu exercitarea «libertății de participare», adică de a exercita autonomia sa de gândire în direcția altora măsurând efectele potențiale. Ea se bazează pe o egalitate a demnității și a capacității de acțiune a indivizilor-cetățeni. Valorile sunt deci solidaritatea, libertatea, egalitatea și responsabilitatea.

Aceste valori necesită acceptarea pozitivă a diferențelor și a diversității și necesită încrederea în ceilalți. În acest sens, este necesar să mergem dincolo de conceptul îngust de toleranță, la care se face apel prea adesea. Adevărul este că toleranța nu se reduce la acceptarea diferenței, acceptare care uneori înseamnă indiferență; toleranța necesită recunoașterea propriilor limite și acceptarea celuilalt ca fiind persoana în care să ai încredere; fiecare individ are nevoie de ceilalți pentru a se construi ca subiect uman; această referință la valori este extrem de importantă pentru a se preveni instrumentalizarea legii.

Pentru indivizii de pretutindeni, idealurile, statusurile și practicile cetățeniei au început să

însemne mult mai mult decât simpla posesie a unui act de identitate sau a unui pașaport, decât legătura formală cu un anumit stat-națiune. Totuși, se pare că prăpastia dintre teoria asupra cetățeniei și practica acesteia se adâncește. Pe măsură ce discursurile referitoare la cetățenie iau amploare, procesele sociale, economice și politice specifice cetățeniei se restrâng.

Aristotel a introdus problema cetățeniei sub forma căii de înțelegere a relației dintre oraș și regim. În accepțiunea sa, orașul are identitate în măsura în care are cetățeni conștienți de faptul că îi aparțin, că sunt *citizens* (polițai). În accepțiunea contemporană, cetățeanul se naște în temeiul culturii individuale și nu a culturii colective. Cetățenia transcende apartenențele de grup, indiferent de ce fel sunt acestea. Cetățenia presupune responsabilitate publică, respectul normelor de conduită socială și politică, atașament față de valorile istorice, artistice, arhitecturale ale urbei. Cetățenia incumbă ideile de libertate și egalitate, dar nu ca simple abstracțiuni, ci ca forme de comportament uman ce concură la bunul mers al treburilor de obște. [66]

În cele din urmă, această cercetare este o sinteză conceptuală care încearcă să adune tot ceea ce înseamnă cetățenie într-o societate democratică, așa cum este ea înțeleasă în momentul de față. Diferitele concepte, ale căror prezență și importanță sunt sublimite în aceste pagini, nu funcționează izolat, ci fac parte dintr-o rețea, dându-și sens unul altuia, constituind, în baza unor relații stabilite, modele de gândire a realității și acțiunii. Astfel că cetățenia se prezintă concomitent ca un statut politic și juridic, un tip de cultură organizațională, o identitate și un set de practici sociale.

Ca toți termenii utilizați când este vorba despre viață politică și socială, cetățenia este departe de a avea un sens general acceptat și stabil. Este tot mai mult acceptat că este vorba de un concept multiform, polisemantic și contestat. În plus, sensurile termenului cetățenie sunt deschise noilor experiențe pe care viața ne determină permanent să le inventăm și noilor forme pe care cetățenia și viața politică le vor lua în viitor; schimbările sunt, deci, normale și chiar dezirabile. Codificarea cetățeniei nu face decât «să fixeze temporar un echilibru, un raport de forțe și de interese», de unde vine tendința de a «sacraliza» o definiție și de a o considera drept o «ficțiune juridică». [160, p. 100] Aceasta face ca orice încercare de construcție sintetică să devină deosebit de dificilă, deoarece orice încercare în acest sens ar putea fi suspectată de reducere a diversității experiențelor, a modului de a gândi și, în consecință, de amenințarea standardizării, o amenințare reală sau presupusă, prezentă în multe discursuri orale și în multe imagineri individuale și colective.

Ne vom limita în consecință la a afirma că în ciuda diferențelor din cadrul fiecărei definiții și tratări, există câteva puncte comune care conferă astfel o bază solidă pentru explorarea cetățeniei. Mai întâi de toate, întotdeauna se pune problema apartenenței la o

comunitate. Această apartenență se referă la un nivel de organizare politică, la un nivel de autoritate și la drepturi; cu alte cuvinte, *cetățean* și *cetățenie* presupun întotdeauna delimitarea unui teritoriu sau a unui grup, un teritoriu unde se aplică drepturile, un grup format din toate persoanele cărora li se aplică aceste drepturi; drepturile sunt legate mai întâi de toate de politic și juridic. În cele din urmă, în funcție de tradiție, accentul poate fi pe nivelul local, ca prim nivel de apartenență, cu un spațiu suficient de limitat, astfel încât să-i fie mai ușor persoanei să fie activă și să participe, sau pe nivelul statului național, ca nivel principal, unde se elaborează legea și se construiește o identitate publică colectivă. Nici unul dintre nivele nu este exclusiv în nici un stat; este mai degrabă o problemă de prioritate care trebuie pusă în acord cu unul sau altui dintre nivele.

În rezultatul acestei incursiuni distingem că definiția juridică a cetățeniei într-o societate democratică este legată de statutul acordat tuturor celor care aparțin de drept unei comunități publice. Modul în care acest statut este privit și în care drepturile și îndatoririle corespunzătoare sunt trăite, permit menținerea și evoluția acestui statut către o mai mare libertate, egalitate și democrație. Totodată întrebările pe care le pune noțiunea de cetățenie sunt la intersecția dintre filosofie, politică, sociologie și drept. Ele sunt astăzi deosebit de actuale din cauza așa-zisei «crize a cetățeniei». Cetățenia nu este o esență eternă, ci un artefact cultural. Este ceea ce oamenii reușesc să obțină de la ea. Ea se modifică în funcție de utilizare, astfel că schimbările de regim politic sau de pe agenda publică implică de obicei schimbări în valorificarea și semnificația cetățeniei. De fapt, ea nu are un conținut fixat o dată și pentru totdeauna: pornind de la un nucleu de semnificație de bază, ea se caracterizează mai degrabă prin mobilitatea sa permanentă, ca urmare a unei serii lungi de instituționalizări și conflicte sociale.

2.3. Instituționalizarea componentelor cetățeniei

Marea majoritate a autorilor cercetați resping orice concepție statică și depolitizată a cetățeniei. Tot mai mult cetățenia este concepută nu doar ca un statut, ci și ca acțiuni și practici. Lucrările autorilor se bazează în mare parte pe *politicile cetățeniei*, un proces care cuprinde în același timp includerea și excluderea. Astfel cetățenia este astăzi concepută nu doar ca o legătură juridico-politică dintre stat și individ, ci ca un *proces de creare a legăturii* dintre individ și societatea politică.

Istoric acest proces se caracterizează printr-o mișcare de extensie, adică cetățenia va fi obținută treptat de ansamblul membrilor ai unei societăți politice. Concomitent dimensiunile cetățeniei au tendința de a se multiplica. Prima mișcare pare înscrisă în însăși logica universalismului drepturilor cetățenești. Acest universalism este desigur o abstracție și ignoră

regimul inegalităților sociale de orice fel. Totuși, în principiu, el permite unui număr din ce în ce mai mare de indivizi să pretindă la statutul de cetățean. A doua mișcare reiese din prima deoarece luarea în considerație a condițiilor concrete de existență a diverselor categorii sociale impune o lărgire a drepturilor recunoscute. [170]

Prima mișcare mai este denumită și *extensie orizontală* a drepturilor cetățeniei, caracterizată prin redefinirea frontierelor comunității [157, p. 89]. Este vorba de incorporarea categoriilor sociale excluse anterior, deci a celor care trăiesc deja în teritoriu, ca, spre exemplu, indivizii de culoare și femeile. După cum menționează Balibar acest proces reprezintă mai mult decât lărgirea câmpului de aplicare a unui concept dat. În cazul accesului femeilor la cetățenie de exemplu, raporturile private dezvoltate anterior trebuie de asemenea să fie modificate, transportate în spațiul public și incorporate în sfera politică. De asemenea, potrivit autorului, recunoașterea drepturilor politice femeilor nu corespunde încă astăzi unei egalități efective. În acest sens cetățenia reprezintă mai degrabă o forță motrice de schimbare decât un fapt deja realizat. [160, p. 126]

A doua deplasare în instituționalizarea cetățeniei poate fi denumită ca extensie verticală. Astfel, construirea cetățeniei în secolul al XIX-lea nu este doar civilă dar cu precădere politică; este vorba de a cuceri și apoi de a apăra libertățile personale și cele politice cucerite. Cetățeanul este perceput mai întâi ca un actor politic. O dezvoltare furtunoasă a acestui proces se situează în secolul al XIX-lea ca urmare a revoluțiilor franceze și americane. Noile drepturi cetățenești sunt *drepturile politice*, care conferă indivizilor posibilitatea de a fi reprezentați sau de a reprezenta semenii lor în instituțiile deliberative, fiind considerate nucleu al cetățeniei. Cetățenia devine de atunci *participare*. Totuși, aceste drepturi sunt definite abstract și sunt atribuite în funcție de criteriile de excludere bazate pe vârstă, proprietate sau sex.

Această extensie a drepturilor cetățenești s-a confruntat imediat cu critica diverselor mișcări socialiste: libertățile sunt calificate drept formale, păturile modeste ale societății nu au mijloacele de a folosi libertățile date și aceasta nu e numai o problemă de educație. Sunt abordate din ce în ce mai acut așa teme precum incapacitatea de a folosi efectiv cetățenia politică din cauza sărăciei, nesiguranței, bolilor, factori care nu predispun deloc la o exercitare liniștită și rațională a drepturilor politice. Ca urmare respectul față de demnitatea umană nu poate fi redus la o atitudine egalitaristă față de niște indivizi abstracți.

Problema întrajutorării păturilor vulnerabile, obligație ce îi revine colectivității politice, s-a pus încă de la Revoluția franceză: semenilor săi cetățeanul le datorează ajutor atât în cazul unei agresiuni exterioare, cât și în cazul riscurilor existenței. Aceasta este o laicizare a ajutorului acordat săracilor, care a fost până atunci rezervată instituțiilor de caritate ale bisericii. Dar acest

ajutor nu se va manifesta vădit în timpul secolului al XIX-lea.

La început dependența de colectivitate era un obstacol ce îndepărta de exercitarea drepturilor politice, adică de o cetățenie activă, deoarece un astfel de individ nu putea fi autonom și rațional. Instaurarea sufragiului universal a schimbat starea lucrurilor: de acum încolo egalitatea civilă și politică domnește între bogați și săraci, drepturile cetățenești se referă la toți adulții. Procesul va derula, deci, spre o «cetățenie socială», care se va instala progresiv în timpul secolului al XX-lea, pentru a culmina cu statul bunăstării sociale. Deja în 1848 se declanșează dezbateri asupra consfințirii dreptului la muncă în constituții, apar revendicări care asociază cetățenia și drepturile «la» alături de drepturile «de a». Astfel, în afară de dreptul la muncă, va fi dreptul la protecția socială, la sănătate, la locuință, și, desigur, dreptul la educație - un drept-creanță fiind în legătură strânsă cu cetățenia.

Mult timp, cetățenia a fost limitată la sfera politicii și, încă și mai mult, la simplul act de a vota; declararea și asigurarea drepturilor economice și sociale a fost dezvoltată în timp în legătură cu recrudescența problematicii drepturilor omului. Fără a dori să reafirmăm conceptul sugerat de Marshall, este important să afirmăm natura complementară a drepturilor civile și politice și a drepturilor economice și sociale. Este vitală asigurarea condițiilor materiale minime pentru supraviețuirea și accesul la anumite bunuri “esențiale”, dacă se dorește ca drepturile și libertățile politice, garantate tuturor, să nu ajungă la zero. Pe de altă parte, definirea drepturilor economice și sociale și a condițiilor de acces la ele pot rezulta dintr-o dezbateră democratică susținută de drepturile civile și politice. Departate de a se afla în opoziție, aceste două categorii de drepturi se susțin una pe cealaltă. Aceste drepturi - economice și sociale, au în mod clar o dimensiune juridică. [4]

În așa mod, cetățenia s-a dezvoltat în direcția unui vector social, în baza *apartenenței*, răspunzând preocupării lui Marshall de a reconcilia problema a două logici, necesare pentru instituționalizarea modernității: logica economică, creatoare de inegalități, și logica democratică, bazată în principiu pe egalitate.

Lamoureux arată că extinderea socială a cetățeniei are loc odată cu evoluția conceptului, care trece de la „dreptul la siguranță” la introducerea elementului „necesitate”, necesitatea presupunând inegalitate. Această mutație a influențat caracterul statului: dintr-un stat de drept el se transformă într-un stat distribuitor, iar cetățenii trec în ipostaza de clientelă. [177]

Un nou vector, care s-a dezvoltat în ultimii ani, este cel referitor la drepturile culturale, pe care aici îl asociem cu problema identităților. Numeroși autori subliniază astăzi importanța identității individului ca fiind mobilă și pluralistă, având capacitatea să garanteze libertatea de apartenență la un grup sau altul sau la mai multe grupuri, libertatea de a nu aparține sau de a

schimba apartenența. O componentă esențială a identității individului este bineînțeles componenta culturală, inclusiv limba și tot ce implică ea. Această componentă ridică imediat problema calității de membru al unor grupuri, comunități, popoare (aceste cuvinte au o mare încărcătură emoțională), care construiesc identitatea fiecărui individ, în special aceea în care crește o persoană și care reprezintă atât o moștenire, cât și un “aici și acum”. Drepturile culturale sunt considerate o nouă generație de drepturi ale omului, după drepturile civice, drepturile politice și drepturile economice și sociale. Deși există un acord destul de mare asupra importanței acestor drepturi și asupra a ceea ce le justifică, cum ar fi respectarea diversității culturilor și afirmarea bogăției schimburilor, luarea lor efectivă în calcul în cadrul unor concepte politice a diferitelor state este mai delicată. Gândirea și decizia oscilează între necesitatea construirii unui spațiu public comun în care cetățenii să împărtășească suficiente tangențe pentru a putea discuta, a trăi împreună, a-și construi viitorul și a supraviețui un întreg set de consecințe, la care speră sau de care se tem, legate de puternica afirmare a diferențelor și particularităților. Deși realitatea multiculturală a societăților noastre este în general acceptată, tratamentul politic și juridic al acestei realități, cum ar fi definirea drepturilor culturale, care revin persoanelor sau grupurilor beneficiare, trebuie să fie în continuare discutat și construit.

Problema dimensiunii culturale a cetățeniei se pune pe un plan mai general. Un scop fundamental al cetățeniei într-o societate democratică este reintroducerea culturii democrației. În mod similar, deși sentimentul de apartenență se reflectă în mod clar în așa termeni precum valorile împărtășite, identitatea, moștenirea istorică, dimensiunea culturală este legată în mod cert și de o proiecție în viitor, de capacitatea de a realiza un proiect colectiv.

Deci, tendințele au urmat în direcția includerii cetățenilor într-o cultură comună, creând un regim al *drepturilor culturale*. Astăzi procesul de înțelegere a drepturilor cetățenești continuă într-o mișcare dublă de aprofundare a logicii gestionare a statului-providență și de reechilibrare a instituțiilor din sfera publică. Nu mai este vorba de a intensifica apartenența la instituțiile comune, ci de a *recunoaște* noi drepturi ce rezultă din deosebirile diferitor categorii sociale.

Se poate constata că procesul de instituționalizare a cetățeniei s-a efectuat printr-o deplasare care merge de la individul universal la cel particular. *Cetățenia universalistă* se bazează pe cuplul *abstract* al universalului și al singularului. Universalitatea se realizează în extinderea nediferențiată a cetățeniei asupra tuturor membrilor unei comunități politice și în egalitatea drepturilor pe care ea o presupune. Singularitatea este figura universală a individului abstract ca deținător al libertăților, al drepturilor și obligațiilor. Anume acest caracter abstract dă o formă universală cetățeniei. Anume în virtutea dublei abstracții a universalului și a singularului ansamblul de cetățeni concreți poate aspira la o cetățenie cu drepturi depline. În virtutea

modelului, excluderile nu pot să fie decât de conjunctură, cu toate că sunt dureroase și reale din punct de vedere istoric. Capacitatea critică a societății democratice este bazată pe potențialul de universalizare a cetățeniei. Aceasta e pentru că există un principiu conform căruia cetățenia trebuie să fie atribuită în mod universal tuturor membrilor unei comunități politice pentru ca ea să devină într-adevăr politică.

Și din contra, *cetățenia particularistă* se bazează pe o tentativă de «reparare» a inegalităților reale între membrii uneia și aceleiași comunități politice. Cetățenia particularistă se bazează pe cuplul *concret* al generalului și al particularului. Este vorba aici de indivizi particulari, mai degrabă decât de un individ universal, în măsura în care acești indivizi împărtășesc caracteristicile categoriale care îi deosebesc de alte grupuri de indivizi. Trecerea de la universal la particular implică luarea în considerare a drepturilor acordate indivizilor în măsura în care ei aparțin grupurilor sau corpurilor sociale. În timp ce logica universalității conduce la *universalizarea* cetățeniei, logica particularismului implică o *extensie* a drepturilor asupra unor domenii noi.

O altă deplasare în instituționalizarea cetățeniei se produce între subiectul individual și subiectul de grup (corporativ sau colectiv). Această deplasare rezultă din prima, deoarece ea atribuie proprietățile cetățeniei unor grupuri particulare. Acest fenomen nu este nou, el apare odată cu introducerea categoriei de persoană morală în concepția juridică și este confirmat prin recunoașterea unei *cetățenii industriale* (în terminologia lui Marshall). Astfel, dezvoltarea instituțiilor modeme va avea tendința de a favoriza apariția subiecților colectivi, beneficiari de drepturi (grupuri naționale minoritare, grupuri lingvistice sau culturale, grupuri definite de gen sau orientare sexuală, etc.). Noutatea nu rezidă atât în existența acestor grupuri, cât în recunoașterea unei personalități juridice, care le permite de a acționa tot atât de bine în instituțiile politice, precum și în cele judiciare.

Cetățeanul, ca persoană independentă, stă la baza legitimității sistemului politic modern. Cetățeanul universal este mai întâi de toate un *actor politic*, ceea ce implică ca instituțiile să ocupe un loc central în societățile modeme. Dar incorporația cetățeniei implică o depolitizare a instituțiilor modeme în profitul tehnocratiei lor. Persoana juridică, ca subiect al cetățeniei, este mai întâi de toate un *individ moral*, posesor de drepturi, pe care le poate valorifica fie în rețelele de influență, fie în fața tribunalului. [170]

Am demarat prin examinarea cetățeniei ca proces de extensie a înțelegerii drepturilor și libertăților acordate indivizilor. De la drepturile și libertățile civile, ca fundament al statutului juridic al individului modern, s-a trecut treptat la drepturile politice ce presupun participarea, apoi la drepturile sociale ca garanție a apartenenței, iar apoi la drepturile culturale, fondate pe

recunoaștere. Această mișcare de aprofundare a drepturilor, care coincide cu extinderea lor la ansamblul de persoane, poate, deci, fi văzută ca o consecință a emancipării individului modern. De altfel, această examinare a transformărilor instituționale ne-a permis să identificăm mutații profunde ale cetățeniei, precum și în funcționarea democrației, care pot conduce la o criză a legitimității politice.

Societatea s-a transformat, iar ' schimbărilor actuale trebuie de răspuns printr-un reamenajament fie al instituțiilor, fie al practicilor. În acest sens participarea și rezistența reprezintă cei doi poli ai unei opoziții, care creează strategii de adaptare pozitivă sau negativă.

Participarea este, într-o măsură, un model nou al politicului ce ține de descentralizarea puterii, de lărgirea ratei de participare a noilor categorii de actori din sfera privată și crearea unei noi culturi politice cu scopul gestionării afacerilor publice. Adepții acestui model apără ideea trecerii de la democrația reprezentativă la democrația participativă. Totuși amenajamentele date acestui concept de către diferitele categorii de actori sunt diferite. Organizațiile economice internaționale apără ideea unei reprezentări complexe, asociind diferite categorii de actori colectivi sau corporativi pe care le regroupează într-un ansamblu vag al societății civile. De exemplu, Organizația pentru Cooperare și Dezvoltare Economică, în modelul său de participare, asociază trei categorii de actori: statul, corporațiile și societatea civilă. Mișcările sociale globale, fără a apăra o poziție unificată, pledează în același timp în favoarea unei rezistențe față de un asemenea proiect și se pronunță pentru un alt tip de democrație participativă, reunind societatea civilă, concepută de această dată ca ansamblu de grupuri de cetățeni care apără valorile sociale și politice. [170]

Rezistența este un concept creat de Foucault care se referă la arta guvernării oamenilor și lucrurilor. Acest concept este aproape de teoria *microfizică a puterii* și exprimă, mai mult sau mai puțin, aceeași idee în termeni post-moderni. Conceptul ne permite să profităm de complexitatea mecanismelor cunoașterii și a puterii, care creează raporturi de inegalitate și de dominare într-un ansamblu social diversificat. Concepând raporturile sociale drept agonice din punct de vedere constitutiv, Foucault preconizează modele de acțiune ce depind de *rezistența* în cadrul unor raporturi complexe. Este vorba de a acționa prin adaptarea negativă la dinamica raporturilor sociale. [34, p. 250]

Aceste strategii, cu toate că se situează în paradigme opuse, au și trăsături comune în ceea ce privește răspunsurile la întrebările puse. În aceste două cazuri, universalismul caracteristic instituțiilor moderne este trecut pe planul doi. Actorii sunt persoane ce aparțin unor corpuri sociale situându-se în raporturi de putere locală. Deținătorii puterii acceptă o restabilire a echilibrului instituțiilor în detrimentul adunărilor naționale deliberante și în profitul unui nou

complex al puterii, tehnocratice și juridice. Poziția de rezistență se sprijină pe ideea, că se asistă la dizolvarea instituțiilor moderne și că trebuie de reinventat un ansamblu de practici care își vor găsi semnificația în rezistența la multiplele forme de putere.

Astfel, aceste strategii recunosc mutațiile în profunzime care caracterizează societățile actuale, reacționând la ele prin reamenajamente esențiale ale instituțiilor și practicilor. Reflecția se bazează pe condițiile instituționale ale respectului față de principiile universalismului și egalității dintre cetățeni. Această reflecție se înscrie în cadrul unei luări în considerație a mutațiilor provocate de mondializarea și fragmentarea societăților noastre. În prezent se pledează în favoarea inventării noilor forme politice supranaționale ale unei cetățenii, care devine din ce în ce mai complexă, multiplă și cosmopolită. Există și curente care încearcă să definească un proiect de democrație radicală, fondată pe un multiculturalism și un post-colonialism ce glorifică egalitatea și neierarhizarea culturilor.

Transformările cetățeniei, analizate din punct de vedere al transformărilor instituțiilor politice ale modernității și recunoașterea lărgită a drepturilor cetățeanului, interpretată în cadrul modificărilor și reamenajărilor instituțiilor din sfera politică, ne-a permis să vedem cum iese în evidență o nouă formă de drept, bazată pe identitate. Am identificat individul și societatea politică ca doi termeni ai unei ecuații moderne. Modernitatea se instituționalizează în baza acestei relații dintre două subiecte: cetățeanul și națiunea. Am vorbit despre cetățenie ca despre un atribut al indivizilor. Cetățenia a fost definită drept statut, ea a evoluat în sensul unei diversificări a drepturilor civile, politice, sociale și culturale. Este un mod de a privi cetățenia din punct de vedere al cetățenilor. Dacă o privim acum din punct de vedere al instituționalizării a însăși societății moderne, putem spune că cetățenia constă în formarea unui individ politic garant al unui individ colectiv: națiunea. A atribui dinamica fundamentală a modernității prezenței cetățeanului ca individ politic, înseamnă a pune la baza principiului instituționalizării moderne dezbateră politică. Dreptul și constituția sunt două instituții primordiale ale acestui proces, dar ele nu pot să procedeze legitimitatea funcționării democratice a statului. Cetățenia nu este, deci, doar o afacere a dreptului, cu toate că ea nu poate exista fără el, ea este mai întâi de toate o dinamică politică.

Analizând multiple definiții date cetățeniei considerăm că ea este o stare de fapt care rezultă din legătura principală și stabilă dintre stat și o persoană fizică, în baza căreia acesta participă la diferite proceduri legale prin care se realizează suveranitatea națională și beneficiază de drepturile și libertățile fundamentale recunoscute și garantate de statul respectiv, care, în același timp, îi impune și o serie de îndatoriri fundamentale. [201, p344].

Unii autori încearcă gruparea statelor din familia juridică romano-germanică în trei

categorii: state care reglementează cetățenia bazându-se prioritar pe *jus sanguinis*; state care reglementează cetățenia bazându-se prioritar pe *jus soli/jus loci*, și state care consacra în mod expres în cadrul legislației naționale *sistemul opțional*. *Sistemul opțional* nu este și nu poate fi „egalul” sistemelor consacrate - „*jus loci/jus soli*” sau „*jus sanguinis*”. De fapt, susține Rotaru raluca, *sistemul opțional* nu este o categorie aparte în adevăratul sens al cuvântului, nu este un sistem deplin, nu este auto-funcțional. Statele europene în a căror legislație, direct sau indirect, este reglementat *sistemul opțional*, de fapt pot fi atribuite în categoria statelor cu aplicare prioritară a lui „*jus sanguinis*”, cu specificația doar, că acestea au unele dintre cele mai rigide legislații de dobândire și redobândire a cetățeniei. [209].

2.4. Distincția și valoarea juridică a conceptelor naționalitate și cetățenie.

Analiza istorică arată că afirmarea și extinderea termenului “cetățean” și “cetățenie” sunt evoluții recente. Astfel, “Convenția europeană a drepturilor omului”, textul fundamental al Consiliului European, nu include acești termeni [16]. “Declarația universală a drepturilor omului” nu este cu mult mai proeminentă; termenul “cetățenie” nu este folosit nici aici, deși întâlnim termenul “naționalitate”, folosit pentru a se afirma că reprezintă un drept [21].

“Naționalitate” și “cetățenie” sunt doi termeni folosiți adesea alternativ sau ca. sinonime. Spre exemplu, DEX-ul ne relatează că “*naționalitatea este apartenența unei persoane la o anumită națiune; cetățenie*”, sau “*apartenență a unei persoane juridice, a unei nave sau aeronave la un anumit staf*” [40] Deseori conceptul de cetățenie face trimitere în America de Nord la ceea ce francezii numesc naționalitate. Pașaportul canadian stipulează că deținătorul său este cetățean canadian care deține naționalitatea canadiană. în acest caz „cetățenia” și „naționalitatea” sunt folosite ca sinonime, referindu-se la legătura juridică dintre individ și stat. Pe de altă parte, autorii consultați din ce în ce mai mult contestă semnul egalității între aceste două concepte, considerând că noțiunile date diferă în multe aspecte.

Astfel, o clarificare prealabilă referitor la distincția dintre cetățenie și naționalitate, sensul cărora variază în dependență de țări și contexte, se demonstrează a fi necesară. Or confuzia acestora împiedică înțelegerea și afectează profund necesitatea de a disocia cetățenia de naționalitate.

Evoluția istorică a cetățeniei în sensul apartenenței a cunoscut în timpurile moderne trei etape: servitutea („subjecthood“), naționalitatea și cetățenia. Prima etapă se referă la situația supușilor față de autoritatea monarhului absolut. Etapa a doua marchează trecerea de la statul teritorial la statul național după modelul Franței secolului al XVIII-lea. Unitatea socială era asigurată de națiune - comunitate culturală, bazată pe unitate de limbă, origine etnică, tradiție și identitate, care devine mai târziu o comunitate politică.

În acest sens prezintă un anumit interes și unele viziuni originale, precum că poporul-națiune al Revoluției Franceze nu este caracterizat prin limbă, teritoriu sau etnie comună, ci prin faptul că reprezintă interesul general și bunăstarea comună împotriva tuturor formelor de privilegii și interese particulare. [211, p.60]

Odată cu Revoluția Franceză, statul național capătă dreptul la autodeterminare politică. Națiunea devine în același timp o comunitate etnică și una politică iar statul național consfințește această simbioză. Din acest moment, construcția națională se diferențiază în vestul și estul Europei. Pe de o parte, Europa occidentală este mai mult conectată ideii de națiune politică, care presupune că națiunea este mai întâi o comunitate de cetățeni, nu una etnică.

Pe de alta, sub influența „spiritului național”, Europa centrală și orientală rămâne atașată națiunii etnice. Această formă de afiliere se explică prin nevoia unei identități naționale care să contracareze dominațiile imperiale. Dacă, în primul caz, statul național s-a transformat într-o comunitate politică, în celălalt caz naționalismul etnic a rămas principala sursă a identității și suveranității. [198]

Un important moment în evoluția cetățeniei este Revoluția Americană. Una din primele schimbări aduse de Constituția Federală (1787) a fost înlocuirea termenului de supus („subject”) cu cel de cetățean. Din acel moment, apartenența cetățenilor americani nu se mai raportează nici la teritoriul propriu-zis, nici la ordinea colonială, ci la o nouă identitate centrată pe valorile textului constituțional. Este ceea ce Anthony Smith a desemnat prin „naționalism civic” [144, p. 28], deosebit de naționalismul etnic al statului național. Statul se eliberează astfel de atributul „național”, devenind o comunitate politică a cetățenilor titulari de drepturi și obligații. În acest fel, naționalitatea, ca apartenența la un anumit stat, a fost combinată cu participarea în cadrul conceptului modern de cetățenie („citizenship”). Astfel, cetățenia înlocuiește fundamentele tradiționale ale coeziunii sociale, precum etnicitatea și teritoriul, cu o bază comună care îmbină naționalitatea cu identitatea.

Cuvântul “cetățenie” este un termen juridic, neutru din punct de vedere cultural, care afirmă apartenența la o comunitate politică organizată. El poartă cu el conceptul de participare la viața civică, conotația de drepturi politice. Astfel, cetățeanul este persoana căreia îi este recunoscut dreptul de a participa la viața politică. Această participare, recunoscută legal, poate lua forme multiple, care să ofere cetățeniei o extindere mai mare sau mai mică.

Clasic, cetățenia presupune participare la alegeri. Astăzi se vorbește despre o cetățenie consultativă și participativă:

- cetățenia participativă presupune că cetățeanul este parte activă în toate procesele de dezbate a proiectelor, de luare a deciziilor, de monitorizare și de punere în aplicare a acestora;

- cetățenia consultativă presupune că funcționari, aleși sau nu, consultă cetățenii, dar păstrează puterea de decizie.

Naționalitatea este legătura care conectează un individ la un grup, descrisă de unii ca fiind naturală. Acest grup poate sau nu coincide cu un stat. Naționalitatea este un termen cu cel puțin două sensuri: demografic-etnografic și juridic.

În *sens demografic/etnografic* naționalitatea reprezintă apartenența unei persoane la un grup etnic, fără legătură neapărată cu cetățenia - spre exemplu naționalități conlocuitoare, minorități naționale etc. Ea își găsește expresia, de exemplu, în formularele demografice de recensământ al populației din anumite state, unde apartenența e declarată anonim și voluntar. În unele regimuri antidemocratice și în unele situații de conflicte sau ostilitate inter-etnică, naționalitatea este menționată, din inițiativa autorităților, și în unele liste administrative nominale și în documente personale oficiale ale cetățenilor. În asemenea cazuri aceste date pot deservi discriminări, abuzuri, iar în unele cazuri extreme din istorie și măsuri de deportare în masă sau chiar genocid.

Din punct de vedere formal, naționalitatea raportează numai că persoana în cauză și-a îndeplinit de către ei prin naștere sau naturalizare printr-o procedură adecvată, cerințele legale pentru dobândirea naționalității. Cu privire la acest aspect, aceasta nu indică mai mult un anumit proces care să conducă la un statut legal. Dimpotrivă, componentelor emoționale ale naționalității includ astfel de elemente cum ar fi: mândrie, sentimente patriotice, și multe altele în care se întrepătrund proiecții și viziuni imaginare de apartenență la o anumită națiune. [213, p. 9].

O națiune în sens demografic/etnografic este un grup mare de oameni cu legături puternice de identitate - o "comunitate imaginată", un trib pe o scară mare. Identitatea națională este, de obicei bazată pe cultura comună, religie, istorie, limbă sau etnie. Națiunea poate avea dreptul stăruirii, dar nu se bucură neapărat de acesta.

În definirea noțiunii de națiune în sensul analizat s-au impus două concepții: cea obiectivă și cea subiectivă. *Concepția obiectivă* este de origine germană și privește națiunea ca un produs necesar a unor elemente obiective precum limba, religia, ideologia, factorul geografic sau rasă [116, p. 57]. Unii autori consideră că factorii obiectivi enumerați sunt *necesari* dar nu și *suficienți* în procesul nașterii unei națiuni. În acest sens *concepția subiectivă*, de inspirație franceză (Fustei de Coulanges, etc.), consideră decisivi în procesul de formare a unor națiuni, pe lângă factorii obiectivi, factorii subiectivi, adică dorința unei populații de a aparține la o anumită națiune. Prin factori subiectivi înțelegem comunitatea de tradiții, obiceiuri, aspirații, sau, pe scurt, *voința de a trăi împreună* (*un vouloir vivre collectif, avoir fait de grandes choses ensemble, vouloir en faire*

encore). [111; 199]

Cele două concepții nu se exclud, ci doar se completează. Prin urmare, națiunea este produsul unui îndelung proces istoric, având la bază comunitatea de ordine etnică, de cultură, de limbă, de religie, de tradiții, obiceiuri și idealuri și, mai ales, voința de a trăi împreună pe un teritoriu determinat.

În sens Juridic naționalitatea reprezintă apartenența unei persoane fizice la un stat-națiune, apartenență ce este susținută prin instituția cetățeniei - (după accețiunea termenului de origine franceză, folosit și în țările anglo-saxone). Termenul este în mare măsură sinonim cu cel de cetățenie.

Dominique Schnapper califică națiunea drept «comunitate a cetățenilor» [188]. Această comunitate există între egali, ea nu funcționează cu adevărat decât dacă este democratică, ea ignoră particularismele, ea dezvoltă trăsături comune (limbă, istorie și mai ales o dorință de a trăi împreună). Așa o tratare ar reflecta sensul juridic al termenului.

Spre deosebire de această abordare, filosofilii nord-americani ai multiculturalismului utilizează termenul de comunitate pentru a califica grupurile cultural omogene și diferențiate în comparație cu cultura societății globale și a altor grupuri, care reflectă tratarea noțiunii în sens demografic-etnografic sau cultural. Anume această idee a dat naștere termenului de «comunitarism» care exprimă, într-o acceptare pozitivă, necesitatea de a lua în considerare în spațiul public a existenței comunităților (poziție a comunitarienilor ca Charles Taylor, Will Kymlicka) și, într-o acceptare negativă, de a supraveghea lupta contra dezmembrării sferei publice și a meditării asupra comunităților. [100]

Se desprind, deci, două sensuri ale cuvântului naționalitate:

- în primul rând, juridic, ce definește raportul politic și juridic care leagă o persoană fizică sau juridică de un stat;
- în al doilea rând cultural, ce definește un sentiment de apartenență la un grup, conexiunea la o comunitate culturală.

Această dualitate poate duce la mai multe situații:

- când toți cetățenii unui stat au aceeași naționalitate juridică și culturală. Aceasta este excepția;
- când persoane de aceeași naționalitate culturală sunt împărțite în două sau mai multe state, posedând naționalități juridice diferite;
- când persoane cu diferite naționalități culturale locuiesc în același stat și au aceeași naționalitate juridică.

În ambele cazuri, naționalitățile culturale pot fi recunoscute sau nu de către stat, pot

constitui entități teritoriale sau non-teritoriale, pot fi majoritare într-un stat și minoritare în altul.

În așa mod apare problema confuziei între naționalitate în sensul apartenenței formale sau juridice, la un stat-națiune și naționalitate în calitate de identitate culturală, și neclaritatea dintre cetățenie și naționalitate care rezultă din aceasta [147].

Dezvoltarea acestor concepte ar trebui urmărită în contextul lor istoric, precum transformarea sensurilor și legăturilor lor. Autorii Lochak și Borella au manifestat interes față de acest subiect. Dreptul de vot este primul drept acordat cetățeanului. Dar inițial acesta nu era un drept, ci o funcție a cetățeanului: toți erau cetățeni, dar acest drept nu era acela de a vota, dar aceia de a fi recunoscut drept parte componentă a unei națiuni. Acest drept nu a venit decât mai târziu și era rezervat doar pentru bărbații adulți. Cetățenia, așa precum constată Borella, care urmărește evoluția sa în special în coloniile franceze, rămâne legată de naționalitate [162].

Dacă e să-l cităm pe Lochak, în cazul unui locuitor din Quebec conceptul de cetățenie se referă la titularul drepturilor civice și nu la băștinașul țării care locuiește în Canada [181]. Lochack precizează că naționalitatea este un concept bine definit, care distinge un băștinaș de unul străin. Totuși naționalitatea este o condiție prealabilă, chiar necesară pentru cetățenie, care la rândul său constituie o parte componentă a naționalității. Pentru Lochack naționalitatea este factorul necesar pentru accesarea la cetățenie. Sensul noțiunii de cetățean este unul dublu, incluzând concomitent băștinașul țării și titularul drepturilor civice. Mai mult decât atât, naționalitatea nu este singura condiție pentru cetățenie, deoarece mai mulți băștinași sunt privați de exercitarea drepturilor politice. [181]

Pentru Balibar legătura dintre naționalitate și cetățenie este indisolubilă și rezultă din crearea unui stat-providență care este în același timp și național și social. El percepe această legătură drept conflictuală, cetățenia constituind aici motorul schimbării. [160] Din acest punct de vedere cetățenia poate fi definită ca beneficiere de drepturile civice atașate naționalității, adică beneficierea de un ansamblu de drepturi private și publice care constituie statutul de membru al unui stat dat, care îl recunoaște drept membri. În acest sens, cetățeanul este acela, care aparținând unui stat-națiune, dispune de drepturi (dreptul la vot, de a fi ales, de acces la funcțiile publice etc.), este supus obligațiilor și trebuie să respecte legile în numele interesului general.

Observăm totuși, că pe parcursul secolului al XX-lea apare o diversificare a înțelegerii cetățeniei în sensul superpoziției dimensiunilor sale și participării în diverse domenii (economice, sociale și culturale) în mod independent de naționalitate. Astfel Borella observă, că extinderea, încă timidă dar universală, a noilor forme de participare a indivizilor la soluționarea problemelor sociale, economice și politice, rupe legătura prealabilă dintre naționalitate și cetățenie [162]. Această situație este caracteristică și pentru Germania, ceea ce este demonstrat în lucrările lui

Soysal [146].

Numeroase dezbateri compară meritele relative ale diferitelor modele de cetățenie. Este vorba de a compara, de a contrasta și de a ierarhiza diferite concepții asupra cetățeniei, precum și societățile care le întruchipează. Lucrările examinate se referă între altele la: opunerea modelelor etnic și civic sau social al cetățeniei, raportul dintre națiune și cetățenie, grandorile și imperfecțiunile modelului pluralist.

Astfel, Dominique Schnapper își asumă cercetarea dihotomiei etnic și civic, dihotomie reprezentată respectiv de Germania și Franța. Fiecărui din aceste modele îi corespund realități concrete distincte, mai ales la capitolul drepturilor naționalităților și al practicilor instituționale [189, p. 33], ceea ce invocă ipoteze interesante. Analizând modelul etnic și cel civic al cetățeniei, autorul constată că tensiunea dintre aceste concepții este de obicei prezentă în interiorul uneia și aceleiași societăți și poate evolua de la un pol la altul. Schnapper menționează de asemenea, importanța introducerii modelului pluralist sau multicultural, care posedă, la rândul său, mai multe variante, după cum se constată în Țările de Jos, în Marea Britanie și în coloniile sale, printre care Australia, Canada sau Africa de Sud.

Alți autori analizează provocările specifice pe care le întâlnește instituționalizarea componentelor cetățeniei într-un mediu pluralist [126]. Este suficient să amintim aici, că protecția drepturilor cetățenești ale minorităților se efectuează deseori prin renunțarea la o oarecare parte de autonomie de tip legal-cultural sau de tip teritorial; că în context pluralist, modelul ortodox de luare a deciziei democratice, și anume guvernarea majorității, corespunde de fapt cu guvernarea consensualistă, de unde soluții precum proporționalitatea, veto-ul reciproc, compromisurile, concesiile și depolitizarea benevolă a unor garanții; că, mai recent, s-a pus problema recunoașterii egale a culturilor [149, p. 112]. În acest aspect este necesar de menționat că într-o societate multiculturală, termenul de minoritate nu-și mai are sensul: orice individ, grup sau comunitate poate fi minoritate în funcție de criteriu și de context. O persoană poate fi minoritară după o anumită identitate (de exemplu, profesiunea sau afilierea politică), dar poate deveni majoritară după alt criteriu și în alte împrejurări (de exemplu, după criteriul limbii, al genului sau al religiei). Din acest motiv, în anii '80-'90 ai secolului al XX-lea „Grupul de la Fribourg“ (condus de Meyer-Bisch) și Comitetul Ad-Hoc pentru Protecția Minorităților Naționale (CAHMIN) din cadrul Consiliului Europei au încercat să instituționalizeze *drepturile culturale* și să înlocuiască termenul sensibil de minoritate prin cel de „comunitate culturală“⁴⁴ [5, p. 27].

Autori precum Pierré-Caps și Kymlicka cercetează problema din perspectiva multiculturalismului și a statului multinațional. Pierré-Caps propune ca soluție a conflictelor din

Europa centrală crearea unui model nou de organizare politică, și anume statul multinațional, compus din mai multe comunități naționale unite prin «dorința de a împărtăși un destin comun». Pentru aceasta, opinează autorul, trebuie de separat statul de națiune, de relativizat frontierele și de regândit sistemul, politic ca democrație asociativă. Noul cetățean al statului multinațional nu va mai avea să renunțe la apartenența culturală la propria sa națiune pentru a-și demonstra loialitatea față de acest stat. Mecanismele de conciliere luate în considerație de către autor - dreptul, mutual de veto, coalițiile, proporționalitatea și autonomia segmentară, sunt cele pe care le definea Lipjhart în scrierile sale despre *democrațiile consensualiste* [62]. În fine, autorul argumentează principiul discriminării pozitive, indispensabil într-o societate multiculturală deoarece el «învață respectul față de altul și diferența sa ireductibilă». [182, p. 205]

Dincolo de distincțiile stabilite între diversele modele naționale ale cetățeniei, una dintre întrebările persistente rămâne cea a legăturii dintre modelele cetățeniei și componentele sale, mai ales în ceea ce privește integrarea imigranților. Cercetarea lui Lapeyronnie este relevantă în această privință. Pornind de la două studii de caz, Franța și Marea Britanie, autorul observă că două procese distincte de inserare a imigranților duc la un rezultat asemănător, și anume, la excluderea unui grup și formarea unei *pături de jos a societății*. Două modele de cetățenie, ieșite din două state puternice, sunt de fapt foarte diferite. Cel britanic se bazează pe descentralizare; exercitarea drepturilor cetățenești este acordată deplin popoarelor originare ale Commonwealth-ului iar instalarea imigranților pare a fi o realitate admisă. În ceea ce privește modelul francez, descentralizarea sa e ne semnificativă, instituțiile fiind rigid legate de stat; procesul de acordare a cetățeniei imigranților este unul deosebit de anevoios, iar tradiția republicană se opune reprezentării lor, precum și recunoașterii minorităților etnice. Lapeyronnie observă în interiorul acestor două societăți eșecul modelului de integrare socio-națională. Acest eșec se explică, în mod principal, printr-o ruptură dintre participare și integrare, ceea ce duce la «formarea» unui grup social exclus și rasializat care nu mai poate avea acces la cetățenie sau la individualitate [178, p. 347]. Cu alte cuvinte, problema principală constă în excluderea socială și marginalizarea culturală care caracterizează societățile de tip postnațional.

Statele naționale sunt astăzi o parte componentă a peisajului politic și cultural. De la Revoluția franceză naționalitatea a devenit singurul criteriu pentru accesul la cetățenie, această mutație fiind numită "naționalizare a cetățeniei" [169]. Identitatea națională rămâne și astăzi o forță puternică, care consolidează statele și care conferă sens unei realități confuze. Totuși, această "cetățenie naționalistă" este acum contestată de mai multe fenomene.

În primul rând, prin slăbirea statului, care se confruntă cu noile puteri economice independente. Apoi, prin mișcările actuale migratoare, care creează condițiile pentru minorități

semnificative, cu reședința într-un teritoriu, dar lipsite de drepturile cetățenești. Din cauza migrației, majoritatea statelor moderne includ în interiorul frontierelor lor comunități diferite, care contestă ideea de omogenitate națională și dau naștere la comunitatea de cetățenie, mai degrabă decât la comunitatea națională. În cele din urmă, prin apariția actorilor politici supranaționali, cum ar fi Uniunea Europeană, care încearcă să creeze o cetățenie dincolo de naționalitate, o cetățenie supranațională, ca provocare la conceptul de "națiune". Procesul în care s-au angajat statele membre ale Uniunii Europene este în sens invers: de la state naționale la o comunitate politică supranațională, de la dreptul interguvernamental la dreptul comunitar și de la etnos la demos. Principala problemă a cetățeniei supranaționale rămâne, însă, dificultatea de a realiza ambele componente, respectiv cetățenia legală și cetățenia identitară. Pentru a rezolva contradicțiile inerente cetățeniei, Habermas propune un model nou - *statut- identitate*, pe care îl vede ca nucleu al cetățeniei europene supranaționale. Este *patriotismul constituțional* sau loialitatea față de valorile și instituțiile europene în care demos-ul prevalează față de etnos iar apartenența se raportează la o comunitate politică, nu la un teritoriu. Individul se identifică cu sistemul de drepturi și obligații supranaționale într-o manieră „patriotică”. Unitatea indivizilor rezultă din atașamentul față de o comunitate politică („Euro~polity”), fără să existe neapărat și o unitate culturală. [118] Este ceea ce Raymond Aron a numit „cetățenie fără inamici”. Ea nu se construiește neapărat contra altor identități ci printr-o lărgire considerabilă a apartenenței și acțiunii colective. [91]

Astfel de evoluții ne invită la o reconsiderare a cetățeniei, ca fundament al participării politice.

În noul context european, datorită migrațiilor umane, globalizării și jocului fără limite al opțiunilor identitare, teritoriul nu mai este o referință exclusivă a apartenenței. La fel, nici națiunea nu mai constituie un cadru cert din moment ce ea a fuzionat deja cu statul și comunitatea politică sub forma statului național. La rândul său, nici statul național nu mai satisface exigențele unor societăți tot mai diversificate și multiculturale. Este deci nevoie de alte construcții identitare, la fel de eficace cum au fost la vremea respectivă națiunea și statul național. Aceste construcții trebuie să susțină efortul de instituționalizare a cetățeniei post-naționale, care reprezintă marele proiect politic al Uniunii Europene la acest început de secol.

Anume din această perspectivă, B ader propune dezvoltarea noilor concepte de cetățenie, deschise spre o cultură politică post-națională a statului constituțional social-democrat. Post-națională, această cetățenie va fi ospitalieră multiculturalismului și multinaționalității. [92, p. 143]

În urma analizei efectuate putem constata că, tradițional, dezbaterile despre cetățenie erau

centrate asupra statutului de cetățean, definit printr-un set de drepturi egale și prin naționalitate, termenul de „citizenship” sau „citoyenneté” fiind tradus de obicei prin naționalitate. Această abordare a devenit prea îngustă în momentul în care s-au luat în considerație identitatea și diversitatea situațiilor de aplicare a statutului de cetățean, fiind foarte greu să se separe apartenența la stat și societatea civilă, pe de o parte, de apartenența la societatea culturală, pe de alta. Cu alte cuvinte, apartenența la comunitatea politică și identificarea cu comunitatea culturală sunt două planuri diferite, dar interdependente. Astfel, «naționalitatea» și «cetățenia» se prezintă ca termeni cu o încărcătură juridică și emoțională diferită, ce nu trebuie utilizați ca sinonime.

Cetățenia este un statut juridic, iar un individ devine cetățean al unei țări doar atunci când este acceptat în cadrul politic printr-un fapt juridic. Pe de altă parte, naționalitatea este primită prin moștenire de la părinți și poate fi considerată un fenomen natural. Naționalitatea poate fi descrisă ca un termen care se referă la apartenența la un grup având aceeași cultură, tradiții, istorie, limbă și alte asemănări generale. Cetățenia nu se poate referi la indivizii din același grup cultural. De exemplu, un indian, având cetățenia americană, nu va aparține aceluiași grup ca și resortisanții americani din China.

Asociația între cetățenie și naționalitate pare astăzi chiar paradoxală. Într-adevăr, universalismul civic se opune particularismului național. Naționalitatea este legată de o cultură și un destin comun impuse la naștere, pe când cetățenia se definește ca capacitatea de a rupe cu determinările: cetățeanul este un individ autonom, care alege în mod voluntar să se rupă de cultura sa pentru a se alătura unei comunități de cetățeni.

Raportul cetățenie - naționalitate poate fi abordat mai convingător pe exemplul Marii Britanii, care timp de secole a fost probabil cel mai de succes stat multinațional. Geografic, Marea Britanie este un grup de insule; istoric, este un set de idei care au evoluat de-a lungul secolelor. Dincolo de frontierele tradiționale de rasă sau etnie, ea a reunit într-un tot întreg valori distincte, care au evoluat în timp în formă de instituții ale unui stat multinațional. Marea Britanie este locul geografic populat de mai multe națiuni. Unitatea este realizată doar la nivel de statalitate, cetățenie, precum și la nivelul valorilor și principiilor comune: educație civică; echitate; internaționalism, libertate - concept, care trebuie revăzut la fiecare generație. Aceste valori sunt fondate pe o viziune a cetățeniei, care presupune atât responsabilități cât și drepturi.

Un alt exemplu îl reprezintă Statele Unite ale Americii. Spre deosebire de imperiile și puterile coloniale europene, care și-au obținut diversitatea prin cuceriri și alianțe dinastice, pluralismul american s-a realizat prin adăugarea de indivizi. În aceste condiții, etnicitatea și naționalitatea nu au coincis cu teritoriul. Oameni și comunități foarte diferite s-au stabilit pe același spațiu geografic devenind cetățeni americani, chiar dacă și-au păstrat rădăcinile identitare

și cultura de origine. În acest caz, comunitatea politică (definită prin adeziunea la Constituție și „The Bill of Rights“) a precedat comunitatea culturală americană. Cea mai eficientă cale de a uni primele comunități de imigranți a fost cea emoțională, prin afilierea la o patrie de adopțiune și la valorile constituționale americane. Acest sentiment de devoțiune civică s-a transmis de la o generație la alta, astfel încât și astăzi atașamentul patriotic sunt sentimente foarte puternice printre cetățenii americani. Spre deosebire de Europa, unde patosul patriotic a dispărut practic din discursul public, în SUA patriotismul rămâne o componentă esențială a cetățeniei identitare.

Concepția etnică a cetățeniei nu permite a o despărți de naționalitate, căci o așa separare ar intra în conflict cu suveranitatea. Concepție civică a cetățeniei ne oferă o bază legitimă pentru o disjuncție cu naționalitatea. În acest sens, cetățenia presupune de a ne vedea ca parte a unui proiect colectiv, din care toți am câștiga și la care toți am contribui. Drepturile există doar în cazul în care oamenii își recunosc responsabilitățile; responsabilitățile există doar în cazul în care oamenii au sentiment de soartă comună; iar soarta este comună numai în cazul în care există un puternic sentiment de apartenență colectivă. [169] Astăzi, în mare parte, s-a evoluat de la o identitate națională bazată pe istorie, cultură, limbă, tradiții și un sentiment de apartenență la un anumit teritoriu, la o identitate bazată pe cetățenie, concepută pentru a controla accesul nostru la drepturile civice, în funcție de măsura în care ne îndeplinim responsabilitățile noastre cetățenești. O nouă cetățenie, independentă de naționalitate, ar permite o revitalizare a democrației.

2.5 Concluzii la Capitolul 2

1) Organizarea societății ateniene se baza pe o subordonare netă a vieții economice politicului;

2) O diferență vădită apare între concepția greacă și concepția romană despre cetățenie: cetățenia greacă, ereditară, nu are sens și importanță eficientă decât în cadrul orașului, «comunitate» teritorială restrânsă, legată de mitul originilor comune, în timp ce cetățenia romană putea fi extinsă nelimitat pe măsură ce Roma devine centrul unui imperiu universal;

3) Tendința care predomină astăzi în cercetarea juridico-istorică se orientează spre o înțelegere mai nuanțată a criteriilor *jus sanguinis* și *jus soli*. se consideră că distincția adevărată făcută de gândirea greacă nu era cea de rasă, fondată pe ascensiunea biologică, dar mai curând o distincție politică între cei care au învățat să trăiască într-un *civis*, o societate politică după modelul grec, și cei care nu sunt decât niște barbari, « primitivi » din punct de vedere politic;

4) Spre deosebire de cetățenia antichității, cetățenia modernă nu face din egalitate o consecință ce reiese din statutul omului liber, ci îl înscrie chiar în principiul libertății civice;

5) Cetățenia, fiind o noțiune multiaspectuală, se prezintă în mai multe ipostaze: ca

instituție juridică, ca statut juridic, ca un drept subiectiv, ca un rol social;

6) Ca rol social, cetățenia reprezintă una dintre identitățile individului și presupune dezvoltarea anumitor competențe sau a unei culturi civice, care fac posibilă exercitarea efectivă a statutului de cetățean;

7) Examinată din punct de vedere al valorilor, noțiunea de cetățenie implică mai întâi o tendință spre binele comun, interesul general, începând cu exercitarea «libertății de participare», adică de a exercita autonomia sa de gândire în direcția altora măsurând efectele potențiale, valorile fiind, deci, solidaritatea, libertatea, egalitatea și responsabilitatea;

8) Cetățenia se prezintă ca un concept multiform, polisemantic și contestat; pornind de la un nucleu de semnificație de bază, ea se caracterizează prin mobilitatea sa permanentă, ca urmare a unei serii lungi de instituționalizări;

9) Sensurile termenului cetățenie sunt deschise noilor experiențe pe care viața ne determină permanent să le inventăm și noilor forme pe care cetățenia și viața politică le vor lua în viitor;

10) Istoric procesul de instituționalizare a cetățeniei se caracterizează printr-o mișcare de extensie pe orizontală și o mișcare de extensie pe verticală. *Extensia orizontală* a drepturilor cetățeniei este caracterizată prin redefinirea frontierelor comunității, adică cetățenia va fi obținută treptat de ansamblul membrilor ai unei societăți politice. *Extensia verticală* în instituționalizarea cetățeniei se caracterizează prin lărgirea spectrului drepturilor acordate cetățenilor. De la drepturile și libertățile civile, ca fundament al statutului juridic al individului modern, s-a trecut treptat la drepturile politice ce presupun participarea, apoi la drepturile sociale ca garanție a apartenenței, iar apoi la drepturile culturale, fondate pe recunoaștere;

11) Procesul de instituționalizare a cetățeniei s-a efectuat printr-o deplasare care merge de la individul universal la cel particular;

12) O altă deplasare în instituționalizarea cetățeniei se produce între subiectul individual și subiectul de grup (corporativ sau colectiv);

13) Concepția etnică a cetățeniei nu permite a o despărți de naționalitate, căci o așa separare ar intra în conflict cu suveranitatea. Concepție socială a cetățeniei ne oferă o bază legitimă pentru o disjuncție cu naționalitatea;

14) Apartenența la comunitatea politică și identificarea cu comunitatea culturală sunt două planuri diferite, dar interdependente. Astfel, «naționalitatea» și «cetățenia» se prezintă ca termeni cu o încărcătură juridică și emoțională diferită, ce nu trebuie utilizați ca sinonime.

3. REGLEMENTAREA CETĂȚENIEI ÎN ROMÂNIA ȘI REPUBLICA MOLDOVA

3.1 Evoluția legislației în materie de cetățenie în România și Republica Moldova

În temeiul vechiului drept românesc (*ius Valachicum*), locuitorii țărilor române se împărțeau în două categorii: pământenii și străinii. Dreptul consuetudinar și apoi dreptul scris cuprind măsuri diferențiate referitoare la drepturile civile și politice ale acestor două categorii de persoane. [31]

Pământenii aveau exercițiul drepturilor politice și civile cu discriminările sociale proprii lumii medievale. Vechiul drept românesc făcea distincție între diferitele categorii de pământeni, în primul rând, după cum erau locuitori ai orașelor sau ai satelor. Astfel, orașenii se bucurau de unele drepturi și privilegii ce decurgeau din gradul de autonomie pe care-l avea orașul respectiv, constând în alegerea unor funcții administrative și judecătorești, privilegii fiscale sau chiar dreptul de a bate monedă proprie, de a ridica armată proprie (pentru unele orașe transilvane) și de a percepe vamă. Între calitatea de cetățean (pământean) și calitatea de proprietar imobiliar era o strânsă legătură. Astfel, în Țara Românească și Moldova, calitatea de pământean era legată direct de proprietatea (individuală sau de grup) asupra terenului agricol și de cultivarea lui, transmiterea calității de *pământean* echivalând cu transmiterea proprietății, ceea ce însemna aplicarea în materie a principiului "*ius sanguinis*" și totodată a principiului "*ius soli*", iar limitarea transmiterii acestei proprietăți *inter vivos* prin dreptul de protimisă a însemnat și un sistem de reglare a dobândirii calității de pământean. [31]

Conform vechiului drept român, cel născut pe teritoriul țării și nerevendicat ca resortisant al altui stat era socotit pământean, potrivit principiului medieval al teritorialității. Era recunoscută și *repatrierea* celor care trecuseră hotarul sau a succesorilor acestora, ei putându-se întoarce ca pământeni și reluând drepturile lor civile și politice.

În ce privește dreptul scris, Codul Calimach a făcut pentru prima dată distincție expresă între pământeni și străini. Conform paragrafului 44 al Codului Calimach, calitatea de „pământean” atrăgea după sine „desăvârșita întrebuițare a politiceștilor drituri” (adică a tuturor drepturilor civile). Același paragraf 44 arăta că atributul de „pământean” se transmitea prin naștere [19].

Regulamentele organice au stabilit înregistrarea pământenilor prin înființarea "catastifelor de catagrafie" și au subordonat posibilitatea de a deține funcții publice condiției de pământean. Potrivit art. 427 al Regulamentului organic al Moldovei (1831, revizuit în 1835), „*românii se vor împărtăși în Moldova de aceleași dreptăți pe cât și moldovenii în Țara Românească. Dritul de a*

pute câștiga averi mișcătoare și nemișcătoare este slobod la lăcuitorii amânduror prințipurilor”. Astfel, Regulamentelor organice li se datorează introducerea în dreptul scris a *principiului compatriotirii* dintre pământeniile celor două principate române, potrivit căruia fiecare cetățean (pământean) se bucura de o situație juridică asemănătoare în Moldova sau Țara Românească, iar trecând dintr-un principat în altul, dobânda drepturi proprii resortisanților. Egalizarea juridică a celor două pământeniile preconizată de Regulamentele organice și realizată prin Convenția încheiată între Principate în 1835 și reformulată în 1846/1847, a favorizat și ea unirea lor politică. [75]

Tot Regulamentul organic al Moldovei, introducea după art. 430, „Anexa Litera X” care reglementa procedura împământenirii străinilor. Împământenirea era de două tipuri: completă sau mare, ce conferea toate drepturile politice și civile atașate calității de moldovean, și parțială sau mică, ce conferea numai drepturile civile, fără cele politice. Potrivit art. IV, alineatul 2, împământenirea mare era acordată doar străinilor de religie creștină ortodoxă sau celor care se botezau în această religie. Împământenirea mică era acordată fie negustorilor străini din momentul în care se înscriau în breslele locului și plăteau licențele și cheltuielile comunale (art. VI), fie străinilor cărora împământenirea mare nu le era accesibilă din cauza religiei sau pentru că nu și-au dovedit „destoinicia” și talentul folositor țării ori pentru că nu au avut „o purtare cinstită”, în termenul prevăzut de lege, după obținerea drepturilor civile aferente calității de pământean (art. IV, alineatul 1). [75]

În vederea împământenirii, străinul creștin trebuia să facă o cerere către ocârmuire, în care să consemneze „capitalurile lui, averea ce are aiurea, cum și condiția sau meșteșugul său prin care ar putea fi folositor Țării” (art. II). La solicitarea domnitorului, cererea era verificată de Obșteasca Obișnuită Adunare, care întocmea un raport (art. III). Potrivit art. IV, dacă Obșteasca Obișnuită Adunare întocmea un raport favorabil, străinul dobânda drepturile civile ale pământeanului (împământenire mică). Dacă străinul era creștin ortodox și dacă își dovedea destoinicia, utilitatea și cinstea într-un termen de 10 ani din momentul depunerii cererii (termen redus la șapte ani pentru străinul căsătorit cu o boieroaică, potrivit art. VI7), atunci obținea, prin diplomă, împământenirea mare (adică și drepturile politice asociate calității de moldovean). Conform art. VII, orice străin împământenit în temeiul obiceiului urmat până în 1835, își putea exercita în mod deplin drepturile civile și politice izvorâte din calitatea de moldovean, ca și cum ar fi dobândit această calitate în temeiul normelor Anexei Litera X a Regulamentului organic al Moldovei. [75]

Revoluția de la 1848 din Țara Românească a îmbunătățit pentru scurt timp, atât condiția de cetățean, proclamând principiul egalității în drepturi, cât și spiritul în care se acorda cetățenia.

Tot de atunci capătă circulație și denumirea de ”cetățean”. Odată cu înlăturarea Guvernului revoluționar au fost anulate și actele sale, inclusiv cele de împământenire și emancipare, ceea ce reprezintă o încălcare a principiului ireversibilității, propriu instituției cetățeniei.

Crearea statului național român a dus nemijlocit la instituirea cetățeniei române, ai cărei titulari originari au fost cetățenii celor două Principate, Moldova și Muntenia (Valahia), astfel cum au fost ele delimitate de Tratatul de la Paris din 1856. Convenția de la Paris contribuise la constituirea cetățeniei române, recunoscând un fel de bicetățenie, precum și drepturile politice ale populației. Articolul 46 al Convenției prevedea: *„Moldovenii și valahii vor fi toți deopotrivă înaintea legii, înaintea contribuțiilor (dărilor) și primiți deopotrivă în funcții publice [...] Moldovenii și valahii de orice rit creștin se vor bucura deopotrivă de drepturile politice. Exersarea acestor drepturi se va putea întinde și la celelalte culte prin dispoziții legislative [83]*

În practică, s-au respectat, fără a fi legiferate, atributele cetățenești legate de dreptul internațional, și anume: dreptul la protecție diplomatică a cetățeanului aflat în străinătate, dreptul de a nu fi extrădat - exceptând cazurile prevăzute în convențiile internaționale pe bază de reciprocitate - și dreptul de a nu fi expulzat, consecințe ale dreptului de a avea domiciliul pe teritoriul țării și de a fi judecat după legile țării și de judecătorii firești. Regulile de naturalizare au rămas cele prescrise de Regulamentele organice, adaptate la principiile Convenției de la Paris și ale Statutului lui Cuza.

Prima reglementare modernă a cetățeniei a fost înscrisă în *Codul civil din 1864. Constituția din 1866* a introdus principiul potrivit căruia teritoriul României nu se poate coloniza cu populațiuni de gintă străină (art. 3), iar *“însușirea de Român se dobândește, se conservă și se pierde potrivit regulilor statornicite prin legile civile; numai streinii de rituri creștine pot dobândi împământenirea”* [13], limitând astfel posibilitatea dobândirii împământenirii numai pentru străinii de rit creștin. Împământenirea se acorda de puterea legiuitoare (art. 8 din Constituție).

La 1 octombrie 1878 a fost modificat articolul 7 din Constituția României. În noua redacție se admitea egalitatea religioasă, iar cetățenia se acorda tuturor evreilor care participaseră la Războiul pentru Independența României, ceilalți evrei putând să o obțină în urma unei cereri individuale și prin votul Parlamentului. Astfel au obținut cetățenia 880 de evrei care au luptat în război, iar prin cereri individuale, până în 1918, câteva sute. Numărul lor era extrem de mic, dacă se ia în calcul faptul că la recensământul din 1899 au fost înregistrați 269.015 evrei, care reprezentau 4,5% din populația României. [77]

Drepturile politice erau rezervate doar cetățenilor români, Constituția proclamând că “numai împământenirea asemenea pe strein cu Românul pentru exercitarea drepturilor politice” (ait. 8) și că “Românii

singuri sunt admisibili în funcțiunile publice, civile și militare. Legi speciale vor determina condițiunile de admisibilitate și de înaintare în funcțiunile Statului. Streinii, nu pot fi admiși în funcțiuni publice, decât în cașuri excepționale și anume statornicite de legi” (art. 10). *Constituția proclama principiul egalității cetățenilor, stipulând că* “nu există în Stat nici o deosebire de clasă. Toți Românii sunt egali înaintea legeri și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice” (art.10).

Un alt act ce ține de reglementarea cetățeniei este Rezoluția Adunării Naționale din 1 decembrie 1918 privind unirea Transilvaniei cu România, conform căreia toți locuitorii Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei au încetat sa mai fie cetățeni ai statelor din care s-au desprins respectivele teritorii (Rusia, Austria, Ungaria) [76]. Decretele regale din 9 aprilie, 11 decembrie și 18 decembrie 1918 ratificau Unirea provinciilor respective cu România, locuitorii acestora devenind automat cetățeni români, dacă nu optau pentru o altă cetățenie. [77]

Constituția din 1923 [14] a sintetizat normele juridice adaptate până atunci și a stabilit, într-un text unitar și coerent, drepturile și obligațiile cetățenilor României. Ea a păstrat cadrul modificărilor, aduse Constituției anterioare, proclamând principiul potrivit căruia deosebirea de credințe religioase și confesiuni, de origine etnică și de limbă nu constituie o piedică spre a dobândi și exercita drepturile civile și politice (art.7). Aprobarea dobândirii cetățeniei ia denumirea de naturalizare. Art. 7 din Constituție stabilea că „*naturalizarea se acordă în mod individual de Consiliul de Miniștri, în urma constatării unei comisiuni, compusă din: primul Președinte și Președinții Curții de Apel din capitala Țării, că solicitantul îndeplinește condițiile legale*”.

Condițiile, ca și procedura prin care se dobânda naturalizarea, urmau să fie stabilite de o lege ordinară. Constituția pentru prima dată introduce reglementări cu privire la drepturile politice ale femeilor, stipulând că “*legi speciale, votate cu majoritate de două treimi, vor determina condițiunile sub cari femeile pot avea exercițiul drepturilor politice. Drepturile civile ale femeilor se vor stabili pe baza deplinei egalități a celor două sexe*” (art. 6).

O mențiune specială necesită articolul 133 al Constituției, care prevede că se ratifică decretele-lege din 30 decembrie 1918 cu privire la acordarea drepturilor cetățenești, din 28 mai 1919 și 13 august 1919 privitor la încetățenirea evreilor locuitori în vechiul Regat, precum și toate decretele de încetățenire individuală care s-au făcut înaintea acestor decrete.

Dispozițiile constituționale au fost completate cu dispozițiile legii nr. 28 din 24 februarie 1924 privitoare la dobândirea și pierderea cetățeniei române [52], care conținea o reglementare mai amănunțită a modurilor de dobândire și de pierdere a cetățeniei. În ceea ce privește dobândirea cetățeniei, se stipula principiul *ius sanguinis*, cu distincțiile care se făceau între copiii legitimi, copiii

naturali, copiii legitimați de un român și copiii găsiți pe teritoriul țării. Legea prevedea, de asemenea, că dobândirea cetățeniei mai era posibilă prin căsătoria unei străine cu un cetățean român, prin naturalizare, prin repatriere și prin încetarea căsătoriei unei românce cu un străin.

Competența acordării cetățeniei aparținea Consiliului de Miniștri. Pierderea cetățeniei române se putea realiza în următoarele cazuri: naturalizarea dobândită în altă țară, legitimarea copilului natural de un străin, căsătoria unei românce cu un străin, primirea unei funcții publice într-un stat străin fără autorizația Guvernului, supunerea față de o protecție străină și retragerea naturalizării în caz de război. Retragerea naturalizării se făcea prin decret regal, dat pe baza jurnalului Consiliului de Miniștri.

Constituția din 1938 [11], menținea cele mai multe dintre prevederile legii fundamentale din 1923, atribuind totuși o nouă conotație cetățeniei. Cităm articolul care este relevant în acest sens (art. 4): „Toți românii, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sunt datori: a socoti Patria drept cel mai de seamă temei al rostului lor în viață, a se jertfi pentru apărarea integrității, independenței și demnității ei; a contribui prin munca lor la înălțarea ei morală și propășirea ei economică; a îndeplini cu credință sarcinile obștești ce li se impun prin legi și a contribui de bună voie la îndeplinirea sarcinilor publice, fără de care ființa statului nu poate viețui. ”

La 1 decembrie 1938, a intrat în vigoare decretului-regal nr. 169/1938 pentru „revizuirea cetățeniei” [27], emis de guvernul lui Octavian Goga, cu scopul anulării cetățeniei unui mare număr de cetățeni evrei. Articolul 5 prevedea: „*în termen de 30 de zile de la publicarea acestei legi în „Monitorul oficial”, primarii comunelor vor întocmi un tablou [tabel] al evreilor înscriși în registrele de naționalitate ale comunei. înscrierea făcută în temeiul unei hotărâri a comisiei de apel sau al unei hotărâri judecătorești va fi menționată în tablou*”. Articolul 6: *În termen de 20 de zile de la afișare, toți cei trecuți în tablou sau moștenitorii lor, care prin faptul înscrierii autorului beneficiază de cetățenia română, vor depune actele doveditoare a înnunirii condițiilor prevăzute de articolul 56, punctele 1, 2, 5, și 6 și articolul 60 din legea nr. 28/1924 (legea privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române)*” Articolul 7 prevedea că se putea acorda, la cerere, o prelungire de 20 de zile pentru depunerea actelor, ceea ce însemna în total 40 de zile. Același articol preciza că nedepunerea actelor în termenul precizat „era socotită ca o recunoaștere a neîndeplinirii condițiilor legale pentru dobândirea de plin drept a naționalității române.” Articolul 12 preciza că în cazul nedepunerii actelor sau a constatării că cel înscris nu întrunea condițiile cerute de lege, judecătoria ordona ștergerea din registre, socotindu-se că înscrierea s-a făcut prin fraudă

Acest decret a mai fost folosit abuziv, cu adaosuri personale, nestipulate de prevederile acestei legi antisemite. Spre exemplu George Alexianu, rezident regal al Ținutului Suceava, a

ordonat cetățenilor de etnie evreiască, privați de cetățenia română, să se înregistreze și totodată le-a „sugerat” că s-ar cuveni ca aceștia să-și vândă proprietățile și afacerile în decurs de 14 zile [41].

Un alt act normativ, Legea 33/1939 privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române [46], introducea discriminări pe temeiul rasei și originii etnice. Acestea au atins culmea când prin decretele din septembrie 1940 a fost retrasă cetățenia română unor categorii de persoane. Astfel, după capitularea Franței în fața Germaniei la 22 iunie 1940 și ocuparea Basarabiei și a nordului Bucovinei de către Armata Roșie, în urma ultimatumului sovietic din 26-27 iunie 1940, România și-a schimbat orientarea politică externă. Noul guvern, prezidat de Ion Gigurtu, a declarat la 4 iulie 1940 că România se orienta spre Axă, adică spre Germania și Italia și ia măsuri în spiritul noii orientări politice.

Între acestea se înscrie decretul-lege din 8 august 1940 privitor la „starea juridică a locuitorilor evrei din România” [26]. Aceștia erau împărțiți în trei categorii: I. evreii veniți în România după 30 decembrie 1918, II; evreii care au primit naturalizarea (cetățenia) până la 30 decembrie 1918; III. evreii care nu făceau parte din categoriile I și II. Evreii din categoriile I și II nu putea fi: funcționari publici; membri ai profesiunilor care aveau legătură directă cu autoritățile publice; membri în consiliile de administrație ale întreprinderilor; comercianți în comunele rurale; comercianți de băuturi alcoolice; tutori sau curatori ai incapacabililor de religie creștină; militari; exploatare sau închiriere de cinematografe; edituri de cărți, ziare și reviste românești; conducători; membri și jucători în asociațiile sportive naționale; oameni de serviciu în instituțiile publice. Se preciza că evreii din categoria a II-a își mențineau toate drepturile „legalmente dobândite”, cu două excepții: 1) nu puteau dobândi proprietăți rurale în România și nu puteau dobândi în viitor întreprinderi industriale rurale; 2) se putea ridica atributul puterii părintești asupra copilului său creștin, tatălui evreu, dacă se constata, pe cale judecătorească, că acesta dădea copilului său creștin o educație potrivnică principiilor religioase sau naționale.” Un alt decret, tot din 8 august 1940, interzicea căsătoriile „între evrei și românii de sânge.” [77]

Prin Legea 641/1944 [47] au fost anulate măsurile discriminatorii stabilite în perioada 1938-1944 în materie de cetățenie. Legea nr. 86 din 6 februarie 1945 [55] cu privire la statutul minorităților naționale recunoștea cetățenia română tuturor persoanelor cărora le-a fost retrasă cetățenia pe criterii de rasă, naționalitate, religie.

În evoluția legislației în materie de cetățenie un rol important l-a avut adoptarea decretului nr. 125/1948 [29] care a stabilit criterii de deplină egalitate în materie de dobândire a cetățeniei române fără deosebire de sex, rasă, etc. Decretul stabilea două modalități de dobândire a cetățeniei:

de drept și prin *încetățenire* (art. 3). Pierderea cetățeniei avea loc prin dobândirea cetățeniei unui alt stat și prin retragerea cu titlul de pedeapsă. Cetățenia română se retrăgea prin decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, dat în baza deciziei Consiliului de Miniștri, la propunerea Ministerului Justiției.

În 1952 a fost emis decretul T. 33 asupra cetățeniei care a abrogat legea 125 din 1948. Decretul T. 33/1952 [28] prevedea că dobândirea cetățeniei prin naștere se realiza dacă numai un părinte este cetățean român și ambii părinți trăiesc în străinătate, cetățenia copiilor se determină prin acordul părinților. În ceea ce privește retragerea cetățeniei, decretul prevedea că cetățenia putea fi retrasă prin decret al Prezidiului Marii Adunării Naționale.

Constituția din 21 august 1965 [12] stabilea principiile care stau la baza cetățeniei române. Constituția prevedea în articolul 16 că cetățenia se dobândește sau se pierde potrivit legii. Pe baza acestei dispoziții a fost votată în 1971 legea nr. 24 a cetățeniei române [45]. Legea nr. 24/1971 prevedea modurile de dobândire și de pierdere a cetățeniei române, modalitățile de dovadă a cetățeniei, precum și principiile generale aplicabile cetățeniei. Legea statua în Capitolul I principiile care guvernau instituția cetățeniei române. Se consideră că dispozițiile legii amintite au fost unele dintre cele mai modeme reglementări în materie.

După revoluția din decembrie 1989 a fost adoptat decretul-lege nr.7 din 31 decembrie 1989, privind repatrierea cetățenilor români și a foștilor cetățeni [24]. La baza sa au stat măsurile proclamate prin programul Frontului Salvării Naționale pentru realizarea idealurilor de dreptate socială, justiție în spiritul respectului față de drepturile și libertățile omului, inclusiv a dreptului de liberă deplasare.

Decretul 137/ 1990 [23] cuprindea unele dispoziții referitoare la cetățenia română. Potrivit articolului 1 foștii cetățeni care înainte de decembrie 1989 au pierdut cetățenia română din diferite motive, o puteau redobândi la cerere în baza unei declarații autentificate. Acordarea sa era posibilă chiar dacă persoanele în cauză aveau o altă cetățenie și nu își stabileau domiciliul în România. Reglementarea dată, care accepta pentru prima dată principiul dublei cetățenii, are o semnificație deosebită, constituind o legislație de excepție, cu profunde rezonanțe de ordin umanitar.

Constituția României din 1991, revizuită în 2003, a statuat în art. 5:

3.1. Cetățenia română se dobândește, se păstrează sau se pierde în condițiile prevăzute de legea organică.

3.2. Cetățenia română nu poate fi retrasă aceluia care a dobândit-o prin naștere.

Dispozițiile constituționale au fost completate cu cele ale Legii nr. 21/1991, publicată în M.

Of., Partea I, nr. 44 din 1991, cu privire la cetățenia română. Legea dată marchează o schimbare de orientare față de legea 24/1971, anume prin recunoașterea dublei cetățenii. Pentru a ține pasul cu evoluțiile din cadrul societății, legea-cadru a cetățeniei a suferit o multitudine de modificări și completări, fiind republicată.

3.2. Legislația României cu privire la cetățenie

În orice țară tema cetățeniei este un subiect sensibil, cu precădere în ultimul timp, când emigrația a devenit o problemă globală. Mai întâi de toate trebuie de menționat că politicile cu privire la cetățenie constituie un domeniu ce ține de suveranitatea statelor. În acest sens sunt și prevederile Convenției europene cu privire la cetățenie, care stabilește în art. 3 (1) că „este de competența fiecărui stat să determine prin legislația sa care sunt resortisanții săi” [17].

La etapa actuală, fiecare stat trebuie să-și exercite funcțiile interne și externe în strânsă corelație și conformitate cu normele și principiile dreptului internațional. Dacă până nu demult funcția principală a dreptului internațional o constituia reglementarea relațiilor dintre state, în prezent obiect al relațiilor internaționale au devenit și relații dintre stat și cetățenii săi. [210, p.7]. Este adevărat, reglementările internaționale nu stabilesc criterii sau standarde care ar obliga statele la luarea unei anumite atitudini sau la adoptarea unor politici care ar limita comportamentul lor în această materie.

Nici la nivelul unor entități supranaționale, cum este Uniunea Europeană, nu au fost elaborate norme, care ar prescrie acțiunea statelor membre și modul în care acestea ar trebui să reglementeze instituția cetățeniei. Statele membre se confruntă cu probleme diferite încât sunt solicitate și soluții diferite. Prin urmare, fiecare stat are propria sa tratare a cetățeniei, care depinde, într-o oarecare măsură, de caracteristicile demografice ale fiecăruia (stat de imigrare, stat de emigrare, etc.), acordarea cetățeniei fiind un privilegiu al statului. O lege a cetățeniei nu este un simplu act normativ, ci are puternice conotații politice, deoarece exprimă viziunea de la un moment dat a clasei politice aflată la putere asupra națiunii. Astfel, legea cetățeniei trebuie să fixeze condițiile în care un stat își exercită un privilegiu. Totodată legislația trebuie să fie în acord cu convențiile internaționale, dreptul internațional cutumiar și principiile de drept general recunoscute în materie de cetățenie.

Preocupările comunității internaționale în materie de cetățenie, materializate în tratatele cu privire la drepturile omului, sunt axate pe crearea condițiilor ca o persoană să poată avea cetățenie pentru a beneficia de protecția dată de calitatea de cetățean. Standardele ce guvernează materia

cetățeniei sunt formulate în principiile stipulate în art. 4 al Convenției în felul următor:

- I. Fiecare individ are dreptul la o cetățenie;
- II. Apatridia trebuie să fie evitată;
- III. Nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa;
- IV. Nici căsătoria, nici desfacerea căsătoriei între un resortisant al unui stat parte și nu străin, nici schimbarea naționalității (cetățeniei - n.a.) unuia din soți în timpul căsătoriei nu poate avea efecte de drept asupra cetățeniei celuilalt soț.

România și-a elaborat legislația în domeniu în strictă conformitate cu prevederile Convenției, reglementarea cetățeniei fiind efectuată prin Legea cetățeniei Nr. 21/1991 [44.1]. În conformitate cu această lege, cetățenia română este legătura și apartenența unei persoane fizice la statul român. Cetățenia română exprimă legătura intimă și durabilă între statul român și o persoană fizică, în baza căreia aceasta participă la diferite proceduri legale prin care se exprimă voința suverană a poporului și beneficiază de drepturile și libertățile fundamentale pe care i le garantează statul, fiind, în același timp, impus a îndeplini anumite îndatoriri fundamentale.

Modul de dobândire a cetățeniei se face conform principiului *jus sanguinis*, astfel încât în stabilirea cetățeniei române a unei persoane primează legătura de sânge a acestuia cu părinții săi. Dacă aceștia au cetățenia română, automat persoana respectivă va dobândi la naștere cetățenia română. Art 5 din Legea cetățeniei române prevede că copiii născuți pe teritoriul României din părinți cetățeni români, sunt cetățeni români. Au calitatea de cetățean român cei care s-au născut pe teritoriul statului român, chiar dacă numai unul dintre părinți este cetățean român, precum și cei care s-au născut în străinătate și ambii părinți sau numai unul dintre ei are cetățenie română.

Legea cetățeniei stabilește și o prezumție de cetățenie română, precizând că copilul găsit pe teritoriul statului român este cetățean român până la proba contrarie, dacă nici unul dintre părinți nu este cunoscut.

Un alt mod de dobândire a cetățeniei române, prevăzut de lege, este adopțiunea. Conform art. 6 din Legea cetățeniei, cetățenia română se dobândește de către copilul cetățean străin sau fără cetățenie, dacă adoptatorii săi sunt cetățeni români. Dacă numai unul dintre adoptatori este cetățean român, cetățenia minorului adoptat va fi hotărâtă de comun acord, de către adoptatori. Dacă aceștia nu ajung la nici o hotărâre comună, instanța judecătorească competentă să încuviințeze adopția, va decide asupra cetățeniei minorului, ținându-se cont de interesele acestuia. Dacă adopția se face de către o singură persoană, iar aceasta este cetățean român, minorul dobândește cetățenia adoptatorului. Legea cetățeniei prevede că se cere și consimțământul minorului dacă acesta a

împlinit vârsta de 14 ani.

Literatura de specialitate indică și un așa mod de dobândire a cetățeniei cum este naturalizarea. Politicile statelor cu privire la accesul la cetățenie prin naturalizare sunt elaborate în strânsă legătură cu politicile lor migraționale, care sunt determinate, de regulă, de evoluțiile economice, de situația demografică și efectele pe piața forței de muncă. Reglementarea condițiilor de naturalizare a migranților reprezintă modalitatea, utilizată de către state, pentru modelarea politicilor de integrare care poate avea ca finalitate accesul la cetățenie.

Legea cetățeniei române nu vorbește despre naturalizare, ci despre acordarea cetățeniei la cerere. Conform art. 8 din Legea cetățeniei, cetățenia română se poate acorda, *la cerere*, persoanei fără cetățenie sau cetățeanului străin, dacă îndeplinește următoarele condiții:

4.1. s-a născut și domiciliază, la data cererii, pe teritoriul României sau, deși nu s-a născut pe acest teritoriu, locuiește în mod legal, continuu și statornic pe teritoriul statului român de cel puțin 8 ani sau, în cazul în care este căsătorit cu un cetățean român, de cel puțin 5 ani. Dacă cetățeanul străin sau persoana fără cetățenie care a solicitat să i se acorde cetățenia română se află în afara teritoriului statului român o perioadă mai mare de 6 luni în cursul unui an, anul respectiv nu se ia în calcul la stabilirea perioadei menționate;

- 4.2. dovedește prin comportarea și atitudinea sa loialitate față de statul și de poporul român;
- a împlinit vârsta de 18 ani;
 - are asigurate în România mijloace legale pentru o existență decentă, în condițiile stabilite de legislația privind regimul străinilor;
 - este cunoscut cu o bună comportare și nu a fost condamnat în țară sau în străinătate pentru o infracțiune care îl face nedemn de a fi cetățean român;
 - cunoaște limba română și posedă noțiuni elementare de cultură și civilizație românească, în măsură suficientă pentru a se integra în viața socială;
 - cunoaște prevederile Constituției României și imnul național.

Termenele prevăzute pot fi reduse până la jumătate în următoarele situații:

- 1.1. solicitantul este o personalitate recunoscută pe plan internațional;
- 1.2. solicitantul este cetățeanul unui stat membru al Uniunii Europene;
- 1.3. solicitantul a dobândit statut de refugiat potrivit prevederilor legale în vigoare;
- 1.4. solicitantul a investit în România sume care depășesc 1.000.000 de euro.

Un alt mod de dobândire a cetățeniei române, expres prevăzut de lege, în varianta

sa inițială, dar care a dispărut în urma modificărilor efectuate prin Legea nr. 192/1999 [44], este redobândirea cetățeniei, denumită și repatriere. Deși această modalitate nu mai este enumerată la art. 4 al legii, o regăsim la art. 10 și 11, unde se face referire la ea ca la o variantă a dobândirii cetățeniei la cerere, ce beneficiază de unele reguli proprii.

Este necesar de stăruit asupra distincției între noțiunea de dobândire a cetățeniei și cea de redobândire a cetățeniei, deoarece în unele situații această distincție este relevantă. Art. 9 al Convenției europene cu privire la cetățenie prevede că „fiecare stat parte va facilita, pentru cazurile și în condițiile prevăzute de dreptul său intern, reintegrarea în cetățenia sa a persoanelor care au posedat-o și care domiciliază legal și obișnuit pe teritoriul său”. În ceea ce privește referirea la domiciliu din acest articol, ea are menirea să stabilească standarde cu privire la persoanele ce se pot constitui într-o categorie vizată de riscul de a fi privată de dreptul la cetățenie. Aceasta deoarece în ipoteza în care persoanele care au deținut cetățenia unui stat locuiesc în alt stat, acestea ar putea pretinde cetățenia statului în care locuiesc. În orice caz, art. 9 nu oprește statele să stabilească reglementări mai permissive în ceea ce privește redobândirea cetățeniei.

Majoritatea statelor recunosc prin legi persoanei care a pierdut sau a renunțat la cetățenia unui stat dreptul de a solicita cetățenia aceluia stat. Astfel, redobândirea cetățeniei nu reprezintă altceva decât o posibilitate pusă la dispoziția persoanei care a pierdut sau a renunțat la cetățenia unui stat de a redeveni cetățean în baza unei proceduri simplificate. Spre exemplu, Legea germană prevede o procedură mai simplă de redobândire a cetățeniei pentru persoanele care au pierdut cetățenia, germană fiind minore sau prin căsătorie cu un cetățean străin. În aceste cazuri este necesară dovada existenței relațiilor cu Germania. [9]

În același spirit este și legea română, care prevede în art. 10 că cetățenia română se poate acorda și persoanei care a avut această cetățenie și care cere redobândirea ei, cu păstrarea domiciliului în străinătate, dacă a împlinit vârsta de 18 ani, și dovedește prin comportarea și atitudinea sa, loialitate față de statul și poporul român și dacă este cunoscută ca având o bună purtare și nu a fost condamnată în țară sau în străinătate pentru o infracțiune care o face nedemnă de a fi cetățean român. Articolul 11 stipulează că persoanele care au dobândit cetățenia română prin naștere sau prin adopție și care au pierdut-o din motive neimputabile lor sau această cetățenie le-a fost ridicată fără voia lor, precum și descendenții acestora până la gradul III, la cerere, pot redobândi sau li se poate acorda cetățenia română, cu posibilitatea păstrării cetățeniei străine și stabilirea domiciliului în țară sau cu menținerea acestuia în străinătate, dacă a împlinit vârsta de 18 ani, dovedește prin comportarea și atitudinea sa loialitate față de statul și de poporul român și este

cunoscut cu o bună comportare și nu a fost condamnat în țară sau în străinătate pentru o infracțiune care îl face nedemn de a fi cetățean român.

Deoarece anumite țări nu permit dubla cetățenie, sau, dacă o permit, prevăd pierderea automată a cetățeniei lor la dobândirea de bună voie (din proprie inițiativă, prin liberă voință) a cetățeniei altui stat, statul român nu poate garanta păstrarea cetățeniei străine la redobândirea cetățeniei române. De exemplu, un supus belgian care și-a redobândit cetățenia română înainte de 9 iunie 2007 a încetat să fie supus belgian odată cu redobândirea cetățeniei române [103].

Pentru un supus danez care și-a redobândit cetățenia română este valabil același lucru, dacă nu satisface una din cele trei excepții de la pierderea automată a cetățeniei daneze în cazul dobândirii unei alte cetățenii [87]. Aceasta nu constituie o vină a statului român deoarece „conform Constituției României și art.1, alin 3 din Legea Nr. 21 din 1991 cu modificările și completările ulterioare, republicată, cetățenii României se bucură de protecția statului român - aceste dispoziții nu prevăd însă nici o obligație în acest sens a statului român față de foștii și/sau viitorii cetățeni români”.

Procedura de acordare și redobândire a cetățeniei române a suferit pe parcursul anilor mai multe modificări. Astfel, în anul 2007, la inițiativa ministrului justiției, prin ordonanța de urgență nr. 87/2007 [68] a fost modificată Legea cetățeniei nr. 21/1991. Principala modificare consta în faptul că acordarea și redobândirea cetățeniei nu se mai făcea prin Hotărâre de Guvern, ci prin ordin al ministrului justiției. Potrivit Ordonanței, se modifica componența Comisiei care analiza cererile depuse, care până la modificare era compusă din 5 magistrați de la Tribunalul București. Potrivit OUG nr. 87/2007 Comisia era compusă dintr-un președinte și 4 membri, personal de specialitate din cadrul Ministerului Justiției, asimilați magistraților. Interviu pe care solicitantul trebuia să îl susțină, în cazul în care Comisia ajungea la concluzia că îndeplinește criteriile pentru acordarea/redobândirea cetățeniei române, trebuia programat într-un termen de 6 luni de la data la care Comisia încheia examinarea dosarului. Anterior nu era precizat un asemenea termen, ceea ce avea impact negativ asupra timpului în care era soluționată cererea.

Potrivit OUG nr. 87/2007, ulterior interviului, ministrul justiției emitea ordinul de acordare/redobândire a cetățeniei. Interesant de remarcat că, în formularea OUG nr. 87/2007, ministrul justiției nu era ținut de concluziile raportului Comisiei și nici de rezultatul interviului. Dacă nu erau îndeplinite condițiile pentru acordarea/redobândirea cetățeniei, ministrul justiției respingea cererea, dar nimic nu îl împiedica să nu emită ordinul favorabil acordării/redobândirii cetățeniei în pofida avizului Comisiei și/sau a interviului. Astfel, ministrul justiției căpăta deplină discreție în privința acordării/redobândirii cetățeniei române. Desigur, ordinul său putea fi atacat în

justiție, însă puțin probabil ca o secție de contencios administrativ a unei Curți de Apel din România să invalideze un ordin al ministrului justiției.

Legea cetățeniei nu explicita aspectele procedurale privind desfășurarea interviului, rezumându-se la a preciza că la interviu se verifică îndeplinirea condițiilor pentru acordarea/redobândirea cetățeniei. Ar fi trebuit ca aceste aspecte să fie clarificate printr-un alt act normativ (Hotărâre de Guvern). Dar OUG nr. 87/2007 nu remedia acest aspect.

Pentru cei care domiciliau în Republica Moldova și doreau să redobândească cetățenia română, procedura nu se schimba prin OUG nr. 87/2007. Prin OUG nr. 87/2007 s-a adăugat mențiunea potrivit căreia «cererile vor fi înaintate de îndată Comisiei pentru cetățenie». Această prevedere părea a fi un simplu exercițiu de retorică, din moment ce nu se preciza ce înseamnă «de îndată», nu se impunea un termen în care aceste cereri să ajungă la Comisie.

În concluzie, prin OUG nr. 87/2007 Guvernul României nu a dorit să modifice condițiile de fond în privința acordării/redobândirii cetățeniei, ci a preferat să modifice aspectele de formă.

O altă modificare și completare a procedurii de acordare și redobândire a cetățeniei române s-a efectuat prin Legea nr. 354/2009 privind aprobarea OUG nr. 36/2009 [53] prin care se simplifică procedura de acordare a cetățeniei române și se extinde redobândirea cetățeniei române până la a treia generație, în cazul persoanelor care au pierdut-o din motive neimputabile lor sau în mod abuziv. Astfel, o modificare importantă adusă de noul text de lege constă în *extinderea dreptului de redobândire a cetățeniei române - pierdută din motive neimputabile sau în mod abuziv - pentru persoanele care o dobândiseră la naștere sau prin adopție, precum și descendenților acestora până la gradul III\ la cerere*, potrivit art. 10¹ din Legea nr. 354/2009.

Art. 10 elimină termenul de 4 ani de la data obținerii dreptului de ședere, necesar pentru depunerea cererii de redobândire ori de acordare a cetățeniei române la Direcția cetățenie din cadrul Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești. Legea nr. 359/2009 aduce modificări și alin. (3) al art. 1.3 în ceea ce privește componența Comisiei pentru cetățenie, care va fi formată din președintele Comisiei și 15 membri, față de președinte și 6 membri, după cum dispunea Legea 21/199.1, republicată, cu modificările și completările ulterioare. O altă modificare intervine asupra art. 18 din Legea nr. 21/1991, eliminându-se termenul de 30 de zile calendaristice pentru emiterea ordinului de acordare sau de redobândire a cetățeniei române, ordin care se va emite „de îndată”, potrivit dispozițiilor noului text de lege.

De asemenea, ordinul de acordare sau de redobândire a cetățeniei române, nu va mai fi publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, ci se va comunica „de îndată” - de la data

emiterii ordinului - solicitantului prin scrisoare recomandată cu confirmare de primire. Totodată, Legea nr. 354/2009 dispune comunicarea „de îndată” și a ordinului de respingere a cererii de acordare sau de redobândire a cetățeniei române, înlăturând termenul de 90 de zile calendaristice de la data emiterii ordinului.

Mai mult decât atât, noul act normativ stabilește că ordinul de respingere a cererii de acordare sau de redobândire a cetățeniei române va putea fi atacat, în termen de 15 zile de la data comunicării, numai la Curtea de apel - Secția contencios administrativ, iar recursul numai la secția de contencios administrativ a Înaltei Curți de Casație și Justiție.

În ceea ce privește data la care se acordă sau se redobândește cetățenia română, art. 19 din noul act normativ prevede că această dată este tocmai data depunerii jurământului de credință a solicitantului, și anume: „ în termen de 3 luni de la data comunicării ordinului de acordare sau redobândire a cetățeniei române, persoanelor cărora li s-a acordat sau au redobândit cetățenia română vor depune jurământul de credință față de România ”.

Penultimul alineat al art. 30 dispune că pierderea cetățeniei române prin renunțare va avea loc la data eliberării adeverinței de renunțare la cetățenia română, adeverință cu care se face de altfel dovada renunțării la cetățenia română.

Art. II din Legea 354/2009 prevede în mod expres obligația autorităților competente de a soluționa toate cererile depuse și înregistrate la Direcția cetățenie din cadrul Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești anterior intrării în vigoare a OUG nr. 36/2009 în termen de 5 luni de la data rezoluției președintelui Comisiei pentru cetățenie asupra cererii de acordare sau redobândire a cetățeniei. Legea nr. 354/2009 dispune că: *Începând cu 1 ianuarie 2010, in vederea înregistrării cererilor de redobândire sau acordare a cetățeniei române, formulate în temeiul dispozițiilor art. 10¹ din Legea cetățeniei române nr. 21/1991, republicată, cu modificările și completările ulterioare, se vor înființa birouri teritoriale în subordinea Direcției cetățenie din cadrul Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești”.*

Prin modificarea Legii cetățeniei, a fost eliminată procedura interviului, care îngreuna nejustificat procedura de reacordare a cetățeniei române. Întrucât e vorba de foști cetățeni români care , au deținut cetățenia română, nu se mai impune suplimentar condiția interviului pentru a verifica dacă ei cunosc sau nu limba. Fac precizarea că această condiție rămâne în continuare în vigoare pentru, alte persoane care nu au avut niciodată cetățenia română, dar care doresc să dobândească cetățenia română în condițiile legii. Termenul de verificare a condițiilor pentru acordarea cetățeniei va fi de maximum cinci luni de la depunerea cererii. Până în prezent, termenul

era de cel puțin 6 luni de zile.

Legea cetățeniei române nr. 21/1991, republicată în M.Of. nr. 98 din 6 martie 2000, cu modificările și completările ulterioare, modificată și completată prin Legea nr. 354/2009 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 36/2009 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991, a fost republicată în Monitorul Oficial, Partea I, dându-se articolelor și alineatelor o nouă numerotare.

La 29.01.2010, Guvernul României a aprobat prin Ordonanța de Urgență un set de măsuri menite să asigure soluționarea cererilor de redobândire și acordare a cetățeniei române în termen de maxim 5 luni, astfel cum prevede Legea cetățeniei române. Prin această ordonanță de urgență se înființează Agenția Națională pentru Cetățenie ca organ de specialitate autonom, aflat în coordonarea Ministerului Justiției și Libertăților Cetățenești [49].

Decizia vine în contextul în care problema redobândirii cetățeniei române de către cetățenii Republicii Moldova rămâne încă una destul de sensibilă. Sensibilă fiindcă românii din Republica Moldova încearcă să redobândească ceva ce au pierdut fără voia lor. Astfel, în urma celui de-al doilea război mondial, pe 10 februarie 1947, România a semnat Tratatul de pace de la Paris cu Puterile Aliate.

Prin acest tratat, România a recuperat Transilvania de Nord, însă a pierdut Dobrogea de Sud (Cadrilaterul) în favoarea Bulgariei, precum și Basarabia, nordul Bucovinei și Ținutul Herța în favoarea URSS. Textul tratatului nu reglementa cetățenia persoanelor aflate pe acele teritorii. Ulterior, potrivit Convenției consulare între România și URSS, privind reglementarea problemei cetățeniei persoanelor cu dublă cetățenie, semnată la București la 4 septembrie 1957, persoanele care locuiau la acea vreme pe teritoriul unuia dintre cele două state, puteau să opteze pentru cetățenia oricăruia dintre cele două state, în termen de 1 an de la intrarea în vigoare a Convenției. Acesta a fost actul juridic ale cărui efecte au privat românii din Basarabia de cetățenia română. Aparent, convenția respecta rigorile dreptului internațional și efectele juridice ale acesteia nu ar putea fi contestate.

Totuși, în legătură cu această convenție, putem vorbi de o dublă viciere a consimțământului: a statului român și a românilor din Basarabia. România a semnat această convenție consulară în condițiile staționării armatei sovietice pe teritoriul său. Statutul de satelit al Moscovei și menținerea în sfera de influență a URSS pot duce spre concluzia unei alterări a consimțământului părții române în momentul, semnării actului. Convenția a fost semnată pe fundalul unor deportări masive de români din Basarabia, urmărindu-se diluarea elementului etnic autohton. Urmând această logică,

invocarea faptului că persoanele care locuiau pe teritoriul Basarabiei puteau să opteze pentru cetățenia oricăruia dintre cele două state este discutabilă.

Nu putem vorbi de manifestarea liberă a consimțământului, în sensul opțiunii pentru păstrarea cetățeniei române, într-un teritoriu în care se încerca neutralizarea elementului românesc de către un regim comunist dictatorial și criminal. Pe cale de consecință, afirmația potrivit căreia reformularea unei cereri de opțiune ar duce automat la dobândirea cetățeniei statului pe teritoriul căruia românii basarabeni domiciliau (URSS) și pierderea cetățeniei statului român este lipsită de temei, având în vedere viciera consimțământului acestor persoane, manifestat sub aspectul inacțiunii de a opta pentru cetățenia română. [43.1]

Pierderea cetățeniei române poate avea loc prin retragerea cetățeniei sau prin aprobarea renunțării la cetățenie. Cetățenia română nu poate fi retrasă persoanei care a dobândit-o prin naștere. Cetățenia română se poate retrage persoanei care:

- aflată în străinătate, săvârșește fapte deosebit de grave prin care vatamă interesele statului român sau lezează interesele României;

1.1.1. aflată în străinătate, se înrolează în forțele armate ale unui stat cu care România a rupt relațiile diplomatice sau cu care este în stare de război;

1.1.2. a obținut cetățenia română prin mijloace frauduloase;

1.1.3. este cunoscută ca având legături cu grupări teroriste sau le-a sprijinit, sub orice formă, ori a săvârșit alte fapte care pun în pericol siguranța națională.

Potrivit Legii cetățeniei române, retragerea acesteia nu produce efecte asupra cetățeniei soțului sau copiilor persoanei căreia i s-a retras cetățenia.

Conform art. 7 din Legea cetățeniei, în urma declarării nulității sau anulării adopțiunii este considerat că copilul adoptat nu a fost niciodată cetățean român, dacă la data declarării sau anulării adopțiunii nu a împlinit vârsta de 18 ani și dacă are domiciliul în străinătate sau părăsește țara pentru a domicilia în străinătate. Copilul care nu a împlinit vârsta de 18 ani, pierde cetățenia română pe data desfacerii acesteia, dacă minorul domiciliază în străinătate sau dacă părăsește țara pentru a domicilia în străinătate.

Legea prevede la articolul 27, că se poate aproba renunțarea la cetățenia română persoanei care:

- nu este învinuită sau inculpată într-o cauză penală sau nu are de exercitat o pedeapsă penală;
- nu este urmărită pentru debite de către stat, persoane fizice sau juridice din țară, sau

având astfel de debite, le achită ori prezintă garanții corespunzătoare achitării lor;

- a dobândit ori a solicitat și are asigurarea că va dobândi o altă cetățenie.

Pierderea cetățeniei prin aprobarea renunțării nu produce efecte juridice asupra cetățeniei soțului sau copiilor minori, dar în cazul în care ambii părinți obțin aprobarea renunțării la cetățenia română, iar copilul minor se află împreună cu ei în străinătate sau părăsește împreună cu ei țara, acesta pierde cetățenia română odată cu părinții săi, iar dacă ei au pierdut cetățenia română la date diferite, minorul va pierde cetățenia română pe ultima dintre aceste date. Copilul minor care, pentru a domicilia în străinătate, părăsește țara după ce ambii părinți au pierdut cetățenia română, pierde cetățenia română pe data plecării sale din țară.

Copilul minor, cetățean român, adoptat de un cetățean străin, poate pierde cetățenia română dacă înfiectorii solicită aceasta în mod expres, iar legea străină prevede dobândirea cetățeniei înfiectorului de către cel adoptat. În cazul declarării nulității sau anulării adopțiunii, copilul care nu a împlinit vârsta de 18 ani este considerat că nu a pierdut niciodată cetățenia română.

Conform articolului 30, copilul găsit pierde cetățenia română, dacă până la împlinirea vârstei de 18 ani i s-a stabilit filiația față de ambii părinți, iar aceștia sunt cetățeni străini.

Cetățenia română se pierde și în cazul în care filiația s-a stabilit numai față de un părinte cetățean străin, celălalt părinte rămânând necunoscut. În acest caz, data pierderii cetățeniei române este data stabilirii filiației copilului.

Problematika cetățeniei rămâne, deci, în continuare un privilegiu al statului. Această constatare este valabilă și pentru statele membre UE. Evident, se pune întrebarea ce înțelegem în acest context prin «stat». Este vorba de puterea executivă, legislativă, judecătorească, sau de o combinație a celor trei puteri? Inițial, în privința acordării cetățeniei prin «stat» se înțelegea puterea executivă. Astăzi, pe măsură ce apar noi mecanisme de control reciproc al puterilor statului, prin «stat» în materie de cetățenie se înțeleg și celelalte două puteri. Așa se explică de ce întâlnim din ce în ce mai multe sisteme de acordare a cetățeniei în care decizia puterii executive de acordare sau neacordare a cetățeniei poate fi contestată în fața instanțelor judecătorești sau chiar sisteme în care acordarea cetățeniei se face de către instanțe, fără intervenția puterii executive.

Uniunea Europeană nu are competență în materia acordării cetățeniei, nu poate obliga un stat membru să, adopte un anumit sistem în această materie. UE are în schimb competență în materia combaterii migrației ilegale și a gestionării migrației legale. Se vorbește din ce în ce mai mult despre o politică comună europeană a migrației și avem deja elemente solide pentru a afirma că o asemenea politică intră deja în categoria politicilor comune UE. Nu există *acquis comunitar* în materia

acordării cetățeniei, însă există în privința migrației. Atunci când un stat membru relaxează condițiile de acordare a cetățeniei, UE își exprimă îngrijorarea nu pentru că ar putea să intervină, ci pentru că se naște temerea că lărgirea categoriei de cetățeni ai unui stat membru poate avea impact asupra pieței muncii UE, în condițiile libertății de circulație. România nu a dorit să modifice condițiile de fond în materia acordării/redobândirii cetățeniei, temându-se că va exista o reacție de dezaprobare a Comisiei Europene. O logică falsă: atâta vreme cât legea prevede că nu pot dobândi cetățenia română cei care sunt condamnați penal în România sau în altă țară, sunt satisfăcute condițiile minimale UE.

Considerăm că legiuitorul român ar trebui să se ghideze după câteva principii foarte clare. Acordarea cetățeniei române pentru resortisanții extra-comunitari ar trebui înăsprită, în sensul modificării condițiilor procedurale. Ar fi normal ca acordarea cetățeniei române față de această categorie de persoane să fie făcută prin decizia instanțelor judecătorești din România, potrivit unui model din ce în ce mai practicat în Europa. Pentru resortisanții comunitari, condițiile de acordare a cetățeniei ar trebui relaxate, inclusiv în ceea ce privește perioadele care se cer de la data la care solicitantul domiciliază pe teritoriul României. Pentru această categorie de persoane se poate de asemenea institui competența instanțelor judecătorești.

Redobândirea cetățeniei este o problemă distinctă față de acordarea cetățeniei. Ar trebui ca, în mod logic, soluțiile să fie diferite, cu precădere în România. Nici un alt stat membru UE nu se confruntă cu atât de multe cereri de redobândire a cetățeniei și nici nu a avut atât de multe momente istorice în care renunțarea la cetățenia română să fi fost făcută fără un acord de voință din partea persoanelor în cauză: retrasarea granițelor după cel de-al doilea Război Mondial, emigrarea forțată a comunității evreiești, a sașilor și șvabilor, pierderea cetățeniei de către disidenții anti - comuniști. Drept urmare, ar trebui ca această problemă excepțională să fie remediată prin măsuri derogatorii de la dreptul comun - în acest caz, cel care se referă la acordarea cetățeniei. Acestea ar fi: cererea de redobândire a cetățeniei să fie dezbătută în cel mult 3 luni de la înregistrare, emiterea ordinului ministrului justiției, respectiv depunerea jurământului de credință față de România în același interval de timp, astfel încât întreaga procedură de redobândire a cetățeniei să dureze maximum 5-6 luni de la data înregistrării cererii la Ministerul Justiției. Dacă aceste sugestii ar fi puse în aplicare, problema acordării și redobândirii cetățeniei române ar deveni cu siguranță mai transparentă și mai eficientă.

În final vom menționa că legislația României privind reglementarea cetățeniei este cam învechită, și modificată printr-o serie de Ordonanțe de urgență de către guvern, atât timp cât Parlamentul trebuie să adopte o nouă Lege organică care ar reglementa noile relații care au apărut

odată cu integrarea României în Uniunea Europeană. [205]

3.3. Cetățenia Republicii Moldova: reglementări de drept

Pentru a înțelege contextul politicii actuale în domeniul reglementării cetățeniei în Republica Moldova, este necesar să se prezinte o scurtă trecere în revistă a anumitor schimbări teritoriale majore, împreună cu puternicele mișcări ale bazei etnice.

Până în anul 1812, majoritatea din teritoriile actuale ale Republicii Moldova (cu excepția celor de pe malul stâng al râului Nistru) au fost istoricește parte a Principatului Moldovei, care conținea, de asemenea, teritoriile de pe malul drept al râului Prut (astăzi partea de nord-est a României). În perioada anilor 1812-1917, aproape toate teritoriile actuale ale Republicii Moldova, cunoscute sub numele de Basarabia, făceau parte din Imperiul Rus. Urmare a semnării tratatelor de pace de la Versailles din 1919, la data de 01.11.1923 a fost adoptat Regulamentul Regal, potrivit căruia „supușii fostului imperiu al Rusiei, stabiliți pe teritoriul Basarabiei potrivit legilor ruse, care aveau domiciliul administrativ în Basarabia la data de 27.03.1918”, avându-se în vedere unirea Basarabiei cu România la această dată, erau recunoscuți ca având cetățenie română „de plin drept și fără nici o formalitate”. Astfel, între anii 1918 și 1940, Basarabia intră în componența României și, respectiv, cade sub jurisdicția legislației române cu privire la cetățenie.

Între timp, la 12 Octombrie 1924, pe teritoriile actuale ale regiunii transnistrene (pe atunci teritoriul RSS Ucraineană) URSS formează Republica Sovietică Socialistă Autonomă Moldovenească (RASSM). După prima Constituție din 1925, RASSM adopta o nouă Constituție în 1938, ce prevede la articolul 17 o cetățenie triplă a cetățenilor din RASSM (cetățenia RASSM, cetățenia URSS și cetățenia Republicii Sovietice Socialiste Ucrainene).

La 2 august 1940, ca urmare a Pactului Molotov-Ribbentrop, Uniunea Sovietică creează Republica Sovietică Socialistă Moldovenească (RSSM), care includea teritoriile dintre Prut și Nistru (anumite părți din nordul și sudul Basarabiei, și anume Bucovina de Nord și Zona de coastă a Mării Negre, sunt cedate RSS Ucrainene) și RSS AM. RSSM a existat din anul 1940 până în anul 1991, cu excepția unei perioade scurte, dintre anii 1941-1944, când Basarabia și nordul Bucovinei au revenit în cadrul României. Astfel, Legea nr. 793 privind reglementarea cetățeniei locuitorilor din Basarabia și Bucovina de Nord din 04.09.1941 [54], a stipulat că, „au fost și sunt români toți locuitorii din teritoriile dezrobite, Bucovina de Nord și Basarabia, care, potrivit legilor în vigoare la data de 28 iunie 1940 se bucurau de naționalitatea română”.

Constituția RSSM din anul 1941 [10] a recunoscut în mod automat tuturor cetățenilor

RSSM cetățenia URSS, și a garantat cetățenilor Uniunii drepturi egale cu cetățenii RSSM. Esența acestei dispoziții privind cetățenia a fost reiterată și în Constituția din 1978 a RSSM [15].

Pentru prima dată cetățenia Republicii Moldova ca instituție și categorie juridică și-a găsit reflectarea în art. 8 al Declarației de Suveranitate a RM din 23 iunie 1990 [22], unde se stabilește că pe teritoriul Republicii Moldova se instituie cetățenia republicană și că tuturor cetățenilor Republicii Moldova, celor străini și apatrizi, care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldova, li se garantează drepturile și obligațiunile prevăzute de Constituție și legile Republicii Moldova, de normele și principiile unanim recunoscute ale dreptului internațional.

Declarația de Suveranitate, instituind cetățenia republicană și precizând supremația legislației republicane asupra legislației Uniunii, a creat premisele juridice pentru adoptarea legii cu privire la cetățenie. Legea nr.596-XII din 05.06.91 cu privire la cetățenia Republicii Moldova [60] a stabilit cetățenia unică pe teritoriul republicii, interzicând în așa mod cetățenia comună cu URSS. La momentul adoptării Legea era specifică unui stat suveran și independent. Ea a fost adoptată după mai multe dezbateri, esența acestora fiind determinată de criteriile pentru aprecierea celor care ar trebui să dobândească statutul juridic de cetățean al republicii.

Majoritatea parlamentarilor vorbitori de limbă rusă susțineau așa-numita "versiune zero" a articolului discutat, și anume că cetățeni ai Republicii Moldova sunt persoanele care, la data intrării în vigoare a Legii privind cetățenia, au reședința permanentă și o sursă permanentă de existență pe teritoriul republicii. Majoritatea parlamentarilor vorbitori de limbă română au insistat asupra unui termen minim de ședere pe teritoriul republicii timp de cel puțin cinci ani, în altă versiune - zece ani. În cele din urmă, s-a optat pentru versiunea "zero", iar în urma unor modificări consecutive s-a convenit asupra următoarelor grupuri de persoane ca cetățeni ai Republicii Moldova (art. 2):

- Persoanele care până la 28 iunie 1940 au locuit pe teritoriul Basarabiei, nordului Bucovinei, ținutul Herța și R.A.S.S.M. și urmașii lor, dacă la data adoptării prezentei Legi domiciliau pe teritoriul Republicii Moldova [56].

- Persoanele care s-au născut pe teritoriul republicii sau măcar unul din părinți, bunei s-a născut pe teritoriul sus-numit și dacă nu sânt cetățeni ai altui stat [59].

- Persoanele căsătorite până la 23 iunie 1990 cu cetățeni ai Republicii Moldova sau cu urmași ai acestora și persoanele care s-au reîntors în țară la apelul Președintelui Republicii Moldova sau a Guvernului republicii [57].

- Alte persoane care, până la adoptarea Declarației Suveranității Republicii Moldova inclusiv data adoptării ei, 23 iunie 1990\ au avut loc de trai permanent pe teritoriul Republicii Moldova și loc permanent

de muncă sau o altă sursă legală de existență. Aceste persoane se vor decide singure referitor la cetățenie în timp de un an de zile.

- Persoanele care au dobândit cetățenia Republicii Moldova în conformitate cu prezenta lege.

Aceste persoane au avut libertatea de a decide cu privire la cetățenia lor în termen de un an de la data intrării în vigoare a legii privind cetățenia și au fost considerate cetățeni ai Republicii Moldova din momentul depunerii cererii pentru cetățenia moldovenească. Mai târziu, acest termen a fost prelungit până la 1 septembrie 1993.

Instituția cetățeniei a fost fortificată și de Constituția Republicii Moldova, adoptată la 29 iulie 1994, care prevede în mod explicit la articolul 17 temeiul juridic al cetățeniei RM. Acest articol stipulează că, *nimeni nu poate fi lipsit în mod arbitrar de cetățenia sa și nici de dreptul de a-și schimba cetățenia.*

Astfel, Parlamentul noului stat independent și suveran Republica Moldova a adoptat o destul de largă și inclusivă abordare a politicii cu privire la cetățenie. Cu toate acestea, articolul 6 din legea cetățeniei a stipulat că cetățeanul Republicii Moldova nu poate fi cetățean al altui stat deci în cazurile prevăzute de tratatele interstatuale, la care Republica Moldova este parte. Numai în interesele republicii și în cazuri excepționale cetățenii altor state pot deveni și cetățeni ai Republicii Moldova, printr-o decizie specială a Președintelui ei. Și aceasta în condițiile în care în România, după revoluția din decembrie 1989, a fost adoptat decretul-lege nr.7 din 31 decembrie 1989, privind repatrierea cetățenilor români și a foștilor cetățeni [24]. În așa mod Republica Moldova s-a confruntat cu următoarea dilemă: *de jure* interzicerea dublei cetățenii, *de facto* numărul tot mai mare de cetățeni moldoveni care solicitau redobândirea cetățeniei române.

În urma evoluțiilor interne și externe, în iunie 2000, Parlamentul Republicii Moldova adoptă o nouă lege cu privire la cetățenie [48]. Aceasta înlocuiește legea din 1991, însă nu o modifică esențial, ci o ajustează la Convenția europeană cu privire la cetățenie, care este ratificată la 14 Octombrie 1999. Legea nouă prevede principiile pe care se întemeiază regulile asupra cetățeniei Republicii Moldova (art. 7):

- 1) dreptul fiecărei persoane la o cetățenie;
- 2) nediscriminarea cetățenilor, indiferent de temeiurile dobândirii cetățeniei;
- 3) inadmisibilitatea privării arbitrare a persoanei de cetățenia ei și de dreptul de a-și schimba cetățenia;
- 4) evitarea apatridiei;
- 5) neproducerea de efecte, prin schimbarea cetățeniei unuia dintre soți, asupra cetățeniei celuilalt

soț sau asupra cetățeniei copilului dacă nu există o cerere scrisă în acest sens a părinților.

Deși Convenția europeană cu privire la cetățenie stabilește un cadru extins pentru obținerea dublei cetățenii, noua lege în varianta inițială era una restrictivă și prevedea obținerea cetățeniei duble numai în câteva cazuri: este vorba de înfierea unui copil al Republicii Moldova, nașterea lui în afara hotarelor Republicii Moldova, în rezultatul căsătoriei, și, desigur, în baza unor acorduri încheiate bilateral între statul Republica Moldova cu alte state.” În așa mod s-a încercat a se traduce în legislația internă angajamentele internaționale ce țin de respectarea principiile non-discriminării și evitarea apatridiei, de recunoașterea anumitor cazuri excepționale de cetățenie multiplă pentru cetățenii săi, inclusiv în unele cazurile de naturalizare [204, p.193].

Modificări și completări esențiale la Legea cetățeniei, care au favorizat deținerea de către cetățenii Republicii Moldova a cetățeniei altor state, au intrat în vigoare doar în octombrie 2003, fapt care a avansat considerabil țara în democratizarea instituției cetățeniei și protecției drepturilor individului. Conform modificărilor operate, pluralitatea de cetățenii se permite: [58]

- a) copiilor care au dobândit automat la naștere cetățenia Republicii Moldova și cetățenia unui alt stat;
- b) cetățenilor săi care dețin concomitent cetățenia unui alt stat, când această cetățenie este dobândită automat prin căsătorie;
- c) copiilor cetățeni ai Republicii Moldova care au dobândit cetățenia unui alt stat în urma
 - a. înfierii;
- d) dacă această pluralitate rezultă din prevederile acordurilor internaționale la care Republica Moldova este parte;
- e) în cazul când renunțarea la cetățenia unui alt stat sau pierderea ei nu este posibilă sau nu poate fi rezonabil cerută;
- j) în alte cazuri prevăzute de prezenta lege.

În interesele republicii și în cazuri excepționale, cetățenii unor alte state pot deveni și cetățeni ai Republicii Moldova, prin decret al Președintelui Republicii Moldova, dacă nu cad sub incidența art. 20 lit.a)-d) al legii cetățeniei. Dobândirea de către cetățeanul Republicii Moldova a cetățeniei altui stat nu atrage pierderea cetățeniei Republicii Moldova.

Ca urmare, persoanele care au dobândit anterior cetățenia altor state, au primit posibilitatea să profite de ea în mod legal. Iar persoanele cărora li s-a retras cetățenia din motivul deținerii cetățeniei altui stat sau au renunțat binevoii la cetățenia Republicii Moldova, pot, redobândi cetățenia pierdută. Originarii din Republica Moldova și urmașii acestora, care dețin cetățenia altor

state, pot dobândi cetățenia Republicii Moldova, păstrând cetățenia deținută. În scopul evitării consecințelor cu caracter juridic, în relațiile cu Republica Moldova, categoria dată de persoane va fi recunoscută numai ca cetățeni ai Republicii Moldova. Aceasta, însă, nu restrânge drepturile social-politice ale cetățenilor. În confirmarea celor relatate, vin prevederile art 25 din Legea cetățeniei: *„Cetățenii Republicii Moldova, domiciliați legal și obișnuit pe teritoriul Republicii Moldova, care posedă legal și cetățenia unui alt stat beneficiază, în egală măsură, de aceleași drepturi și îndatoriri ca și ceilalți cetățeni ai Republicii Moldova*

Astfel, excluderea din Legea cetățeniei a interdicției privind deținerea cetățeniei altor state a constituit un pas esențial pentru democratizarea instituției cetățeniei și unul important în respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului.

În același timp, la 11 octombrie 2007, Parlamentul adoptă în prima lectură un proiect de lege (Legea nr. 273 din 07.12.2007 [51]) pentru modificarea și completarea unor acte legislative. Potrivit acestui proiect de lege, doar persoanele care dețineau exclusiv cetățenia Republicii Moldova puteau ocupa funcții de conducere în guvern, activa în unele funcții ale serviciului public și puteau fi candidați la funcția de deputat în Parlament. La 7 decembrie 2007, proiectul de lege menționat a fost adoptat de Parlament în lectură finală. Potrivit prevederilor inițiale ale legii, persoanele cu dublă cetățenie nu puteau să îndeplinească următoarele funcții: președinte al Republicii Moldova, membru al Guvernului, deputat în Parlament, președinte de raion, primar, polițist, membru al Comisiei Electorale Centrale, al Curții de Conturi, judecător,

Inclusiv la Curtea Constituțională, membru al Consiliului de Administrație al Băncii Naționale, avocat parlamentar, lucrător vamal, etc.

Inițiativele date erau argumentate de faptul că tendința de a dobândi cetățenia altor state de către cetățenii Republicii Moldova este generată de dorința acestora de a obține unele înlesniri ce țin de călătoriile libere în spațiul european, obținerea indemnizațiilor de asigurări sociale, integrarea familiei, angajarea necondiționată în câmpul muncii, înmatricularea la studii" etc., iar situația respectivă "conduce la apariția unor obligații politico-juridice față de statele respective, aspect care poate genera un conflict de interese în situațiile în care vor exista obligații față de ambele state [67].

Modificările și completările propuse se rezumă la stabilirea obligației deținerii de către candidatul sau titularul unor funcții publice "exclusiv a cetățeniei Republicii Moldova". În unele cazuri, această condiție mai este complementată prin obligația "domiciliului în țară". Astfel se opinează că anume aderarea României la UE și agitația provocată de acest eveniment, manifestată prin remiterea către autoritățile României a circa 800 mii cereri ale moldovenilor de înregistrare

pentru depunerea actelor în scopul dobândirii cetățeniei, a generat "reacția normativă" a autorităților de la Chișinău.

Or condiționarea accesului la funcțiile publice de exclusivitatea cetățeniei Republicii Moldova este, contrară prevederilor Constituției. Art.16 și art.19 din Legea Supremă stipulează că toți cetățenii Republicii Moldova sunt egali în fața legii și a autorităților publice. Constituția face diferență între cetățenii străini și apatrizi și cetățenii proprii, însă nu face o diferență dintre persoanele cu dublă sau multiplă cetățenie și cetățenii "exclusiv" ai Republicii Moldova. Conform modificărilor operate, drepturile cetățenilor au fost diminuate la nivelul drepturilor cetățenilor străini și a apatrizilor, persoanele cu cetățenie multiplă devenind o categorie intermediară între străini și cetățeni, norma legală respectivă putând fi interpretată ca o măsură represivă față de propriii cetățeni.

Art. 39 din Constituție stabilește că cetățenii Republicii Moldova au dreptul de a participa la administrarea treburilor publice nemijlocit; precum și prin reprezentanții lor și că oricărui cetățean i se asigură, potrivit legii, accesul la o funcție publică. Corespunderea restricțiilor impuse prin Legea nr. 273 cu respectiva normă constituțională nu este asigurată. Art. 54 din Constituție stabilește că, în Republica Moldova nu pot fi adoptate legi care ar suprima sau ar diminua drepturile și libertățile fundamentale ale omului și cetățeanului, iar exercițiul drepturilor și libertăților nu poate fi supus altor restrângeri decât celor prevăzute de lege, care corespund normelor unanim recunoscute ale dreptului internațional și sunt necesare în interesele securității naționale, integrității teritoriale, bunăstării economice a țării, ordinii publice, în scopul prevenirii tulburărilor în masă și infracțiunilor, protejării drepturilor, libertăților și demnității altor persoane, împiedicării divulgării informațiilor confidențiale sau garantării autorității și imparțialității justiției. *Restrângerea trebuie să fie* "proporțională cu situația care a determinat-o și nu poate atinge existența dreptului sau a libertății. Or modificarea efectuată la art.13 din Legea serviciului public presupune extinderea restricției asupra tuturor persoanelor care cad sub incidența respectivei legi.

Totodată în Legea nr. 273 nu era prevăzut mecanismul de verificare a candidaților la funcții publice, nu era detaliată situația titularilor de funcții, care deja dețineau alte cetățenii. În virtutea principiului neretroactivității legii, respectivele persoane nu ar fi trebuit restricționate. Dar în așa caz va apărea o situație de tratament inegal între subiecți de drept, pentru tratament diferit fiind aplicabil doar criteriul momentului când a fost dobândită altă cetățenie.

Astfel, se impune concluzia, că principalul scop al modificărilor era crearea unor posibilități de triere a candidaților și a funcționarilor pe criterii politice, administrative sau chiar naționale, iar omiterea includerii unor norme complete favoriza aplicarea tendențioasă și selectivă a noilor

reglementări.

Este cert că asemenea restricții nu pot determina cetățenii să-și iubească mai mult Patria, nu pot contribui la creșterea numărului de persoane care doresc să dobândească cetățenia > Republicii Moldova, și desigur nu pot determina scăderea numărului celor care părăsesc țara în căutarea unei vieți și guvernări mai bune.

Totuși, Președintele țării refuză să promulge Legea și o restituie în Parlament. Proiectul de lege a suferit ulterior unele modificări, în sensul că a fost redusă lista funcțiilor publice la care era limitat accesul deținătorilor de cetățenie multiplă.

La 10 aprilie 2008, Parlamentul Moldovei a adoptat 3 amendamente la legislația electorală, care presupuneau, printre altele, interzicerea persoanelor deținătoare de dublă sau multiplă cetățenie să devină membri ai Parlamentului [61]. Prevederile referitoare la alegerile legislative au fost ulterior modificate în sensul că persoanele cu dublă sau multiplă cetățenie pot candida la alegeri. Totuși, la momentul înregistrării sale în calitate de candidat la funcția de deputat, ele sunt obligate să informeze Comisia Electorală Centrală despre deținerea cetățeniei altui stat și, la momentul validării mandatului de deputat de către Curtea Constituțională, să renunțe la cetățenia altui stat.

Prim-vicepreședintele PLDM, Alexandru Tănase, a atacat la CEDO aceste modificări, declarând că i se încalcă dreptul de a fi ales. Dosarul a fost examinat în regim de urgență, iar în noiembrie 2008 CEDO a constatat că Alexandru Tănase a fost discriminat în comparație cu alți cetățeni și i-a dat câștig de cauză. În februarie 2009, Guvernul a atacat decizia în Marea Cameră a CEDO, motivând că aplicarea de interdicții persoanelor cu dublă cetățenie este o chestiune internă a țării, iar CEDO poate să vină doar cu recomandări, susținând că scopul legii este unul legitim și democratic.

La 27 aprilie 2010, în cadrul unei ședințe publice, Marea Cameră a Curții Europene pentru Drepturile Omului a pronunțat o hotărâre în cauza Tănase v. Moldova (cererea nr. 7/08), prin care a reconfirmat constatarea că Legea nr. 273-XVI este nedemocratică și discriminatorie. Pe 18 noiembrie 2008, o Cameră din șapte judecători ai CEDO a constatat violarea de către Guvernul RM a dreptului reclamantului de a fi ales în Parlament, garantat de art. 3 al Protocolului nr. 1 la Convenție.

Pe parcursul procedurii judiciare la CEDO, la 26 mai 2009, Curtea Constituțională a RM a pronunțat cu unanimitate o hotărâre prin care a declarat constituțională Legea 273, pentru că ar urma un scop legitim de apărare a securității naționale și de consolidare a statalității RM, în special, în contextul unor mișcări de subminare a acesteia [39]. Contrar concluziilor acesteia, Curtea Europeană

a constatat că, în afară de scurte referințe la pretinse mișcări de subminare a statalității RM, Curtea Constituțională nu a oferit explicații privind necesitatea modificării politicii electorale.

La 10 , martie 2010, Marea Cameră a Curții a adoptat, cu unanimitate de 17 voturi, o , hotărâre prin care a menținut concluzia Camerei din 18 noiembrie 2008, constatând în mod . repetat violarea dreptului la liberă alegere prin adoptarea Legii ce interzicea deținerea mandatului de, deputat în Parlamentul RM persoanelor cu dublă cetățenie. Marea Cameră a reiterat în hotărârea sa că, într-o democrație, numai loialitatea față de Stat, iar nu față de Guvern, ar trebui să constituie un scop legitim ce ar justifica restricțiile aduse drepturilor electorale. În timp ce deputații în principiu sunt obligați să respecte Constituția, legile, instituțiile, independența și integritatea teritorială a țării, această obligație nu înseamnă că ei nu pot să promoveze modificarea Constituției, legilor și instituțiilor statului, atâta timp cât aceste acțiuni sunt întreprinse în conformitate cu legile Statului. Astfel, este compatibil cu democrația ca un deputat cu dublă cetățenie din Parlamentul RM să poată dori să promoveze im program politic considerat de alții drept incompatibil cu principiile actuale ale Statului RM.

Curtea a observat că Legea 273 și alte măsuri ale reformei electorale au avut un efect negativ asupra partidelor de opoziție și că toți deputații care au fost afectați negativ din cauza deținerii celei de-a doua cetățenii erau din partidele de opoziție. Prin urmare, obligația Guvernului de a demonstra că aceste modificări au fost introduse în lege pentru a urmări un scop legitim a devenit mai presantă. Guvernul însă nu a putut da nici un exemplu al unui deputat cu cetățenie dublă ce ar fi demonstrat lipsă de loialitate față de Statul Republica Moldova. Curtea, de asemenea, nu a fost convinsă că scopul urmărit de această lege a fost anume acel de asigurare a loialității deputaților către Stat.

În ceea ce privește proporționalitatea legii, o analiză a practicii din cadrul Statelor Membre ale Consiliului Europei a demonstrat că în statele unde este permisă dubla cetățenie deținerea acesteia nu trebuie să fie temei pentru imposibilitatea obținerii unui mandat de deputat. Ținând cont de contextul istoric și politic al RM, aplicarea unor asemenea măsuri ar fi putut fi justificată la momentul când aceasta și-a declarat independența, pentru a-și apăra independența și securitatea. Însă asemenea restricții au fost introduse după 17 ani de la independență și cinci ani după ce s-a permis legal obținerea celei de-a doua cetățenii. Totodată, Curtea a subliniat că nu a căutat să examineze dreptul reclamantului de a deține dublă cetățenie, dar mai degrabă dreptul Statului Republica Moldova de a introduce restricții dreptului acestuia de a exercita un mandat după alegerea sa în Parlament, din motivul dublei sale cetățenii, precum și incompatibilitatea acestei restricții cu

Convenția Europeană a Drepturilor Omului.

CEDO a acordat importanță faptului că rapoartele internaționale, în special, cele ale ECRI și ale Comisiei de la Veneția, în mod unanim au criticat și au exprimat îngrijorare privind impactul discriminatoriu al Legii nr. 273. Curtea a reamintit că, în conformitate cu jurisprudența sa, nici o restricție adusă drepturilor electorale nu trebuie să aibă drept efect excluderea unor grupuri de persoane din participarea la viața politică. [42]

La finele anului 2009 Parlamentul Republicii Moldova votează legea nr. 127 pentru modificarea unor acte legislative [50], prin care dintr-un șir de acte normative, cum ar fi Legea ПГ.416-XII din 18 decembrie 1990 cu privire la poliție, Legea nr.317-XIII din 13 decembrie 1994 cu privire la Curtea Constituțională, Legea nr.544-XIII din 20 iulie 1995 cu privire la statutul judecătorului, Legea nr.548-XIII din 21 iulie 1995 cu privire la Banca Națională a Moldovei, Codul electoral nr.1381-XIII din 21 noiembrie 1997, Legea nr.192-XIV din 12 noiembrie 1998 privind Comisia Națională a Pieței Financiare, Legea nr.753-XIV din 23 decembrie 1999 privind Serviciul de Informații și Securitate al Republicii Moldova, Legea cetățeniei Republicii Moldova П.Ю24-XIV din 2 iunie 2000, Legea serviciului în organele vamale nr.1 150-XIV din 20 iulie 2000, Legea nr.1234-XIV din 22 septembrie 2000 cu privire la procedura de alegere a Președintelui Republicii Moldova, Legea nr.761-XV din 27 decembrie 2001 cu privire la serviciul diplomatic, Legea nr.245-XVI din 27 noiembrie 2008 cu privire la secretul de stat, Legea nr. 1104-XV din 6 iunie 2002 cu privire la Centrul pentru Combaterea Crimelor Economice și Corupției, Legea Serviciului de Stat de Curieri Speciali nr.402-XV din 2 decembrie 2004, Legea cu privire la funcția publică și statutul funcționarului public nr.158-XVI din 4 iulie 2008, Legea nr.134-XVI din 13 iunie 2008 cu privire la Serviciul de Protecție și Pază de Stat, a fost eliminată cerința de deținere exclusivă a cetățeniei Republicii Moldova pentru, ocuparea anumitor funcții publice. Se prevede că persoanele care, în temeiul Legii pentru modificarea și completarea unor acte legislative nr.273-XVI din 7 decembrie 2007, au fost transferate la un alt loc de muncă sau eliberate din funcție simt în drept, în baza unei cereri scrise, să fie reîncadrate la locul de muncă precedent sau la un loc de muncă similar.

În așa mod s-a revenit la normalitate, iar legislația Republicii Moldova devine conformă cu cea internațională.

3.4. Concluzii la Capitolul 3

1) Fiecare stat are propria sa tratare a cetățeniei, care depinde, într-o oarecare măsură, de caracteristicile demografice ale fiecăruia (stat de imigrare, stat de emigrare, etc.), acordarea

cetățeniei fiind un privilegiu al statului;

2) Legislația cu privire la cetățenie are puternice conotații politice, deoarece exprimă viziunea clasei politice aflate la putere asupra națiunii;

3) Preocupările comunității internaționale în materie de cetățenie, materializate în tratatele cu privire la drepturile omului, sunt axate pe crearea condițiilor ca o persoană să poată avea cetățenie pentru a beneficia de protecția dată de calitatea de cetățean;

4) Atât în România, cât și în Republica Moldova în problemele cetățeniei legiuitorul ar trebui să se ghideze de următoarele principii: înăsprirea procedurii de acordare a cetățeniei pentru resortisanții extra- comunitari; relaxarea condițiilor de acordare a cetățeniei pentru resortisanții comunitari;

5) Redobândirea cetățeniei române este o problemă distinctă față de acordarea cetățeniei. Drept urmare, ar trebui ca această problemă excepțională să fie remediată prin măsuri derogatorii de la dreptul comun, astfel încât întreaga procedură de redobândire a cetățeniei să dureze maximum cinci luni de la data înregistrării cererii la Ministerul Justiției.

4.CETĂȚENIA ÎN SOCIETĂȚILE CONTEMPORANE: PROBLEME ȘI PROVOCĂRI

4.1. Schimbarea esenței cetățeniei în societățile contemporane

Dacă pe plan formal poate să pară că cetățenia, ca instituție centrală a democrației, a rămas neschimbată, în realitate ea s-a transformat în ritmul schimbărilor care au marcat societățile contemporane în timpul ultimilor cincizeci de ani. Printre schimbările economice, politice și ideologice, cel mai important este, fără îndoială, triumful orientării liberale, în centrul căreia se găsește afirmarea individului, adică a independenței sale legitime în ceea ce privește colectivitatea; cu alte cuvinte afirmarea dreptului său de a-și atinge scopurile în mod independent în limita respectării legilor.

Ceea ce ne pare totalmente decisiv și ceea ce am vrea să expunem în continuare, este faptul, că ultimele decenii ale istoriei noastre au fost marcate de o aprofundare extraordinară de puternică a acestui principiu liberal și că acest fenomen se exprimă printr-o mutație nu mai puțin decisivă a înțelegerii cetățeniei și, în paralel, a formelor active de intervenție.

Pentru a înțelege esența acestei mutații, este, desigur, necesar să purcedem la o retrospectivă istorică. Vom începe cu cercetarea modelului republican, revenind mai întâi la o prezentare rapidă a democrației antice ateniene, fondată în esențial de Aristotel, iar apoi la un examen al poziției rousseauiene. Vom confrunța apoi acest model cu cel pe care îl dezvoltă B. Constant în vestitul său discurs *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes* [168] și Alexis de Toqueville în *De la démocratie en Amérique* [192].

Desigur, aceste surse, care datează din secolul al XVIII-lea, nu mai sunt actuale din punct de vedere istoric. Totuși se va vedea, că ele formulează într-un mod deosebit de lucid esențialul tendințelor, care de atunci n-au încetat să se intensifice. Putem vedea un fel de anticipare a ceea ce s-a afirmat, puțin câte puțin, în timpul celor două secole care au urmat. Vom încerca să evidențiem statutul pe care vine să-l ocupe politica în această înțelegere a modernității și, în același timp, sensul și orientarea pe care, în mod realist, și-o poate da activitatea cetățenească.

Examinarea democrației grecești, efectuată anterior, ne conduce la concluzia, că dacă aceasta din urmă poate să ne mai inspire datorită noutății fundamentale pe care ea a introdus-o în istoria umană, nu poate, totuși, deloc să ne servească drept model, și aceasta din cauza a cel puțin două motive. Mai întâi de toate, nu vedem posibilitatea cum în societățile contemporane, extrem de extinse și deosebit de complexe, ar putea funcționa o democrație directă. Pe de altă parte, economia contemporană nu se bazează pe lucrul sclavilor ci pe cel al fiecăruia dintre noi: nu avem dreptul la o

violență prepolitică pentru a ajunge la libertatea lumii [90], dacă e să cităm cuvintele lui Arendt, deoarece pentru noi nu mai există relație prepolitică, iar toți indivizii cu care avem de a face sunt, de fapt, egalii noștri.

Modelul cetățeniei propuse de Rousseau, este ceea ce s-ar putea numi modelul ideal-tipic al republicanismului civic. În afără de aceasta el propune o teorie a cetățeanului ca membru elementar al corpului politic, care merită a fi confruntată cu situația contemporană.

Nu vom intra aici în detaliul cugetării pe care o prezintă Rousseau în vestitul său *Contract social* (1762) [186]. Ne vom mărgini doar la a rezuma în linii foarte generale problematica acestuia. Toată construcția la care se referă autorul este determinată de ideea, că dat fiind faptul că omul, este născut liber, bucurându-se în starea naturală de o independență perfectă, o orânduire politică nu poate să fie din plin legitimă decât dacă ea păstrează și transformă această libertate naturală a fiecăruia în libertate civilă. De aici rezultă că în drept este nelegală orice formă de constrângere, dacă nu poate fi demonstrat, că ea este acceptată de un individ rezonabil și atașat de libertatea sa. În așa fel, cel mai bun mod de a cugeta asupra originii corpului politic este de a-și închipui fondarea sa ca rezultat al unui acord unanim al tuturor celor care participă la crearea sa.

Mai mult decât atât, acest acord nu se bazează doar pe principiul construirii corpului politic, dar și pe regulile fundamentale care vor preciza raporturile dintre indivizi și suveran pe de o parte și dintre indivizi pe de altă parte - cu precizarea importantă că suveranul nu e nimic altceva - și niciodată nimic altceva, decât ansamblul de cetățeni care îl constituie. Ceea ce înseamnă - și astfel ajungem la tema care ne preocupă aici - că fiecare membru al corpului politic este în același timp, dar sub raporturi diferite, membru al suveranului - și în așa mod legislator, coautor al legii civile - și individ supus legii, capabil, dacă trebuie, de a fi constrâns de forța publică căreia i se supune.

Rousseau dezvoltă consecințele a ceea ce s-ar putea numi teoria dublei personalități: coexistența în același individ a unei voințe individuale, bazate pe particularitatea intereselor sale ca individ distinct și separat de alți membri ai corpului politic, iar pe de altă parte, a unei voințe generale, bazate pe interesul său asupra existenței corpului politic din care individul face parte.

În calitate de individ el nu ajunge la această voință generală decât debarasându-se de particularitățile sale, sau făcând abstracție de ele, chiar identificându-se din punct de vedere al generalității.[186]

Momentul crucial, pe care trebuie să-l înțelegem, este că, din punct de vedere al teoriei politice, cetățeanul, ca tip ideal, reprezintă individul capabil de a se ridica deasupra intereselor sale personale - de bărbat sau de femeie, de șef sau de subordonat, de proprietar sau de proletar, de sărac

sau de bogat, de membru al anumitei familii, de persoană sănătoasă sau bolnavă etc., pentru a ajunge la punctul de vedere al voinței generale. Punctul acesta de vedere l-am putea defini ca voința corpului politic de a se păstra în libertate. Pe scurt, în acest model, după cum formulează excelent Marcel Gauchet, omul particular trebuia să-și îmbrace haina sa de cetățean; era necesar ca interesele personale, pentru a se face auzite, să fie reformulate în limbajul interesului general. [172, p. 79-80]

Acesta este, în câteva cuvinte, idealul concepției republicane, care a jucat un rol considerabil în gândirea politică postrevoluționară. Concomitent, insistența asupra guvernării Rațiunii, aduce cu sine ideea censului electoral, despre care am amintit anterior. Această idee își are originea anume în acest tip ideal al cetățeniei republicane. Astfel, dacă este adevărat că cetățeanul este prin excelență capabil de a se ridica la nivelul interesului general, este adevărat de asemenea, dar de această dată în mod empiric, că toți indivizii care formează o națiune nu sunt în aceeași măsură capabili de a o face. În așa fel guvernarea Rațiunii nu va putea fi instaurată decât cu condiția de a rezerva dreptul de vot și de a fi ales doar celor, care sunt capabili de aceasta, de unde și legitimitatea principiului censului electoral. De fapt, se va vedea foarte repede că nici o soluție practică nu este satisfăcătoare din punctul de vedere al principiului, motiv pentru care legea care stabilește corpul cetățenilor lipsiți de drepturi politice nu va înceta să fie modificată până la instaurarea progresivă a sufragiului universal.

Din punctul de vedere care ne preocupă totuși, momentul esențial ține de afirmația, că politica este prin excelență activitatea în care omul se manifestă ca stăpân al destinului său, ca autor al sine însuși; că politica este locul unde el își recâștigă puterea asupra sine însuși. Modelul republican se afirmă, deci, ca o exigență de *autonomie*, cu alte cuvinte ca o cerință ca oamenii să devină autori și creatori ai legilor care guvernează coexistența lor, și ca, așa dar, ei să ia măsura puterii lor și a responsabilității de cetățeni. În centrul acestui model, după cum înțelegem, stă poziția caracterului eminent al acestei autoinstruirii a umanității în și prin politică.

Pe scurt, idealul omului-cetățean republican constă nu atât în profitul de drepturile politice, cât în exercitarea lor din plin, în participarea la dezbaterile și la deciziile suveranului, adică la activitatea legislativă. Partea opusă a acestei reprezentări este că individul, ca persoană particulară, atâta timp cât are interese personale, nu are, într-un fel oarecare, dreptul la cetățenie. Nu că el nu ar exista, dar mai degrabă pentru că el nu se poate face auzit, dacă reluăm formula lui Gauchet citată mai sus, decât pentru a exprima cerințele sale în limbajul interesului general. Și dacă el nu are dreptul la cetățenie, este anume din cauza că individualitatea sa, particularitatea situației sale, nu interesează spațiul public, nu se fac văzute și auzite. Spațiul public este prin excelență locul generalului, atâta timp cât reprezintă modalitatea de autoafirmare de sine a umanității ca gen care își

controlează destinul.

Pentru a ne convinge că această conjunctură nu mai este *a noastră*, este suficient să analizăm locul ocupat în mass-media de celebrarea sub orice formă a personalului, a individualului, a lucrurilor ieșite din comun etc. Această observație rămâne totuși superficială. Pentru a o aprofunda o întoarcere către gândirea politică a lui Benjamin Constant și Alexis de Toqueville (1805 - 1859), care reprezintă cele mai importante surse intelectuale ale liberalismului politic contemporan, ni se prezintă deosebit de binevenită.

Opera lui Constant este dominată de o atmosferă radical diferită de austeritatea cetățenească care domină gândirea politică a lui Rousseau. Se respiră un aer totalmente diferit. - mult mai aproape de noi — motiv pentru care s-a asistat în ultimele două decenii la o întoarcere la Constant. În vestitul său discurs asupra «libertății anticilor în comparație cu cea a contemporanilor» oratorul arată într-un mod foarte sugestiv și elocvent că ceea ce noi, contemporanii, punem în ideea de libertate nu mai are multe tangențe cu concepția pe care o aveau anticii. În timp ce pentru acei din urmă libertatea «consta în a exercita colectiv și direct, suveranitatea, a dezbate pe piața publică problemele războiului și a păcii, a încheia cu străinii tratate de alianță, a vota legile» etc., pentru contemporani - adică pentru noi - ea este «dreptul de a nu fi supus decât legilor, de a nu putea fi nici arestat, nici deținut, nici omorât, nici maltrat în vre-un fel de unul sau mai mulți indivizi». Ea include desigur toate libertățile pe care noi le adunăm de obicei sub denumirea de drepturi ale omului, cele ale libertății conștiinței, exprimării, ; asocierii, a culturilor, precum și libertatea politică de a influența prin vot și prin orice alt mijloc legal, asupra modului de guvernare.

Și nu e nici o îndoială, că atunci când Constant evocă anticii, anume prin ei el tinde spre înțelegerea rousseauniană a libertății ca autoinstaurare și conservare a corpului politic. Să apreciem bine importanța gestului lui Constant, care desigur nu este al lui ca individ Benjamin Constant, dar, prin el, cel al unei generații întregi, generație marcată de episodul revoluționar, dar mai ales de Teroare. Ceea ce se enunță în cuvintele lui, este abandonarea proiectului republican, așa cum el este conceput de Rousseau. Dacă îl citim printre rânduri, înțelegem de fapt că marea afacere a umanității nu mai este accesul, prin politică, «la totala dispoziție rațională de ea însăși», dar din contra asigurarea fiecărui membru al societății a celei mai mari libertăți private posibile, singura sa limită fiind compatibilitatea libertății fiecărui individ cu toate celelalte libertăți [172, p. 76]. Și trebuie să observăm încă, că esența aspirației către o guvernare colectivă este inseparabilă de banalizarea democrației, care a devenit de atunci incontestabilă.

Este important de a se conștientiza, că ceea ce se întâmplă de la Rousseau până la noi prin Constant, nu este o simplă schimbare locală, care nu s-ar referi decât la sfera politică. Din contra, avem de a face cu o adevărată mutație antropologică. Nu este vorba de o simplă negare a politicii, ci mai degrabă de o schimbare decisivă a ceea ce reprezintă pentru noi faptul de a fi cetățean.

Desigur, să fii cetățean înseamnă astăzi să beneficiezi de drepturile politice - de a alege și de a fi ales etc. Dar, după cum menționează deja Constant, acest beneficiu nu mai reprezintă centrul cetățeniei, el este doar o componentă necesară. Înaintea rolului său de alegător sau de ales, demnitatea de cetățean în democrația contemporană constă în garanția drepturilor sale, dacă e să fim mai expliciti, în protecția de care el se bucură în beneficiile sale particulare. Demnitatea sa se atestă în măsura recunoașterii sale ca individ liber de a dispune de sine în ceea ce privește viața sa personală - în limita respectului libertății altuia.

Aceasta este fără nici o îndoială poziția lui Constant când el insistă că «scopul contemporanilor este securitatea beneficiilor personale; și ei numesc libertate garanțiile acordate de către instituții acestor beneficii». De-a lungul discursului său el nu încetează să revină la acest gând: «în ziua de astăzi, poporul cel mai atașat de libertatea sa este de asemenea poporul cel mai atașat de toate beneficiile vieții» [168]. «Independența individuală este prima dintre necesitățile moderne» [168]. Totuși nu trebuie de concluzionat, că Constant abordează libertățile politice ca pe niște anexe. Dar acestea din urmă, subliniază el, departe de a fi scop în sine, au de fapt un caracter instrumental în comparație cu libertatea individuală: «Libertatea individuală, o repet, ,iată adevărata libertate modernă. Libertatea politică îi este garanția; libertatea politică este deci indispensabilă»; «în spațiul de libertate la care suntem susceptibili, cu cât mai mult exercitarea drepturilor noastre politice ne va lăsa timp pentru interesele noastre personale, cu atât libertatea va fi mai prețioasă.» [168]

Astfel, chiar dacă refuză să considere că libertatea politică nu mai are importanță pentru contemporani, Constant subliniază că, după părerea lui, în societățile moderne individul nu este suveran decât în aparență și că de fapt exigența participării la suveranitate are un caracter subordonat în comparație cu libertatea personală. Pentru cetățeanul contemporan scopul final este de a beneficia de sfera sa privată, de independența sa personală. Consecință inevitabilă a acestui fapt este că libertatea politică nu este păstrată de contemporani decât pentru că ea este zidul de apărare, care le permite să protejeze această sferă privată contra tuturor atentatelor puterii publice în numele interesului general, național, al ordinii, sau a oricăror alte «scopuri supreme».

Constatarea făcută de Constant rămâne actuală, mai mult chiar, ea este dezvoltată în

continuare. Dacă textele lui Constant, prin exprimarea lor categorică în favoarea libertății individuale, anticipă mult situația prezentă, cu atât mai mult, ele rămân scrise într-o limbă care opune strict privatul și publicul. Or una din caracteristicile situației contemporane este faptul, că frontierele sferelor privată și publică sunt astăzi mult mai puțin tranșante. Astăzi tot spațiul raporturilor sociale este în același timp și privat - al domeniului suveranității individuale de a dispune de sine, și public - în sensul că el este condus de norme de interacțiune care au un caracter public.

Același spirit se percepe și la renumitul Alexis de Toqueville [192], filozof, moralist, istoric, gânditor politic și sociolog, jurist de formație, om politic și diplomat, care analizează mutațiile fundamentale ale societății vremurilor sale, apariția unei puteri politice exercitate de popor, altfel zis a unei societăți membrii căreia sunt «toți» cetățeni, ceea ce presupune că sunt apti de a se exprima asupra intereselor comune. Autorul ea ca bază situația Statelor Unite ale Americii, care avea la moment cincizeci de ani de experiență continuă și fără impact asupra suveranității populare, în timp ce în Franța avansările spre democrație au fost haotice, uneori chiar violente, punând la îndoială viabilitatea acesteia.

Toqueville constată că cetățeanul american are puține tangențe cu cetățeanul Greciei antice, ultimul fiind în întregime devotat binelui public. Cetățeanul american este totalmente preocupat de bunăstarea sa personală. Totuși, el se implică activ în viața politică. Explicația acestui aparent paradox se găsește în faptul, că cetățeanul american vede în acțiunea politică o prelungire a propriului său interes. Aceasta este doctrina interesului personal: este preferabil să te asociezi altuia, să încredințezi unele acțiuni puterilor publice, decât să acționezi izolat cu riscul de a renunța la o parte din autonomia ta. Cetățeanul american conștientizează acest fapt în urma implicărilor în spațiul public apropiat (colectivități locale, asociații), experiență pe care el o transferă vieții politice la un nivel mai superior. Nu valorile cetățeniei determină practicile sociale cetățenești, ci practicile sociale motivate de valori legate de sfera privată alimentează și întăresc aceste valori ale cetățeniei. Legătura politică a cetățeniei se construiește, deci, începând cu autonomia indivizilor.

Aceeași abordare este caracteristică și comunitariștilor nord-americani, preluată în Franța de către Wiewiorka [195; 196; 197] și Touraine [151]. Ea pornește de la o concepție a cetățeniei marcată de filosofia anglo-saxonă, conform căreia cetățeanul intervine în dezbaterile publice pentru a apăra interesele sale, confruntându-le cu cele ale altora. El nu este, deci, marcat de o etică a interesului general, deoarece el procedează cu o raționalitate particularistă, o raționalitate instrumentală care tinde să utilizeze mai bine spațiul public în dependență de interesele sale. În acest

sens sociologia politică în Franța relevă pe larg influența variabilelor socio-economice și socio-culturale asupra comportamentului politic și că unele mișcări politice se referă explicit în ideologia și programul lor la apărarea intereselor personale. Concomitent țările anglo-saxone au demonstrat deseori capacitatea de a dezvolta un unanimism patriotic, și, în general, democrația tinde să producă fenomene de conformism («fluxul principal», «gând unic»), care scot în evidență dinamica acestui tip de societate nu doar ca un proces de examinare rațională și individuală.

Astfel, s-a trecut de la o înțelegere a cetățeniei, centrată pe sentimentul apartenenței, și care, printr-o educație corespunzătoare, asigură transmiterea acestui sentiment, punând un accent deosebit pe supunere la regulile colectivității, la o înțelegere mai individualistă și mai instrumentală a cetățeniei, care acordă importanță locului individului și drepturilor acestuia și pune pe plan secund afirmarea identităților colective, în sens geografic sau cultural, identități întruchipate de către națiune și stat. Într-un cuvânt, s-a trecut de la un model republican de cetățenie - model moștenit de la Rousseau și, prin el, de la antichitatea greco-romană, la un model liberal. Trebuie să spunem imediat, pentru a preveni orice neînțelegere, că victoria acestui model nu trebuie să fie văzută ca semnificând sfârșitul politicului - și în mod corelativ cel al activității cetățenești - dar ca antrenând o mutație decisivă a scopurilor sale, și, probabil, cu precădere a modalităților sale.

Astăzi are loc o combinare a modelului liberal al cetățeniei cu un nou model, numit comunitarist, sau cetățenie multiculturală, care pune accentul pe drepturile colective ale comunităților, fiind promovat îndeosebi în societățile multiculturale (de exemplu, Canada, Australia). Astfel, idealul omogenității culturale și politice promovat de statul-națiune este astăzi chestionabil. De fapt, nici o societate europeană nu mai vizează să obțină coeziunea socială și ordinea civică prin politici publice deschise integratoare și omogenizante. Din contră, diversitatea și pluralismul sunt valori fundamentale ale democrației reprezentative, care determină viziunea modernă asupra cetățeniei. Societățile noastre sunt multiculturale, la fel și spațiul public în care se exprimă cetățenia. Pornind de la aceste premise, Kymlicka a propus o nouă formă de cetățenie, specifică în primul rând contextului canadian. Este *cetățenia multiculturală* [128], o formă de articulare a comunității politice cu mozaicul comunităților culturale. În loc să se refere la cadrul rigid al statului național, imposibil de aplicat în cazul Canadei și SUA, Kymlicka valorifică conceptul de „cultură societală” introdus de Dworkin. Este ansamblul semnificațiilor pe care diverse grupuri și comunități le dau activităților umane și produselor acestora. Aceste activități se desfășoară în domenii variate, inclusiv în arena publică și în sfera privată.

Cetățenia multiculturală se aplică în primul rând societății canadiene, deși Kymlicka încearcă

să o generalizeze și la alte societăți multiculturale. El pleacă de la ideea, conform căreia nu există cetățenie universală, aplicabilă identic în orice fel de societate politică, ci o cetățenie diferențiată („differentiated citizenship⁴⁴) [156]. Kymlicka și Norman vorbesc despre „group differentiated citizenship”, care să susțină politicile de echitate și discriminare pozitivă. Această abordare a cetățeniei ar promova trei tipuri noi de drepturi, ignorate de statutul uniformizant al cetățeniei bazate pe naționalitate, respectiv: [129]

- *drepturile de reprezentare specială* pentru săraci, vârstnici, homosexuali, respectiv grupurile sociale care au nevoie de propria reprezentare în cadrul comunității politice; aceste drepturi sunt de obicei acordate temporar, în situațiile de opresiune, devenind anacronice de îndată ce dispare acțiunea de discriminare;

- *drepturile de auto-guvernare* pentru grupurile constituite istoric, cu o puternică identitate culturală, așa cum sunt populațiile aborigene (populațiile arctice), dar și populațiile care aparțin unui anumit teritoriu (Québec). Aceste comunități culturale nu solicită o mai bună reprezentare în guvern și instituțiile centrale, ci transferul limitat al unor prerogative și competențe legislative către autoritățile locale;

- *drepturile multiculturale*, cum ar fi drepturile diverselor grupuri de imigranți. Solicitățile acestor comunități vizează dreptul la instruire bilingvă, școli proprii, exceptări fiscale în legătură cu unele practici religioase, ca măsuri de preservare și afirmare a propriei identități culturale. Spre deosebire de drepturile de auto-guvernare, drepturile multiculturale promovează mai degrabă integrarea într-o societate pluralistă decât autonomia locală.

Exact în acest spațiu se situează noile forme militante - noi forme de exercitare a cetățeniei participative, de valorizare modernă a independenței individuale. Luând drept exemplu cazul handicapărilor mintali, vedem clar că, în ciuda handicapului lor, acești indivizi nu sunt mai puțin persoane și că în interacțiunea cu ele, trebuie să se aplice aceleași norme ca și cele care prevalează între persoanele așa-zise normale: respectul personalității, al autonomiei, libertății alegerii (alimentației, îmbrăcăminte, locului de trai, exprimării, posibilității de a interveni prin cereri, propuneri etc., asupra cadrului de viață care le este destinat), dreptul la instruire, etc. Toate aceste cerințe pot fi rezumate la dorința de a fi considerați parteneri cu puteri depline în definirea intereselor și condițiilor lor de viață, sau, din contra, ca refuzul de a vedea necesitățile și interesele lor definite de terțe părți, poziție care de fapt îi infantilizează și îi face subpersoane.

Cucerirea drepturilor, care pare a fi astăzi scopul central al cetățeniei militante - fie pentru egalitatea gender, fie pentru respectul persoanelor handicapate, a refugiaților, copiilor etc., nu

trebuie privită dintr-o perspectivă individualistă în sens egoist. Și motivul este că drepturile sunt de fapt norme de interacțiune și că de îndată ce legile sunt puse în discuție, chiar în final revizuite și corectate în sensul unei ameliorări a respectului drepturilor persoanelor până atunci neglijate, toată atitudinea societății față de aceste persoane intră într-o fază de mutație - ajustare; și prin urmare tot raportul societății cu ea însăși este afectat de aceasta. Astfel că în indivizii în care societatea vedea până atunci ființe infraumane, față de care normele de respect interuman nu se aplicau decât din considerente de generozitate, societatea descoperă brusc persoane care cer să beneficieze din plin de respectul datorat oricărei persoane recunoscută drept umană.

Această luptă pentru lărgirea drepturilor pentru toate categoriile de persoane discriminate este de o valoare imensă. E o chestiune de demnitate umană să-i ajuți pe cei, pe care viața nu i-a alintat. Este o responsabilitate colectivă evidentă să le oferi protecția de care au nevoie fără ca în același timp să decazi într-un paternalism nerespectuos.

La sfârșitul acestui demers ne pare just să afirmăm, că cetățenia contemporană este mai aproape de modelul individualist decât de modelul republican al lui Aristotel și Rousseau. Totodată ea este puternic influențată de modelul multiculturalist. Cetățenia multiculturală valorifică apartenența și încurajează diferențele culturale și sociale prin măsuri de echitate, descentralizare administrativă și responsabilizare politică. Ea menține însă caracterul unificator al cetățeniei, căci baza politicilor publice rămâne tot sistemul drepturilor individuale acordate în mod egal pentru toți. Măsurile preconizate de cetățenia multiculturală sunt, de fapt, demersuri de incluziune socială pentru grupurile care se consideră marginalizate sau chiar excluse, pentru comunitățile cu nevoi specifice sau cele care solicită mai mult sprijin din partea autorităților publice.

4.2 Cetățenia ca „răspuns” la problema pluralismului societăților moderne

Diversitatea culturală a societăților moderne cere, din motive proprii, o revalorizare a rolului cetățeanului. Să ne amintim de concluzia lui Kymlicka asupra unității sociale în statul liberal: unitatea socială depinde de o identitate comună pe care o împărtășesc toți membrii unei societăți [130]. Dar problema unei societăți multiculturale constă anume în *diversitatea* identităților culturale ale cetățenilor. Punctul forte al teoreticienilor cetățeniei este că indivizi, care nu ar fi diferențele lor naționale, lingvistice, etnice, etc., toți pot împărtăși rolul de cetățean [138, p. 42]. Este vorba de a promova și de a insista asupra priorității politice a rolului de cetățean vis-a-vis de alte identități particulare ale indivizilor, de exemplu prin încurajarea diferitelor *practici sociale* asociate cu cetățeniei. Paradigma unor astfel de practici sociale este desigur discuția democratică dintre cetățeni.

Anume așa este argumentată «ipoteza cetățeniei», ca soluție la problema stabilității sociale.

Avem două «familii» de argumente pentru cetățenie, provenind din două tipuri de pluralism - axiologic și cultural. Absența unui consens normativ spontan în fața căruia ne pune pluralismul axiologic, face să ne simțim obligați să urmărim dezbaterile democratice dintre cetățeni pentru a crea astfel de consensuri. Mai mult, absența unei identități împărtășite, pe care ne-o impune pluralismul cultural, aduce cu sine obligația statului de a asigura viabilitatea instituțiilor sale, de a promova identitatea de cetățean, care poate, cel puțin în principiu, să fie împărtășită de către toți membrii societății, indiferent de identitățile lor culturale. Acest rezultat preliminar poate părea paradoxal, dat fiind faptul că problemele pluralismului axiologic și ale celui cultural par să provoace tipuri de răspunsuri foarte diferite. Vom încerca să explorăm în mai multe detalii aceste două «familii» de argumente.

Argumentul intuitiv al adepților cetățeniei ca soluție la problema unității sociale este că aceasta din urmă reprezintă un rol social pe care toți și-l pot asuma, indiferent de diferențele lor morale, culturale sau religioase. Cetățenia ar fi, deci, sursa unității societăților plurale. Ea ne-ar oferi o identitate împărtășită care ar fi în stare să contracareze alți poli de identificare, care au mai degrabă tendința de a ne diviza. [138,p.43]

Totuși există unele ambiguități. După cum am menționat deja, astăzi se face distincție între cetățenia *pasivă* și cetățenia *activă*. Concepția cetățeniei active se bazează pe ideea, că poți fi cetățean cu titlu deplin doar dacă participi la practicile care constituie rolul cetățeanului. Concepția pasivă a cetățeniei susține din contra că cetățenia este mai degrabă rezultatul valorilor pe care le împărtășim și a drepturilor cetățenești pe care le posedăm cu toții. Concepția cetățeniei pasive este în centrul dezbaterilor care au loc astăzi asupra identității europene. Dată fiind dificultatea de a concepe o identitate europeană «națională» sau culturală, care ar fi în stare să-și facă un loc lângă identitățile naționale și subnaționale stabilite mult mai bine din punct de vedere istoric, și dată fiind dificultatea de a imagina ceea ce ar putea să însemne o cetățenie europeană activă pe o arenă politică care se întinde prin toată Europa, o aderare comună la valorile politice care ar putea eventual fi «fixate» într-o construcție europeană, pare fi unicul mod de a crea o identitate unificatoare la scară continentală. Anume în acest spirit Jürgen Habermas a propus « patriotismul cultural » ca principiu de unitate pentru Uniunea Europeană [119].

Acest mod de a concepe rolul unificator pe care ar putea să-l aibă o concepție pur pasivă a cetățeniei cedează obiecției pe care Wayne Norman și Kymlicka au numit-o «ideologia valorilor împărtășite» [129]. Astfel, istoria nu ne oferă exemple, care ne-ar permite să conchidem, că simplul

fapt de a împărtăși anumite valori morale și politice este suficient pentru a asigura menținerea societăților politice plurale, sau pentru a constitui noi comunități politice pe baza statelor anterior distincte. Cum s-a remarcat deseori, canadienii și locuitorii din Quebec nu au avut niciodată atât de multe puncte comune în ceea ce privește nivelul valorilor lor morale și politice, dar în același timp ei n-au fost niciodată atât de aproape de o separare definitivă. Pe când americanii, având păreri mult mai divizate asupra problemelor morale fundamentale, spre exemplu, precum avortul sau eutanasia, cu toate acestea în Statele Unite n-a fost un adevărat pericol de secesiune încă de pe timpurile Războiul Civil.

Totuși, nu poate fi negat faptul că cetățenia activă este mai degrabă un factor unificator, decât unul de dezbinare.

Una din problemele ipotezei cetățeniei pasive ca sursă de imitate socială este că ea nu ține cont de diferitele moduri de a înțelege identitatea colectivă. Faptul de a împărtăși convingerile și valorile, presupune că împărtășirea unei identități colective într-un sens pur obiectiv. Dar un asemenea fapt nu are semnificație pentru membrii grupului decât în măsura în care ei se identifică cu acesta. Și am putea să presupunem că o asemenea identificare se va produce mai ușor în cazul unor practici și activități comune. Acesta este argumentul adepților tezei cetățeniei active. Argumentul intuitiv al autorilor care apără această teză este că unitatea statelor depinde de faptul, dacă membrii lor participă în comun la activitatea instituțiilor democratice [148].

Să menționăm pentru început că acest argument se bazează pe o ipoteză empirică mai degrabă decât pe un argument filosofic pur conceptual. Dar există și o ipoteză opusă, adică că o participare mai activă a cetățenilor la instituțiile democratice ale statului va avea tendința de a cristaliza vechile diviziuni sociale sau de a crea altele noi. Ar fi admisibil de a presupune că cetățenii, care discută împreună problemele de politică publică, se vor prezenta pe arena politică ca reprezentanți ai diferitor grupuri subnaționale, pe care cetățenia activă este gata să le unifice. E departe de a fi evident, că participarea cetățenilor va crea efecte transformatoare de tipul celor rousseauniene, dorite de adepții ipotezei cetățeniei active.

Diviziunile inițiale pe care participarea cetățenilor se credea că le poate depăși, riscă din contra să le întetească, pe măsură ce profunzimea diviziunilor este dezvăluită prin dezbateri. Ar putea să apară și noi diviziuni, de exemplu când un grup A își dă seama de faptul, că împărtășește unele interese cu grupul B contra grupurilor C și D. Aceste constatări sunt, desigur, pur și simplu niște ipoteze empirice, dar cu același drept de a exista ca și ipoteza care stă la baza poziției adepților cetățeniei active.

Istoria politică recentă a Canadei permite, totuși, de a susține această contra-ipoteză. Eșecul Acordului din Lac Meech, conceput pentru a reintegra Quebecul în cadrul constituțional canadian, era în parte atribuit faptului că a fost încheiat într-un mod antidemocratic. Viitoarea rundă de negocieri constituționale, care a dus la Acordul din Charlottetown, a fost condusă într-un mod mult mai inclusiv și democratic. Acordul care a rezultat din acest proces a întărit și mai mult diviziunea dintre canadieni și locuitorii din Quebec pe care Acordul din Lac Meech era pe cale de a o lichida. Această diviziune a provocat alte revendicări identitare care până atunci au fost exprimate foarte rar pe scena națională. [97]

Exemplul canadian nu constituie, desigur, un argument categoric a contra-ipotezei despre care e vorba aici, dar însuși faptul că această ipoteza este posibilă, este suficient pentru a ne pune întrebări.

O a doua problemă se referă la faptul, că adepții tezei cetățeniei active nu au deseori decât o idee destul de vagă despre tipul de activități împrejurul cărora trebuie să se consolideze practica cetățeniei. Drept urmare, nu există o idee suficient de precisă despre mecanismele în virtutea cărora practica cetățeniei active va putea contribui la consolidarea unității sociale.

Se disting două poziții importante: prima, pe care am putea-o numi *rousseauiană*, susține că cetățenia trebuie neapărat să fie construită prin participarea directă a cetățenilor la procesul legislativ. Adepții acestei poziții [153] estimează, că cetățenia concepută astfel va contribui la unitatea socială, transformând punctele de vedere morale ale indivizilor și grupurilor: fiind provocați de confruntarea punctelor de vedere, care constituie dezbateră democratică, ei vor fi nevoiți să țină cont de interesele altora, mai degrabă decât să continue să perceapă politicile publice din punct de vedere al intereselor lor personale.

Ne repetăm că este vorba de un argument care se bazează pe o ipoteză empirică, iar contra-ipoteza sa pare, la prima vedere, tot atât de plauzibilă: dezbateră comună ar putea să intensifice diviziunile existente și să creeze altele noi. Legătura dintre dezbateră publică și unitatea socială era probabil mai admisibilă în orașele grecești din antichitate și în republicile italiene din perioada renașterii, din considerentele că contradicțiile prin care treceau aceste societăți erau mult mai limitate, mai ales că aceste societăți practicau excluderi sociale pe care astăzi le considerăm inadmisibile. Dar pluralismul, care caracterizează societățile moderne, este mult mai complex și fundamental, astfel că legătura postulată de către adepții tezei cu privire la cetățenia activă între dezbateră democratică și unitatea socială pare mult mai vagă.

Mai menționăm că adepții tezei *rousseauiene* ignoră constrângerile care se impun vieții

politice în societățile de masă moderne. Astfel de societăți sunt pur și simplu prea mari pentru ca să putem spera că mai mult de un sub-ansamblu limitat al cetățenilor va reuși să participe în mod real la procesul legislativ. Într-al doilea rând, volumul și complexitatea cunoștințelor implicate într-un număr mare de decizii politice depășesc capacitatea cetățenilor chiar și a celor mai bine informați. Și într-al treilea rând, dat fiind volumul și complexitatea foarte mare a deciziilor politice implicate, practicile de cetățenie *rousseauiană* ar sfârși prin a abate cetățenii din urmarea propriilor lor concepții despre bine. Un stat *rousseauian* care ar face obligatoriu sau ar încuraja o concepție a binelui uman axată pe cetățenie concepută anume în așa mod, prin consecință ar încălca masiv viața privată a cetățenilor.

O a doua concepție despre cetățenie, pe care am putea-o numi *tocveliană* se bazează pe ideea, că cetățenia în societățile moderne va fi construită nu doar printr-o participare directă la procesul politic, ci mai degrabă prin participarea indirectă a asociațiilor voluntare pe care le constituie societatea civilă. Adepții acestei poziții estimează, că o sferă de astfel de asociații, situându-se într-un fel «între» instituțiile de stat și sfera strict privată a familiei, este necesară pentru sănătatea unei societăți. Această sferă împiedică ca democrația modernă să degenereze într-o «tiranie blândă» a unui aparat birocratic situat departe de preocupările și interesele cetățenilor. Ea de asemenea va contribui la unitatea socială, în sensul că astfel de asociații libere, de mărime limitată, vor reprezenta în viața cetățenilor adevărate «școli de virtute civică», insuflând trăsături de caracter favorabile cooperării și compromisului, care vor sfârși prin beneficiul societății în ansamblul său [135, p. 114]. După părerea adepților acestei teze, virtuțile cetățeniei nu pot fi acceptate decât în cadrul unor asociații mici. Aceste virtuți odată obținute, vor sfârși prin a se transmite păturilor largi ale societății.

Este de menționat, că și această teză se bazează pe o ipoteză empirică discutabilă, pe care argumente pur filosofice nu ar ști nici s-o confirme, nici s-o infirme. Dar trei considerente par să pledeze în favoarea unei ipoteze empirice contrare. Mai întâi, este departe de a fi clar dacă virtuțile asociative câștigate în asociațiile societății civile sunt exact acelea pe care le necesită cetățenia democratică modernă. Numeroase grupuri religioase încearcă, spre exemplu, să insuflă membrilor săi ascultarea și respectul față de autoritatea grupului, în timp ce democrația cere cetățeni autonomi și critici [129].

Este, deci, departe de a fi evident, că regruparea între virtuțile societății civile și cele ale cetățeniei democratice va fi perfectă. Într-al doilea rând, viața societății civile poate de asemenea provoca presiuni centripete. Indivizii, care sunt profund implicați într-o asociație a societății civile,

riscă mult să aibă tendința de a percepe deciziile politice din punct de vedere limitat al asociației lor mai degrabă decât din punct de vedere al «voinței generale». Cu alte cuvinte, societatea civilă în asemenea caz riscă a crea solidarități de scară mică, care vor complica, mai mult decât vor favoriza, o solidaritate socială mai mare. Și în sfârșit, unele asociații ale societății civile vor defini inevitabil identitatea lor colectivă într-un mod reactiv, prin opoziție la unul sau alt grup al societății cu pricina. De fapt, Russel Hardin a demonstrat, că respingerea «altei asociații» este deseori modul cel mai simplu de a crea o colectivitate stabilă [142].

Din această analiză devine cert, că teza cetățeniei ca «răspuns» la problema fragmentării sociale, apărută din multiculturalismul și din pluralismul societăților moderne, încă se mai confruntă cu unele obstacole importante, atât empirice cât și conceptuale. Prin urmare, problema formulată în titlul cărții lui A. Touraine "*Pourrons-nous vivre ensemble*» stă și mai acut. Soluția este prezentată în subtitlu: "*égaux et différents*" [151]. Este, într-adevăr, o nouă dimensiune a luptei pentru democrație - dimensiunea culturală a cetățeniei, care să permită tuturor să fie recunoscuți în diferența lor de identitate. Dreptul de a solicita diferența ar fi compensat în mod natural de obligația de a recunoaște celui alt un asemenea drept, într-o reciprocitate egalitară.

Cetățenia rămâne o problemă plină de viață în lumea de astăzi, un principiu regulator de reafirmat, dar, de asemenea, de îmbogățit și de adaptat la noile contexte. Astăzi eterogenitatea nu este propice pentru partajarea pașnică a unui spațiu comun sau a unui interes general comun. Ca urmare, pentru a ghida comportamentul persoanelor în viitor, devine necesar să se "învețe cetățenia". Cetățenia este o construcție culturală și istorică. Ea se învață de fiecare individ și generație de cetățeni printr-un proces de socializare politică sau prin demersuri sistematice de educație civică într-un mediu specializat. În ansamblul său, întreaga societate funcționează ca un mediu colectiv de învățare a cetățeniei. Dar, pentru a instrui indivizii, "egali dar diferiți", ai face capabili să trăiască împreună în societățile multiculturale, nu trebuie să se bazeze doar pe societate, familie sau mass-media. Cetățenia trebuie învățată începând cu școala - locul central de educație socială a viitorilor cetățeni, unul din mediile cele mai influente și o opțiune majoră în cadrul demersurilor de socializare politică.

Ca mediu de formare a culturii cetățenești, școala are contribuții specifice, fiind un mediu de acțiune și decizie colectivă; un spațiu public în care se pot exercita toate atributele cetățeniei democratice, respectiv apartenența, identitatea, participarea, drepturile și responsabilitățile. În acest sens, „democrația internă”⁴⁴ a școlii se inspiră direct din principiile cetățeniei. Ea oferă situații civice reale, similare cu cele din societatea globală, precum relația cu autoritatea, negocierea colectivă,

inechitatea sau jocurile de putere. Ea permite transmiterea sistematică a cunoștințelor despre cetățenie și formarea deliberată a valorilor, atitudinilor și abilităților necesare vieții publice.

Învățându-i diversitatea culturilor și relativitatea lumii sociale, școala este o instituție capabilă să educe o cultură comună, care ar genera la indivizi o identitate colectivă și ar facilita coexistența lor publică de zi cu zi ca o participare la interesul general. Acest lucru va contribui la formarea unor persoane autonome și individuale, dispuse și capabile să se implice în viața politică, foarte diferențiate în proiectele și referințele lor, dar care ar fi învățate să concilieze interesele personale sau de grup cu interesul general, cărora nu le-ar fi străină cultura dialogului și consensului.

4.3 Tendințe actuale ale cetățeniei

Cetățenia a marcat gândirea occidentală încă de la începuturile sale. Se poate chiar afirma, că societățile și modul lor de guvernare s-au definit în raport cu sensul dat cetățeniei [123, p. 164]. Unele momente ale acestei evoluții istorice fiind tratate deja în cadrul lucrării date, ne vom concentra asupra dezbaterilor contemporane consacrate cetățeniei, de după „momentul Marshall”

După cum s-a insistat pe tot parcursul tezei, societățile noastre s-au schimbat în mod radical, iar odată cu ele și concepțiile teoretice, și modalitățile de aplicare a cetățeniei în practică, în continuare ne propunem să regândim problemele cetățeniei într-un context contemporan. Ne propunem să cugetăm asupra transformărilor corelative ale politicii și cetățeniei în timpul ultimelor decenii, transformări care s-au răspândit rapid de la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, precum și asupra modului de reflectare a acestora în sistemele naționale de drept, identificând în acest sens trei etape:

- *Criza democrației* - (anii 1960-1980) a apărut pe fondul protestelor contra războiului din Vietnam, a afacerii Watergate, a mișcărilor contestatate din 1968 și a recesiunii economice consecutive „șocului petrolului. Au fost puse în discuție capacitatea instituțiilor democratice fondate în secolul al XIX-lea de a gestiona noul context politic și social. S-a arătat că statul este depășit de noile presiuni sociale și că acesta trebuie să-și asocieze partenerii din societatea civilă (este ceea ce s-a numit mai târziu „governance” (ceea ce noi, în analiza efectuată la paragraful 2.3., am numit “participare”), opus simplei „government” care se exercită exclusiv în interiorul structurilor statului).

- *Reabilitarea democrației* ~ (anii 1980) s-a produs ca urmare a celui de „al treilea val al democratizării”⁴⁴ [124] și a măsurilor luate de guvernele conservatoare și neo liberale,

predominante în anii '80 și care au redus substanțial serviciile guvernamentale în favoarea unor multiple centre alternative de decizie. Ca urmare, încrederea în democrație a fost restabilită [127].

- *Relansarea cetățeniei* - (începând cu anii 1990) a coincis cu marile schimbări istorice ale anilor '90 (tranzițiile postcomuniste, criza statului bunăstării, globalizarea economică, erodarea statului-națiune), numiți de Dahrendorf „deceniul cetățeniei”⁴⁴ („decade of citizenship), [105]. Atât politicienii de dreapta (care pun accentul pe obligații), cât și cei de stânga (interesați mai ales de drepturi și libertăți), ca și analiștii și cercetătorii în științele juridice și politice, au formulat mari așteptări de la cetățenie ca nou contract social. De exemplu, după Beck, singura cale de a ieși din „societatea de risc sau „modernitatea incompletă, caracterizată prin fragilizarea sistemelor de securitate publică) ar fi participarea cetățenească bazată pe vechiul principiu al virtuții civice [94, p. 48].

Renașterea îngrijorătoare a “problemei cetățeniei” sugerează faptul că aceasta din urmă nu mai este de înțeles de la sine, și că un motiv al acestui fapt este criza culturii civice tradiționale (în special a statului național). Concluzia depinde în parte de ceea ce este astăzi înțeles exact sub noțiunea de cetățenie.

Astăzi cetățenia este analizată din perspectiva a trei dimensiuni: în primul rând ca un ideal, adică niște valori mobilizatoare; apoi ca un set de norme politico-juridice articulate, cu alte cuvinte, drepturi și obligații care se legitimează reciproc și sunt garantate de către puterea politică, exercitată încă în principal în contextul statului-națiune; și în sfârșit, ca o serie de practici cetățenești eficiente de participare activă la viața comunității. Valori, norme și comportament social efectiv: iată elementele unei culturi a cetățeniei în sens sociologic, juridic și politic, cetățenie care nu este deloc “naturală”, care este destul de variabilă în dependență de loc și timp, și, prin urmare, apare ca o construcție istorică, care trebuie să fie cultivată pentru a supraviețui și a evolua.

Cetățenia nu este un ideal universal care ar fi înnăscut în fiecare om. Acest lucru devine cert, dacă ne amintim că democrația, cu care cetățenia este strâns legată, nu este generalizată astăzi nici în spațiu (doar în mai puțin de jumătate din statele lumii actuale), nici în timp. Într-adevăr, aceasta a cunoscut uneori eclipse foarte lungi (peste o mie de ani între timpul când a fost inventată în Grecia antică și redescoperirea sa în perioada Renașterii în Europa) sau deosebit de dramatice (perioada fascismului și totalitarismului în secolul al XX-lea). Acest ideal a cunoscut schimbări esențiale: democrația din orașul grec antic a fost directă, dar a inclus o minoritate de cetățeni; noile democrații din secolul al optprezecelea (Statele Unite ale Americii în 1776 și Franța în 1789) sunt

reprezentative, organizate în cadrul statelor naționale, cunoscând o expansiune continuă a drepturilor civile, politice și sociale a cetățenilor (garanții juridice pentru persoane fizice, stabilirea progresivă a sufragiului universal, crearea unui stat al bunăstării).

Dar dincolo de acest avatar istoric, putem identifica unele principii comune, care pot fi calificate ca valori cetățenești. Este vorba mai întâi despre o etică a interesului general (denumit și *binele comun* sau căutarea unui *optim social*), prin organizarea unui spațiu public comun pentru cetățeni, conceput la diferite nivele: local, național, global. Acest spațiu public este creat de către adunarea oamenilor liberi, la care ei participă cu drepturi egale. Deci, acest spațiu public cetățesc are o dimensiune specifică: este egalitar. Anume această egalitate în drepturi și demnitate consolidează comunitatea concetățenilor, a cărui simbol modern este sufragiul universal, cu principiul său “un om - un vot”, care este în dezacord cu alte tipuri de legături sociale, în general inegalitare.

Acest set de valori cetățenești (egalitate, libertate și responsabilitate) va fi apoi încorporat într-un set concret de standarde privind drepturile și îndatoririle, articulate între ele într-un statut juridico-politic al cetățenilor, garantat, în principal, în cadrul unui stat-națiune și, ca urmare, diferit în funcție de țară și timp.

Astăzi cetățenia este văzută ca un principiu de incluziune, care încorporează în aceeași unitate politică toți cetățenii, în ciuda diferențele lor de rasă, religie, profesie, vârstă sau regiune, adunați într-o singură “comunitate a cetățenilor” din perspectivă universalistă (se vorbește în acest sens, de asemenea, despre “omul abstract”, fără identitate, altul decât “omul”). Acest sentiment de apartenență și participare cetățenească este apoi o sursă de identitate colectivă, un sentiment de solidaritate, astfel încât poate transcende interesele și identitățile particulare, reglementând inegalitățile și conflictele specifice unui spațiu socio-politic de dimensiuni largi cum este națiunea.

Cetățenia include astăzi și un set de “practici cetățenești”, inclusiv participarea la viața publică la nivel local, național sau chiar în spațiul global. Această participare poate îmbrăca anumite forme “clasice”, cum ar fi participarea la alegerile organizate de guverne, sau forme “neconvenționale”, în cadrul unor acțiuni colective autonome (proteste publice prin petiție sau manifestație) sau aderare la asociații, confederații socio-profesionale și internaționale.

Cetățenia, un principiu democratic de integrare, mai mult decât oricând este necesară în societățile moderne. Într-adevăr, așa cum menționează D. Schnapper, societățile moderne, democratice și productiviste, au două principii de integrare: legitimitatea democratică a puterii politice și centralizarea activității economice. [189, p. 210]

Ordinea politică este justificată de valorile și practicile cetățeniei, inclusiv a drepturilor egale. Ordinea economică este organizată, între timp, prin participarea directă sau indirectă a persoanelor fizice în producția de piață a bunurilor, iar contribuția lor este foarte inegală din punctul de vedere al productivității și al remunerării. Societatea modernă este, astfel, bazată pe demnitatea individului-cetățean și pe eficiența producătorului. Aceste două legături (cetățean și producător), aflându-se în contradicție, se suprapun, masiv legăturilor comunitare tradiționale, formând împreună o rețea complexă de interdependențe, care constituie societățile moderne în sensul sociologic al termenului.

Prin urmare, identitatea cetățenească pare a fi un principiu regulator și integrator mai necesar decât oricând în lumea modernă.

Intr-adevăr, identitatea cetățenească este o forță de reglementare socio-juridică pentru a contracara tendințele diferencialiste și inegalitare, care marchează alte tipuri de identități și care au un efect centrifugal. Am observat deja cum cetățenia este tratată ca un principiu de includere a națiunilor democratice, care încorporează în aceeași unitate politica toți indivizii, în ciuda diferențelor de etnie, religie, ocupație, vârsta sau regiune, reunind într-o singură “comunitate de cetățeni” liberi și egali, din perspectiva universalistă. Acest lucru creează o “comunitate imaginară” a similarilor, este o “utopie creatoare” [188, p. 131], capabilă să transcende anumite interese și identități specifice, care se dezvoltă în societățile complexe, în care solidaritatea “organică” rămâne problematică.

Acest lucru demonstrează modul în care cetățenia democratică poate reglementa conflictele interne și inegalitățile inevitabile, generate de ordinea economică într-un regim economic liberal, reglementat în principal de forțele pieței. Anume această sinteză dintre ordinea liberală (primatul libertăților individuale, politice și economice) și ordinea democratică (cetățenia egală și votul universal) în secolul al XX-lea constituie puterea democrațiilor liberale occidentale (cu dezvoltarea unui Stat al Bunăstării în paralel cu economia de piață, ceea ce germanii au numit “economia socială de piață”), care le-a permis să depășească încercările crizelor majore, precum și consecințele celui de-al doilea război mondial.

Potrivit unora din autori societatea contemporană este cea a riscului, nu numai politic sau de mediu, dar de asemenea a celui microsociologic. Relația cu altă persoană este fundamental marcată prin incertitudinea în ceea ce privește îndreptățirea așteptărilor sale. Orice act social devine, astfel, rezultatul unei dezbateri și, în așa mod, a unei îndepărtări față de acest risc. În paralel individul este încadrat într-un spațiu public, conceput drept o consecință iritantă a evoluției societății. Odată cu

intrarea în noul mileniu, au apărut probleme noi (terorismul, manipularea genetică, deficitul public, dezechilibrele demografice, instabilitatea sistemelor de asigurare socială) care accentuează sentimentul de *incertitudine globală*. Această incertitudine pune în discuție însăși democrația ca proiect istoric și politic.

Relansarea interesului public pentru cetățenie în anii '90 nu se datorează unei mode trecătoare sau motivației pur academice. Un public din ce în ce mai larg se interesează astăzi de cetățenie deoarece atât datele statistice, cât și specialiștii relevă un așa numit *deficit democratic*, care se manifestă prin apatie politică, individualism, neîncredere în clasa politică și rată scăzută a participării civice. Acest deficit democratic are efecte asupra coeziunii sociale și pune sub semnul întrebării însăși legitimitatea proiectului democratic. Fără cetățeni activi, fără participare la instituțiile politice și fără un minim de încredere în clasa politică, guvernarea democratică și democrația ca regim politic nu sunt eficiente.

Totuși, nu valorile democrației sunt contestate (democrația formală), ci modul său de realizare concretă (democrația substantivă). Această concluzie a fost confirmată de o anchetă globală asupra valorilor modernității și postmodernității realizată la începutul anilor '90. Conform acestei cercetări de anvergură, țările industrializate au trecut de la o „civilizație a penuriei“, ale cărei valori principale erau munca, societatea de masă și bunăstarea materială, la o „societate postmaterială“, în care valorile centrale sunt activitatea socială, solidaritatea și diversitatea. În această societate postmaterială predomină „atitudinea postmodernă“, care este de fapt o contestare spontană a oricărei forme de autoritate instituționalizată: națiunea, armata, religia, familia, învățământul, guvernul, parlamentul etc. [125]

Statul, în special statul-națiune, nu mai este privit ca deținătorul absolut și legitim al puterii: este absolut doar în sensul furnizării modelului de co-existență într-o lume împărțită în teritorii clar determinate, și legitim, în sensul că reprezintă binele public. Această relativizare a autorității publice, are atât părți negative, cât și aspecte pozitive: pe de o parte, ea slăbește capacitatea de influență a instituțiilor publice; pe de alta, ea deschide calea guvernării participative prin redistribuirea puterii într-o multitudine de organizații neguvernamentale, structuri reticulare și centre alternative. În mod paradoxal, deși contestă ordinea instituită, atitudinea postmodernă favorizează cetățenia prin ponderea pe care o acordă cetățenilor organizați, în detrimentul autorității formale. [125]

Criza actuală a cetățeniei coincide cu o criză de integrare, care cuprinde multiple aspecte: impactul tendințelor de internaționalizare asupra elitelor politice (cosmopolitismul lor) și asupra

populației încadrate în câmpul de muncă (compoziția ei plurietnică), ceea ce face din ce în ce mai puțin realizabilă identitatea națională în calitate de apartenență exclusivă; pluralizarea politicului, mărturie fiind adoptarea de către Comunitatea Economică Europeană a unui conținut social, judiciar și chiar militar, de asemenea ca și crearea organizațiilor neguvernamentale axate pe «drepturile omului». Ar exista de azi înainte o contradicție între «tehnizarea» strategiilor de realizare a consensului social și ideea «cetățeniei întreprinderii», unde angajații cer controlul asupra deciziilor economice și unde gestiunea democratică se face cu ajutorul colectivităților de bază. Se întrevide totuși o tendință comună dintre exigențele democrației și revendicările drepturilor civice, «ceea ce mărturisește că dialectica «contractului» și a «statutului», sau a individului și a cetățeanului va trebui să cunoască noi etape». [160, p. 121]

Anul 2016 sa manifestat ca un an record privind intrările de solicitanți de azil și migrații economice care au împins migrația în partea de sus a politicii și agendelor legislative. Conform Eurobarometru lui din mai 2015, cetățenii europeni consideră imigrația ca cea mai mare provocare cu care se confruntă UE în prezent. Dincolo de evenimentele curente, migrația este un subiect-cheie în Europa. Migrația este un fenomen complex, care necesită răspunsuri politice bazate pe fapte, cifre și dovezi științifice. [215, p.7] Problema migrației populației de altă origine în spațiul european, acceptarea și legalizarea acestora va duce la unele revederi a legislației privind cetățenia europeană.

Astăzi putem vorbi despre o depășire a modernității, apărută din schimbările produse în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea, despre ceea ce este numit «a doua modernitate» sau «modernitate reflexivă» [114]. Putem încerca să sintetizăm această transformare a statutului individului.

Termeni ca “persoană”, “individ” și “om”, a căror prezență în textele internaționale a fost deja subliniată, afirmă superioritatea drepturilor individuale față de cele colective, în special cele ale statelor. Drepturile individuale protejează persoana împotriva oricărui abuz de putere, de orice tip ar fi el. în conformitate cu înțelegerea actuală a drepturilor omului în Europa, aceste drepturi plasează individul pe poziția cea mai înaltă din societate, astfel că dreptul obiectiv din fiecare stat trebuie să se supună principiilor acestor drepturi ale omului, definite la nivel internațional.

Relativ recenta “revenire” a termenului “cetățean” ar fi o modalitate de a reveni la problema “vieții împreună”, o problemă care a fost mai mult sau mai puțin uitată în statele democratice pentru câteva decenii, dar care revine acum mai acut, sub presiunea diferitor factori: marginalizarea unor segmente ale populației, extinderea globalizării economiilor și culturilor, discuțiile cu privire la statul-națiune și mai recenta dimensiune socială a statului bunăstării, riscurile fragmentării etnice și

dezvoltarea specificităților exclusive, punerea în discuție a valorilor de bază ale societăților noastre, fenomenele de rasism și xenofobie etc.

Astfel, cetățeanul definit în relație cu autoritatea politică căreia îi aparține pare să facă loc cetățeanului văzut ca persoană care trăiește în societate cu alte persoane, într-o varietate de situații și circumstanțe. Pornind de aici exercitarea cetățeniei trebuie să devină dublă: pe de o parte ea reprezintă gestiunea locală a tensiunilor interne ale unui grup care poate merge de la oraș la statul-națiune, pe de altă parte ea e de asemenea cetățenie cosmopolită și se exersează sau se afirmă la scară mondială. Fundamentul său e constituit de către drepturile omului. Dintr-un punct de vedere mult mai pragmatic, Giddens consideră că afirmarea individului s-a transformat în așa mod, încât cetățenia a luat forme fundamentale neclare și că orice practică în spațiul public este marcată de o pluralitate de interpretare. Astfel orice încadrare normativă a acestor din urmă riscă să provoace tensiuni în prejurul valorilor pretinse drept comune. [114]

Relația dintre cetățeni și instituțiile politice în spațiul democratic european este văzută ca aflându-se între doi poli. Unul dintre acești poli îl are pe cetățean ca suveran absolut, membru al unei comunități locale care delegă autorităților superioare doar acele probleme de care nu se poate ocupa sau pe care nu le poate rezolva; celălalt pol definește cetățeanul mai întâi ca membru al unei comunități politice naționale ale cărei instituții garantează drepturile și libertățile de care se bucură acest cetățean. În primul caz, puterea centrală reprezintă întotdeauna o posibilă amenințare a libertăților individuale; în al doilea caz, această putere este însăși condiția libertăților, fiind de la sine înțeles că, la toate nivelurile și în ambele cazuri, această putere este generată de cetățeni liberi și egali, iar cei care o exercită se află sub controlul acelorași cetățeni. Această diferență de concepții nu este niciodată absolută, în funcție de țară existând diverse poziții intermediare între acești doi poli.

Totuși, conotațiile simbolice puternice ale cetățeniei precum egalitatea și responsabilitatea tind să facă din identitatea de cetățean o calitate abstractă care maschează inegalitățile concrete din statutul social: drepturile sociale ale indivizilor (dreptul la muncă, securitate socială etc.) au devenit atributele societății de mai mulți ani; dar contextul crizei economice poate să ducă la concluzia că cetățenia este o valoare relativă și că ea nu este exercitată niciodată pe picior de egalitate. Aceasta servește ca motiv pentru a argumenta că conflictele actuale dintre grupurile sociale cer o redefinire a noțiunii de cetățenie, care în sens îngust, se referă la exercitarea completă a drepturilor politice, iar în sens larg, este capacitatea de a fi «auzit» în spațiul politic.

Dacă dezbateră juridică teoretică asupra cetățeniei este mai degrabă neînsemnată în raport cu alte discipline, există dezbateri juridice numeroase în ceea ce privește tratarea cetățeniei în

legislațiile naționale. Literatura științifică servește deseori drept formă de comentariu asupra proiectelor de reformă legislativă sau asupra reformelor deja efectuate.

În general, se constată o oarecare restrângere a cetățeniei, restrângere efectuată de lege sau propusă drept reformă legislativă. Astfel, în Marea Britanie cetățenia a fost restrânsă în 1981 prin reformele legislative care au dus la abandonarea principiului de *jus soli* drept criteriu de atribuire a cetățeniei britanice. Ca urmare faptul nașterii pe teritoriul britanic va avea ca urmare atribuirea cetățeniei britanice doar în cazul în care unul dintre părinți este de origine britanică sau este de obicei rezident al Marii Britanii. Reforma a fost criticată ca fiind dictată mai degrabă de politicile de imigrare decât de o închipuire clară a ceea ce înseamnă cetățenia. S-a remarcat de asemenea, că criteriul *jus soli* era de o importanță majoră pentru o țară «multirasială» ca Marea Britanie și că impactul reformei asupra «relațiilor rasiale» e greu de prevăzut. [95]

Recent, în Franța s-a pus întrebarea dacă aceasta nu se orientează, într-o oarecare măsură, spre un model cultural mai puțin unificator, pentru a se conforma cu o viziune pluriculturală a cetățeniei [179]. Totuși, ca urmare a reformei efectuate prin Legea din 22 iulie 1993, cetățenia franceză de asemenea a fost restrânsă, mai cu seamă prin eliminarea regulii «dublului *jus soli*» de care beneficiau copiii născuți în Franța de către un părinte născut pe un fost teritoriu de peste mare, și prin impunerea unei condiții de «manifestare de voință» pentru a primi cetățenia franceză de către un copil care beneficiază de un «simplu *jus soli*». Motiv pentru critici dure a servit faptul că copilul, de la naștere și până la vârsta de 16 ani, când va face o declarație de voință, va fi condamnat la un statut juridic de persoană străină. Totuși, printr-o reformă legislativă majoră din noiembrie 1997, Franța a reluat criteriul *jus soli*.

În Germania, unde criteriul *jus sanguinis* face parte din dreptul comun, eforturile pentru a introduce *jus soli* nu au avut succes, în ciuda declarațiilor politice referitor la o reformă globală a cetățeniei germane. În SUA, unde principiul *jus solis*, este prevăzut de amendamentul al 14-lea din Constituție, au fost făcute propuneri ca să nu se mai acorde automat cetățenia copiilor născuți în SUA, mai ales celor, părinții cărora se află ilegal în țară [113]. Aceste propuneri au fost criticate la rândul lor de doctrina juridică. Se insistă asupra diverselor origini ale populației Statelor Unite și a legăturii comune care ar fi pământul [117]; asupra compatibilității principiului *jus soli* cu spiritul solidarității care există *de facto* și pe termen lung între membrii Republicii. [137]

În Canada s-au făcut propuneri ca criteriul *jus soli* să fie eliminat din dreptul canadian actual. Până în prezent, aceste propuneri nu au fost introduse în proiecte de legi sau propuneri guvernamentale. Consiliul pentru Relațiile Interculturale a propus de asemenea ideea unei «cetățenii

a Quebec-ului» pentru a completa cetățenia canadiană și pentru a asigura o întâmpinare formală a noilor cetățeni în Quebec. Comisia regală a popoarelor autohtone a discutat de asemenea noțiunea de cetățenie în raport cu popoarele autohtone din Canada. Potrivit Comisiei, popoarele autohtone ar avea dreptul garantat prin articolul 35(1) din *Actul Constituțional din 1982*, să-și stabilească criteriile unei cetățenii autohtone. Această cetățenie ar trebuie să se bazeze în mod obligatoriu pe criterii politice și culturale și nu doar pe criterii de ascendență biologică. [167] Comisia a propus de asemenea crearea unei duble cetățenii autohtone/canadiene. Noțiunea de cetățenie dublă a fost de asemenea abordată în dezbaterile asupra raporturilor dintre Quebec și Canada, survenind o schimbare în relațiile lor instituționale actuale; aceasta ridică în mod general problematica cetățeniei multiple. [193]

Dacă cetățenia are tendința de a se restrânge, se pare că ea are, de asemenea, tendința de a se dedubla. Carlier, folosind termenul de naționalitate ca sinonim al celui de cetățenie, identifică două cauze mai frecvente de «plurinaționalitate». Pe de o parte, femeia căsătorită nu mai obține din oficiu naționalitatea soțului său și deseori transmite naționalitatea sa copilului. A doua cauză este efectul migrațiilor care măresc cazurile de binaționalitate pentru primele generații prin acceptarea benevolă a naționalității țării-gazdă. Trebuie de asemenea de menționat, că legile naționale par să fie mai tolerante față de astfel de situații, ceea ce reflectă, probabil, faptul, că doctrina modernă ar fi «atenuat, chiar respins vechea concepție a unicității naționalității ».

Canada acceptă dubla cetățenie din 1977 [176]; Țările de Jos au admis-o recent, Mexicul este pe cale de abandonare a principiului unicității [101].

Cetățeniilor naționale multiple se adaugă de asemenea fenomenul cetățeniei regionale. În Europa fiecare cetățean al unui stat european este de asemenea cetățean european, ceea ce implică, în virtutea dreptului european, dreptul de a vota la nivel european, protecția diplomatică europeană și de asemenea circulația liberă prin Europa [102]. Conceptul de cetățenie europeană a fost introdus prin Tratatul de la Maastricht, care a constituit rezultatul evoluției ideilor de unitate europeană. [203, p.271]. Necesari de menționat că înafara elementelor cetățeniei europene incluse supra, Tratatul a inclus în domeniul de interes comun al statelor membre și politica referitor la azil, trecerea frontierelor externe și politica referitoare la migrație. [202, p.615].

Există și un oarecare control exercitat de către Curtea Europeană asupra condițiilor de acordare a cetățeniei naționale (interzicerea discriminării în încălcarea *Convenției Europene a Drepturilor Omului*) și asupra recunoașterii de către fiecare țară europeană a cetățeniei stabilite de către alte țări europene [166]. S-a constatat, că cetățenia europeană e calitativ diferită de cetățenia

țarilor europene pentru că nu se bazează pe ideea de naționalitate drept criteriu de apartenență. Ea dă, totuși, posibilitatea dezvoltării unei identități europene. [150]

Nu este ușor de precizat semnificația fenomenelor de restrângere și de dedublare a cetățeniei. Este posibil să existe unele tendințe contradictorii și că restrângerea cetățeniei să fie rezultatul unei tentative de a mări importanța sa în cadrul politicilor de stat, în timp ce dedublarea sa ar avea un efect contrariu. Importanța juridică a cetățeniei ar fi de asemenea afectată de utilizarea altor factori de legătură, mai ales a domiciliului și a reședinței. Astfel, cercetătorii sunt aproape unanimi în afirmația, că cetățenia pierde din importanță față de alți factori, cu precădere în comparație cu reședința.

Anume așa cetățenia, care de mai mult timp nu mai este o condiție necesară pentru a beneficia de drepturile civile, nu va mai fi necesară pentru a beneficia și de o serie întreagă de drepturi și privilegii sociale [146, p. 120-135]. Doar câteva drepturi politice, precum dreptul la vot, mai aparține exclusiv cetățenilor, dar chiar și în acest domeniu găsim excepții. În Canada, *Carta canadiană a drepturilor și libertăților* nu acordă decât trei drepturi exclusiv cetățenilor: dreptul la mobilitate, dreptul la vot și dreptul de a fi ales în Camera Comunelor [141]. În așa fel, distincția dintre cetățean și străin ar fi pe cale să dispară [146, p. 137-138]. Drept consecință a pierderii semnificației cetățeniei, procentul de naturalizare în țările Uniunii Europene este foarte mic printre cei care se stabilesc cu traiul într-o țară nouă; nu sunt multe avantaje pentru a primi cetățenia țării-gazdă.

Trei justificări sau explicații sunt oferite pentru acest declin al cetățeniei: efectul migrațiilor transnaționale [93]; necesitatea de a asigura o atitudine egală față de persoanele care nu se deosebesc pe plan funcțional (plata impozitelor, etc.) [88], și importanța crescândă a normelor naționale și internaționale în domeniul drepturilor omului, care ar împiedica orice deosebire bazată pe cetățenie [165, p. 7,8]. În Canada această ultimă explicație a căpătat o importanță evidentă de când Curtea Supremă a Canadei a decis, că discriminația bazată pe cetățenie este în contradicție cu *Carta canadiană a drepturilor și libertăților* [163].

Totuși sunt rezerve în ceea ce privește procesul de diminuare a importanței cetățeniei, Rămâne o discriminare importantă, cu toate că latentă, între cetățeni și străini în ceea ce privește beneficierea de drepturile sociale și politice. Astfel, în 1996 în Statele Unite a fost adoptat așa numitul *Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act* [140], o lege federală, care prevede excluderea străinilor, chiar și a celor care au reședință permanentă, din beneficiile multor programe de servicii sociale. Este vorba de distincții bazate pe statutul de străin;

nenaturalizat, care ar avea drept efect potențial mărirea radicală a numărului cererilor de naturalizare în Statele Unite.

Cetățenia, în sensul său restrâns, ca legătură specifică dintre o persoană și un stat contemporan, este, deci, în concurență cu alte numeroase legături - domiciliul, reședința, religia, ascendența biologică, proveniența - și fiecare din aceste legături «atașază» individul de im ansamblu de norme. Cetățeanul canadian se va supune astfel normelor federale canadiene în ceea ce privește accesul la teritoriul canadian, dar în majoritatea activităților sale el se va supune dreptului provincial din locul său de reședință. Viața sa religioasă se va supune principiilor sau normelor enunțate de religia sa.

Individul se găsește astfel în mijlocul unei intersecții de norme, o situație care se accentuează în măsura în care circumstanțele vieții individului - sursă a diferitor legături - nu se concentrează toate asupra unui singur corpus de norme. Această complexitate poate rezulta sau dintr-o viață individuală complexă - imigrantul care păstrează o cetățenie de origine instalându-se într-o țară nouă, sau din complexitatea instituțiilor - acesta este cazul persoanei autohtone care are cetățenia unui stat federal sau confederal, acest stat făcând parte dintr-o zonă de liber schimb.

S-a remarcat recent că «cetățenia canadiană a viitorului trebuie să caute, astfel, o acomodare cu această diversitate, în condițiile în care identitățile civice și modelele de comunitate se transformă rapid» [97]. Aceeași dezbatere asupra diversității legăturilor are loc și în Europa, căci și în cazul european este vorba de un cumul de complexități. Viețile complexe ale imigranților se adaugă instituțiilor complexe ale Europei și Americii de Nord. Acest fenomen a provocat debateri actuale asupra cetățeniei în sensul său larg - debateri asupra ansamblului de legături care pot fi recunoscute juridic.

Provocarea este de a ne întâlni din nou astăzi cu inegalitatea crescândă, care însoțește globalizarea economiei și politicile neo-liberale, cu forțele centrifuge pe care le generează. Dar provocarea nu este numai socio-economică, dar și socio-culturală, prin dezvoltarea nestăpânită a diferențelor identităților culturale. Globalizarea mass-media, a economiei și migrației nu poate decât să faciliteze, direct, sau prin reacție, afirmarea unor identități diverse, transnaționale, sau retragere în mici “triburi” emoționalei

Un lucru rămâne cert: afirmarea cetățeniei într-o societate democratică se dorește a fi un răspuns la schimbările majore care au loc în societățile noastre și la deficiențele structurilor politice, economice, sociale și culturale.

4.4 Concluzii la Capitolul 4

1) Rousseau este cel care a dezvoltat consecințele a ceea ce s-ar putea numi *teoria dublei personalități*: coexistența în același individ a unei voințe individuale, bazate pe particularitatea intereselor sale ca individ distinct și separat de alți membri ai corpului politic, iar pe de altă parte, a unei voințe generale, bazate pe interesul său asupra existenței corpului politic din care individul face parte;

2) Să fii cetățean înseamnă să beneficiezi de drepturile politice - de a alege și de a fi ales etc. Acest beneficiu însă, nu mai reprezintă centrul cetățeniei, el este doar o componentă necesară, astfel că libertățile politice, departe de a fi scop în sine, au de fapt un caracter instrumental în comparație cu libertatea individuală;

3) Nu valorile cetățeniei determină practicile sociale cetățenești, ci practicile sociale, motivate de valorile din sfera privată, alimentează și întăresc valorile cetățeniei;

4) În epoca contemporană s-a trecut de la o înțelegere a cetățeniei bazată pe sentimentul, apartenenței, cu accent deosebit pe supunere la regulile colectivității, la o înțelegere mai, individualistă, și mai instrumentală a cetățeniei, care acordă importanță locului individului și drepturilor acestuia, și pune pe plan secund afirmarea identităților colective în sens geografic sau cultural. În așa mod s-a efectuat o deplasare de la un model republican de cetățenie - model moștenit de la Rousseau și, prin el, de la antichitatea greco-romană - la un model liberal;

5) Cetățeanul, definit în relație cu autoritatea politică căreia îi aparține, face loc cetățeanului, văzut ca persoană care trăiește în societate cu alte persoane, într-o varietate de situații și circumstanțe;

6) Conotațiile simbolice puternice ale cetățeniei precum egalitatea și responsabilitatea tind să facă din identitatea de cetățean o calitate abstractă care maschează inegalitățile concrete din statutul social;

7) Se constată o oarecare restrângere a cetățeniei, restrângere efectuată prin reforme legislative;

8) Cetățeniilor naționale multiple se adaugă de asemenea fenomenul cetățeniei regionale;

9) Absența unei identități împărtășite, pe care o impune pluralismul cultural, aduce cu sine obligația statului de a asigura viabilitatea instituțiilor sale, de a promova identitatea de cetățean, care poate, cel puțin în principiu, să fie împărtășită de către toți membrii societății, indiferent de identitățile lor culturale;

10) Concepția cetățeniei pasive este în centrul dezbaterilor asupra identității europene. Aderarea comună la valorile politice care ar putea eventual fi «fixate» într-o construcție europeană,

pare a fi unicul mod de a crea o identitate unificatoare la scară continentală;

11) Cetățenia rămâne o problemă plină de viață, un principiu regulator de reafirmat, dar, de asemenea, de îmbogățit și de adaptat la noile contexte. Cetățenia se învață de fiecare individ și generație de cetățeni printr-un proces de socializare politică sau prin demersuri sistematice de educație civică într-un mediu specializat.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Concluzii generale.

1) Cetățenia se prezintă ca un concept multiform, polisemantic și contestat; pornind de la un nucleu de semnificație de bază, ea se caracterizează prin mobilitatea sa permanentă, ca urmare a unei serii lungi de instituționalizări;

2) Istoric procesul de instituționalizare a cetățeniei se caracterizează printr-o mișcare de extensie pe orizontală și o mișcare de extensie pe verticală. Extensia orizontală a drepturilor cetățeniei este caracterizată prin redefinirea frontierelor comunității, adică cetățenia va fi obținută treptat de ansamblul membrilor ai unei societăți politice. Extensia verticală în instituționalizarea cetățeniei se caracterizează prin lărgirea spectrului drepturilor acordate cetățenilor.

3) De la drepturile și libertățile civile, ca fundament al statutului juridic al individului modern, s-a trecut treptat la drepturile politice ce presupun participarea, apoi la drepturile sociale ca garanție a apartenenței, iar apoi la drepturile culturale, fondate pe recunoaștere;

4) Natura juridică a cetățeniei este una dintre cele mai controversate probleme din ce considerent în încercarea de a o încadra într-una dintre categoriile juridice cunoscute, sunt emise mai multe teorii, cum ar fi: teoria contractualistă, teoria statutului juridic personal, teoria raportului juridic, teoria situației juridice, teoria manifestării unilaterale a voinței de către stat, teoria cetățeniei - element constitutiv al statului, teoria cetățeniei componentă a capacității juridice ;

5) Tendința care predomină astăzi în cercetarea juridico-istorică se orientează spre o înțelegere mai nuanțată a criteriilor *jus sanguinis* și *jus soli*: se consideră că distincția adevărată făcută de gândirea greacă nu era cea de rasă, fondată pe ascensiunea biologică, dar mai curând o distincție politică între cei care au învățat să trăiască într-un *civis*, o societate politică după modelul grec, și cei care nu sunt decât niște «primitivi» din punct de vedere politic;

6) Spre deosebire de cetățenia antichității, cetățenia modernă nu face din egalitate o consecință ce reiese din statutul omului liber, ci îl înscrie chiar în principiul libertății civice; Cetățenia, fiind o noțiune multiaspectuală, se prezintă în mai multe ipostaze: ca instituție juridică, ca statut juridic, ca un drept subiectiv, ca un rol social;

7) Examinată din punct de vedere al valorilor, noțiunea de cetățenie implică mai întâi o tendință spre binele comun, interesul general, începând cu exercitarea «libertății de participare», adică de a exercita autonomia sa de gândire în direcția altora măsurând efectele potențiale, valorile fiind, deci, solidaritatea, libertatea, egalitatea și responsabilitatea;

8) Concepția etnică a cetățeniei nu permite a o despărți de naționalitate, căci o așa

separare ar intra în conflict cu suveranitatea. Concepția socială a cetățeniei ne oferă o bază legitimă pentru o disjuncție cu naționalitatea. Apartenența la comunitatea politică și identificarea cu comunitatea culturală sunt două planuri diferite, dar interdependente. Astfel, «naționalitatea» și «cetățenia» se prezintă ca termeni cu o încărcătură juridică și emoțională diferită, ce nu trebuie utilizați ca sinonime;

9) Fiecare stat are propria sa tratare a cetățeniei, care depinde, într-o oarecare măsură, de caracteristicile demografice ale fiecăruia (stat de imigrare, stat de emigrație, etc.), acordarea cetățeniei fiind un privilegiu al statului. Reglementările unui stat referitoare la cetățenie nu trebuie să conțină deosebiri sau să includă practici care să constituie o discriminare bazată pe sex, religie, rasă, culoare sau originea națională ori etnică;

10) La etapa actuală, în statele democratice cetățeanul, definit în relație cu autoritatea politică căreia îi aparține, face loc cetățeanului, văzut ca persoană care trăiește în societate cu alte persoane, într-o varietate de situații și circumstanțe;

11) Preocupările comunității internaționale în materie de cetățenie, materializate în tratatele cu privire la drepturile omului, sunt axate pe crearea condițiilor ca o persoană să poată avea cetățenie pentru a beneficia de protecția dată de calitatea de cetățean;

12) Cetățenia europeană constă în posibilitatea dată oricărui individ care are cetățenia unui stat membru de a fi considerat cetățean al Uniunii Europene. Prin introducerea cetățeniei europene, semnatarii Tratatului asupra Uniunii Europene și-au dorit promovarea și consolidarea identității europene, implicând, în acest fel, cetățenii în procesul de integrare europeană. Ca urmare a dezvoltării pieței unice, cetățenii beneficiază de o serie de drepturi generale în domenii dintre cele mai diverse, precum libera circulație a bunurilor și a serviciilor, protecția consumatorilor și sănătatea publică, egalitatea de șanse și de tratament, accesul la ocuparea locurilor de muncă și la protecția socială ș.a

13) Cetățenia europeană se deosebește de cea națională prin faptul, că conform reglementărilor stabilite în Tratatului de la Amsterdam, o „completează și n-o înlocuiește”, cetățenia europeană nu suprimă nici unul dintre drepturile inerente cetățeniei naționale. Altfel spus, cetățenii naționale li se adaugă cetățenia europeană în virtutea cărui fapt cetățenii statelor membre ale Uniunii europene beneficiază de o dublă cetățenie.

14) Cetățeniilor naționale multiple se adaugă de asemenea fenomenul cetățeniei regionale. Absența unei identități împărtășite, pe care ne-o impune pluralismul cultural, aduce cu sine obligația statului de a asigura viabilitatea instituțiilor sale, de a promova identitatea de cetățean,

care poate, cel puțin în principiu, să fie împărtășită de către toți membrii societății, indiferent de identitățile lor culturale;

15) Dubla cetățenie reprezintă una dintre modalitățile de soluționare amiabilă a unor probleme apărute de-a lungul timpului. În acest scop a fost adoptată Convenția Europeană asupra cetățeniei care stabilește principii și reguli în materie de cetățenie a persoanelor fizice și reguli care determină obligațiile militare în caz de pluralitate de cetățenii, la care dreptul intern al statelor părți trebuie să se conformeze;

16) Statele de imigrație (Franța, Suedia, Danemarca, Finlanda, Elveția, Italia, Germania), spre deosebire de cele de emigrație, exclud dubla cetățenie, iar statele de emigrație prevăd posibilitatea dublei cetățenii fără restricții pentru deținătorii acesteia.

17) O aderare comună la valorile politice care ar putea eventual fi «fixate» într-o construcție europeană, pare fi unicul mod de a crea o identitate unificatoare la scară continentală;

18) Cetățenia rămâne o problemă plină de viață în lumea de astăzi, un principiu regulator de reafirmat, dar, de asemenea, de îmbogățit și de adaptat la noile contexte. Cetățenia se învață de fiecare individ și generație de cetățeni printr-un proces de socializare politică sau prin demersuri sistematice de educație civică într-un mediu specializat.

Recomandări generale:

1) atât în România, cât și în Republica Moldova, în cazul acordării cetățeniei la cerere legiuitorul ar trebui să se conducă de următoarele principii: înăsprirea procedurii de acordare a cetățeniei pentru resortisanții extra-comunitari; relaxarea condițiilor de acordare a cetățeniei pentru resortisanții comunitari;

2) drept urmare a faptului că redobândirea cetățeniei române este o problemă distinctă față de acordarea cetățeniei, ar fi necesar ca aceasta să fie remediată prin măsuri de excepție, altele decât cele care se referă la acordarea cetățeniei, astfel încât întreaga procedură de redobândire a cetățeniei să dureze cel mult șase luni de la data înregistrării cererii la Ministerul Justiției;

3) pentru cetățenii din Republica Moldova este necesar ca România să recunoască dreptul de reconfirmare a cetățeniei și nu redobândirii, deoarece ea nu a fost pierdută sau anulată;

Recomandări de legeferenda

1. Deoarece au fost înregistrate abuzuri față de cetățenii care dețin o cetățenie dublă, fapt ce a servit sancționare din partea CEDO, propunem a introduce în constituțiile României art.5 alin.(3) și art.17 alin. (3) a Republicii Moldova o reglementare care ar garanta celor care dețin cetățenie dublă drepturi egale, fără discriminarea în ocuparea funcțiilor și demnităților publice.

2. Legea cetățeniei române nr 21/1991 este una învechită care se completează mereu prin Ordonanțe de urgență a Guvernului. Propunem elaborarea unei noi legi care ar reglementa eficient problemele ce țin de cetățenia română și raporturile acestei cu cetățenia UE.

3. A abroga alin. (2), lit.b) al art.12 din Legea cetățeniei Republicii Moldova care prevede că dobândirea cetățeniei prin recunoaștere se acordă b) persoanele care până la 28 iunie 1940 au locuit în Basarabia, în Nordul Bucovinei, în Ținutul Herta și în R.A.S.S.M., urmașii lor, dacă domiciliază în mod legal și obișnuit pe teritoriul Republicii Moldova deoarece, categoria de persoane nominalizate nu au locuit pe teritoriul Republicii Moldova și nu au nici o legătură conform principiului *jus sanguinis* în baza căruia trebuie să se acorde cetățenia. Nordul Bucovinei, Ținutul Herta și R.A.S.S.M., nu au făcut parte din teritoriul Republicii Moldova și actualmente se află pe teritoriul Ucrainei

4. În scopul facilitării dobândirii cetățeniei române cetățenilor Republicii Moldova, a introduce în Legea nr. 21/1991 a cetățeniei române prevederea prin care cetățenia se acordă prin *recunoaștere* persoanelor care au pierdut această cetățenie, precum și descendenților acestora până la gradul II inclusiv și care cer redobândirea ei, cu păstrarea cetățeniei străine și stabilirea domiciliului în țară sau cu menținerea acestuia în străinătate, Recunoaștere cetățeniei nu se acordă ci se stabilește de Ministerul de Interne care eliberează documentele respective.

5. Adoptarea unui act normativ care să reglementeze primirea și selecția muncitorilor străini calificați care să acopere nevoia de forță de muncă din România. Actul normativ ar trebui să conțină prevederi care să faciliteze integrarea străinilor în comunitățile locale, acordarea de drepturi politice, economice și sociale în aceleași condiții cu cetățenii români, după o ședere de 5 ani în România.

6. Elaborarea unei strategii naționale privind atragerea și selecția muncitorilor străini calificați, potrivit practicii comunitare.

7. Adoptarea unui act normativ cu privire la asistența și protecția consulară pe care trebuie să o acorde misiunile diplomatice și consulare ale României cetățeanului european, apatridului și refugiatului, al cărui statut de refugiat a fost recunoscut de un stat membru U.E., aflat în nevoie de protecție pe teritoriul unui stat terț.

BIBLIOGRAFIA

Surse în limba română:

1. Aristotel. Politica, București: Ed.Univers Enciclopedic "Gold", 2010. 552 p.
2. Arseni A., Ivanov V., Suholitco L., Drept constituțional comparat, Chișinău: Centrul Ed.

USM, 2003, 295 p.

3. Asztalos Csaba Ferenc, Regimul juridic al cetățeniei în dreptul internațional public, Rezumatul tezei de doctorat, București, 2009. <http://www.ujmag.ro/drept/drept-international-public-si-privat/regimul-juridic-al-cetateniei-in-dreptul-international-public/rasfoire/> (vizitat 14.03. 2015)

4. Audigier F. Concepte de bază și competențe esențiale referitoare la educația pentru cetățenie într-o societate democratică, Consiliul European, 2000. http://www.civica-online.ro/resurse/educatia_pentru_cetatenie.pdf. (vizitat 14.03. 2015)

5. Bîrzea C. Cetățenia europeană, București: Politeia-SNSPA, 2005, 161 p.

6. Boc Emil., Cynthia C. Instituții politice și proceduri constituționale în România, București: Ed. Accent, Cluj-Napoca, 2006 251 p.

7. Bulai A. Cetățenie, în Dicționar de sociologie, București: Ed. Babei, 1998.

<http://www.dictsociologie.netfirms.com/C/CTermeni/Cetatenie.htm> (vizitat 14.03.2015)

8. Cămaș T. Drept constituțional, Chișinău: Ed. „Print-Caro” SRL, 2010, 513 p.

9. Catană V. Cetățenia multiplă: precedente și soluții pentru Republica Moldova, <http://www.ipp.md/libview.php?l=ro&idc=167&id=525>. (vizitat 14.03. 2015)

10. Constituția RSSM din anul 1941.

[https://ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_RSS_Moldovene%C8%99ti_\(1941\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_RSS_Moldovene%C8%99ti_(1941))

(vizitat 20.03.2015)

11. Constituția României din 1938, Textul actului publicat în M.Of. nr. 48/27 feb. 1938. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htm_act_text?id=9206. (vizitat 20.03.2015)

12. Constituția Republicii Socialiste România din 21 august 1965, Textul Constitutiei reprodus dupa ultima republicare a Constitutiei R.S.R. din 1965 din "Buletinul Oficial" nr. 65 din 29 octombrie 1986. <http://legislatie.resurse-pentru-democratie.org/constitutie/constitutia-republicii-socialiste-romania-1965.php>. (vizitat 20.03.2015)

13. Constituția României din 1866, Textu publicat în M.Of. nr. 142/1 iun. 1866

http://www.cdep.ro/pls/legis/LEGIS_PCK.FRAME. (vizitat 20.03.2015)

14. Constituția României din 1923 în dezbaterile contemporanilor, Ediția a II-a, București: Ed. Humanitas, 1990. 154 p.

15. Constituția RSSM din 1978.

[https://ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_RSS_Moldovene%C8%99ti_\(1978\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Constitu%C8%9Bia_RSS_Moldovene%C8%99ti_(1978)). (vizitat 20.03.2015)

16. Convenția europeană a drepturilor omului și a libertăților fundamentale. European Court of Human Rights Council of Europe, Strasbourg cedex. www.echr.coe.int (vizitat 22.04.2015)
17. Convenția europeană cu privire la cetățenie din 06.11.1997, Publicată în ediția oficială "Tratate internaționale", București, 2001. 190 p.
18. Costin M. Marile instituții ale dreptului civil român, Vol. 2, Cluj-Napoca: Ed. Dacia, 1984. 433 p.
19. Dariescu C. Norme de drept internațional privat în Moldova, în prima jumătate a secolului al XIX-lea, Analele științifice ale Universității „Al.I.Cuza” , Tomul LIV, Iași: Științe Juridice, 2008. 345 p.
20. Deaconu Ș. Cetățenia în dreptul românesc, Cetățenia europeană. Cetățenii, străinii și apatrizii în dreptul românesc și european, București: Ed. All Beck, 2003. 168 p.
21. Declarația universală a drepturilor omului, Drepturile omului în Republica Moldova, Chișinău: Ed.Garuda-Art, 1998. 454 p.
22. Declarației de Suveranitate a RM din 23 iunie 1990. Legi, hotărâri și alte acte, adoptate la sesiunea întâi a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești de legislatura a douăsprezecea. Ediție a Sovietului Suprem al RSS Moldovenești, Chișinău, 1990.
23. Decret-lege nr.137 din 11 mai 1990 privind unele dispoziții referitoare la cetățenia româna, Publicat M.Of. nr. 75/21 mai 1990.
24. Decret-lege nr.7 din 31 decembrie 1989 privind repatrierea cetățenilor români și a foștilor cetățeni români, Publicat M.Of. nr. 9/31 dec. 1989.
25. Dragomir E., Niță D. O perspectivă juridică asupra noului concepți de „cetățenie europeană”, http://www.studiiuridice.ro/demo/cetatenia_europeana_demo.pdf (vizitat 25.04.2015)
26. Decret-lege privitor la starea juridică a locuitorilor evrei din România, în Ioan Scurtu, Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, Istoria românilor între anii 1918-1940; <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istoriel918-1940/10-12.htm> (vizitat 25.04.2015)
27. Decret-regal pentru revizuirea cetățeniei evreilor din România nr. 169/1938, în Ioan Scurtu, Theodora Stănescu-Stanciu, Georgiana Margareta Scurtu, Istoria românilor între anii 1918-1940. <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/istoriel918-1940/10-12.htm> (vizitat 25.04.2015)
28. Decretul 33/1952 privind cetățenia Republicii Populare Române, Publicat Buletinul Oficial nr.5 din 24 ianuarie 1952.
29. Decretul nr. 125/1948, pentru cetățenia Română. Publicat Monitorul Oficial nr. 154, 7 iulie 1948.

30. Deleanu I. Drept constituțional și instituții politice, vol. II, Iași. Ed.Chemarea, 1996, 238 p.
31. Dinulescu C. Reflecții istoriografice asupra izvoarelor dreptului vechi românesc, <http://drept.ucv.ro/RSJ/Articole/2006/RSJ4/B14DinulescuConstantiu.pdf> (vizitat 5 mai 2015)
32. Drăganu T. Drept constituțional și instituții politice. Tratat elementar. Vol. I. București: Lumina Lex, 2000. 365 p.
33. Drăganu T. Natura juridică a cetățeniei, Drept constituțional, București, 1972. 230 p.
34. Enciclopedia Blackwell a Gândirii Politice, Coordonator David Miller, Editura Humanitas, 2000, 800 p.
35. Fuerea A. Dimensiunea politico-juridică a cetățeniei europene, Cetățenie Națională - Cetățenie europeană, București: Ed. Fundația Culturală Libra, 2003., 113 p.
36. Gilia C. Manual de drept constituțional și instituții politice. Sistemul constituțional românesc, București: Ed.Producător: Hamangiu, 2010, 368 p.
37. Guceac I. Curs elementar de drept constituțional, vol II, Chișinău, F.E.P. Tipografia Centrală, 2004. 496 p.
38. Hanga V. Drept privat roman, București:Ed. Didactică și pedagogică,1978. 358 p.
39. Hotărârea CC a Republicii Moldova nr.9 din 26.05.2009 pentru controlul constituționalității unor prevederi din Legea nr.273-XVI din 7 decembrie 2007 "Pentru modificarea și completarea unor acte legislative" și din Legea nr.76-XVI din 10 aprilie 2008 "Pentru modificarea și completarea Codului electoral nr.1381 -XIII din 21 noiembrie 1997", Monitorul Oficial 99-100/9, 05.06.2009
40. Dicționar explicativ al limbii române | dexonline. <http://dexonline.ro/> (vizitat 5 mai 2015)
41. Gheorghe Alexianu - Academician. <http://www.academician.ro/wiki/581931/Gheorghe-Alexianu/O> (vizitat 5 mai 2015)
42. Hotărârea Marii Camere a Curții Europene a Drepturilor Omului a în cauza Tănase c. Moldovei. <http://www.lhr.md/news/187.html>. (vizitat 5 mai 2015)
43. Ionescu C, Instituții politice și drept constituțional, București: Editura Juridică, 2004, 442p.
44. Legea cetățeniei române nr. 21/1991, Monitorul Oficial nr. 98 din 6 martie 2000.
45. Legea României nr.24/1971 a cetățeniei române, Buletinul Oficial 157 din 17 decembrie 1971.
46. Legea României nr.33/1939 privitoare la dobândirea și pierderea naționalității române, Monitorul Oficial 16 din 19 ianuarie 1939
47. Legea României nr.641/1944 pentru abrogarea măsurilor legislative anti-evrești, Publicată Monitorul Oficial nr. 294 din 19 decembrie 1944.

48. Legea cetățeniei Republicii Moldova nr. 1024-XIV din 02.06.2000, art. 3, Republicat: Monitorul Oficial, 2005, ediție specială din 09.12.2005, pag. 16, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.98-101/709 din 10.08.2000.

49. Legea României nr. 112/2010 privind aprobarea Ordonanței de urgență a Guvernului nr. 5/2010 pentru Înființarea, organizarea și funcționarea Autorității Naționale pentru Cetățenie, Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 405 din 17 iunie 2010.

50. Legea României nr. 127 din 23.12.2009 pentru modificarea unor acte legislative, Monitorul Oficial Nr. 197-200 din 31.12.2009.

51. Legea României nr. 273 pentru modificarea și completarea unor acte legislative, Monitorul Oficial Nr. 84-85 din 13.05.2008.

52. Legea României nr.28 din 24 februarie. 1924 privitoare la dobândirea și pierderea cetățeniei române, Publicată Monitorul Oficial nr.41/1924

53. Legea României nr. 354/2009 privind aprobarea OUG nr. 36/2009 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991, Monitorul Oficial al României, Partea I, Nr. 781, din 16 noiembrie 2009.

54. Legea României nr. 793 din 26.05.1942 privind reglementarea cetățeniei locuitorilor din Basarabia și Bucovina de Nord, Monitorul Oficial nr. 119 din 26.05.1942.

55. Legea României nr. 86 din 6.02.1945 pentru Statutul Nationalitatilor Minoritare Monitorul Oficial nr. 30/7 februarie 1945

56. Legea Republicii Moldova nr.1462-XII pentru modificarea art:2 din Legea cu privire la cetățenia Republicii Moldova. Monitorul Oficial Nr. 005 din 30.05.1993.

57. Legea Republicii Moldova nr. 1474-XII din 08.06.93 pentru completarea și modificarea art.2 din Legea cu privire la cetățenia Republicii Moldova, Monitorul Oficial Nr. 006 din 30.06.1993.

58. Legea Republicii Moldova nr.232-XV din 05.06.03 pentru modificarea și completarea Legii cetățeniei Republicii Moldova nr.1024-XIV din 2 iunie 2000, Monitorul Oficial Nr. 149 din 18.07.2003.

59. Legea Republicii Moldova nr.278-XIII din 10.11.94 privind modificarea și completarea unor acte legislative, Monitorul Oficial Nr. 020 din 06.04.1995.

60. Legea Republicii Moldova nr.596-XII din 05.06.91 cu privire la cetățenia Republicii Moldova, Monitorul Oficial Nr. 006 din 05.06.1991.

61. Legea Republicii Moldova nr.76-XVI din 10 aprilie 2008 pentru modificarea și

completarea Codului electoral III.1381-XIII din 21 noiembrie 1997, Monitorul Oficial Nr. 83 din 07.05.2008

62. Lijphardt, A. Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în treizeci și șase de țări, Iași: Ed. Polirom, 2006, 320 p.

63. Molcuț E. Drept privat roman, vol. I, București: Ed.TUB, 1979. 432 p.

64. Muraru I. Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. București:Ed. ACTAMI, 1997. 491p.

65. Negulescu P. Drept Constituțional român, București:Ed. Casa Școalelor1, 1934. 456 p.

66. Neumann V. Instituția cetățeniei sau despre drumul spre libertate,

<http://www.vestul.ro/stiri/983/institutia-cetateniei-sau-despre-drumul-spre-libertate.htm> (vizitat 15.05.2015)

67. Notă informativă la proiectul de Lege a Republicii Moldova pentru modificarea și completarea unor acte legislative, www.capc.md/files/239.doc (vizitat 15.05.2015)

68. Ordonanța de urgență nr. 87/2007 pentru modificarea Legii cetățeniei române nr. 21/1991, Monitorul Oficial, Partea I nr. 634 din 14/09/2007.

69. Pactul internațional cu privire la drepturile civile și politice din 16.12.1966, Drepturile omului în Republica Moldova, Chișinău: Ed. Garuda-Art, 1998. 454 p.

70. Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16.12.1966, Drepturile omului în Republica Moldova, Ed.Garuda-Art, Chișinău, 1998. 454 p.

71. Popa V. Drept public, Chișinău, 1998, 460 p.

72. Popescu D., Oprea A. Drept internațional privat, http://law.ubbcluj.ro/ro/cd_id/Anul%20IV/Suporturi%20de%20curs/curs_international_privat.pdf (vizitat 25.05.2015)

73. Prișca N. Drept constituțional, București: Ed. Didactică și Pedagogică, 1977. 490p

74. Rarincescu C. G., Curs de drept constituțional, București, 1940, 450 p.

75. Regulamentul organic al Moldovei. Ediție integrală realizată de Dumitru Vitcu și Gabriel Bădărău cu sprijinul lui Comeliu Istrati. Editura Junimea, Iași, 2004. 213 p.

76. Rezoluția privind Unirea Transilvaniei cu România, adoptată de Marea Adunare Națională de la Alba Iulia 1 decembrie 1918,

<http://octavpelin.wordpress.com/2008/11/23/rezolutia-privind-unirea-transilvaniei-cu-romaniaadoptata-de-marea-adunare-nationala-de-la-alba-iulia-1-decembrie-1918/> (vizitat 25 mai 2015)

77. Scurtu I. Statutul politico-juridic al evreilor din România (1858 - 2004),

<http://www.i0anscurtu.r0/c0ntent/view/24/1/> (vizitat 15.04.2015)

78. Smochină A. Istoria Universală a statului și dreptului, Epoca Modernă și Contemporană Chișinău: Ed. F.E.P. «Tipografia Centrală», 2002, 296 p.

79. Smochină A. Istoria Universală a statului și dreptului, Epoca Antică și Medievală. Chișinău: Ed. F.E.P. «Tipografia Centrală», 2002, 224 p.

80. Teodorescu A. Tratat de drept administrativ, vol.I, București: Ed. Institutul de Arte Grafice "Eminescu", , 1929. 308 p.

81. Teodoroiu I. Drept constituțional și instituții politice. București: Ed.Sylvi , 2002, 304 p.

82. Tomulescu C. St. Drept privat roman, Tipografia Universității din București, 1973. 437 p.

83. Tratatul de la Paris din 1856, [http://wapedia.mobi/ro/Tratatul_de_laParis_\(1856\)](http://wapedia.mobi/ro/Tratatul_de_laParis_(1856)) (vizitat 12.06.2015)

84. Voicu M. Introducere în dreptul european, București: Ed. Universul Juridic, 2007. 289 p.

85. Vrabie G. Drept constituțional și instituții politice, vol.1, Iași: Editura «Cugetarea», 1999. 490 p.

86. Cetățenie. <http://ro.wikipedia.org/wiki/Cet%C4%83%C8%9Benie> (vizitat 16.06.2015)

Surse în limba engleză

87. Acquiring a different nationality, http://www.minbuza.nl/en/Services/Consular_Services/Dutch_Nationality/Acquiring_a_differenj_nationality. (vizitat 25.06.2015)

88. Aleinikoff T. A., Citizenship, Aliem, Membership and the Constitution, 7 Constitutional Commentary nr.9, 1990, pp. 9-34.

89. Amory P., The meaning and purpose of ethnic terminology in the Burgundian laws, 2 Early Medieval Europe, nr.1, 993, pp. 5-10.

90. Arendt H. Between Past and Future, <http://memory.loc.gov/cgi-in/ampage?collId=mharendt&fileName=05/050010/050010page.db&recNum=0> (vizitat 27.06.2015)

91. Aron R. Is Multinational Citizenship Possible? B. Turner, P. Hamilton (eds.) Citizenship, Critical Concepts, London, Routledge, vol. II, 1994, pp. 279-291.

92. Bader V., Citizenship and exclusion, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: MacMillan Press Ltd; New York, N.Y.: St. Martin's Press, 1997, 208 p.

93. Baubock R., Transnational Citizenship [:] Membership and Rights in International Migration, Brookfield, VT: Edward &c Elgar, 1994, 348 p.

94. Beck U. *The Risk Society: Towards a New Modernity*, London, Sage Publications Ltd, 1992, 272 p.
95. Blake C. *Citizenship, Law and the State: the British Nationality Act of 1981*, 45 *Modern Law Rev.* 179,1982, <http://www.jstor.org/pss/1095380>. (vizitat 27.06.2015)
96. Bulmer M., Rees Anthony M. *Citizenship Today: Contemporary Relevance of T.H. Marshall*, The contemporary relevance of T. H. Marshall. London: UCL Press. 354 p.
97. Cairns A. *The Fragmentation of Canadian Citizenship*, W. Kaplan (dir.), *Belonging [:] The Meaning and Future of Canadian Citizenship*, Montréal/Kingston: McGill-Queen's University Press, 1993, pp. 183-185.
98. Carens Joseph H. *Aliens and Citizens: The Case for Open Borders*, W. Kymlicka (éd.) *The Rights of Minority Cultures*, Oxford University Press, 1995, pp. 331-349.
99. Castoriadis C. *The nature and value of equality*, *Philosophy & Social Criticism*, 1986, pp. 373-390.
100. Charles T. *Sources of the self: the making of the modern identity*, http://books.google.com/books?id=qoG8asWZRGoC&printsec=frontcover&dq=Charles+Taylor,+The+Malaise+of+Modernity&hl=ro&source-gbs_book_similarbooks#v=onepage&q&f=false. (vizitat 15.07.2015)
101. Chavez P. J. *Creating a United States-Mexico Political Double Helix: The Mexican Government's Proposed Dual Nationality Amendment*, *Stanford Journal of International Law*, nr.33, 1997, p. 119-151.
102. Closa C. *Citizenship of the Union and Nationality of Member States*, 32 *Common Market L. Rev.* 487,1995, pp. 487-518.
103. *Code of Belgian citizenship*, http://193.191.208.6/cgi_loi/loi_F.pl?cn=1984062835. (vizitat 15.07.2015)
104. Dahrendorf R. *Law and order*, London: Stevens, 1985, 179p.
105. Dahrendorf R. *The Challenging Quality of Citizenship*, B. Van Steenberghe (ed.), *The Condition of Citizenship*, London, Sage, 1994, p. 10-19.
106. Deir Olio Fiorella. *The Europeanization of Citizenship: Between the Ideology of Nationality, Immigration and European Identity*, Ashgate Publishing, University of Cambridge, UK, 2005, 170 p.
107. Dobrowolsky A. *Security and Citizenship: Security, Immigration and Shrinking Citizenship Regimes*, *Theoretical Inquiries in Law*, Volume 8, Number 2, 2007, 628 p.
108. Donati P. *Identity and Solidarity in the Complex of Citizenship: The Relational Approach*.

International Sociology, vol. 10, nr. 3, 1995, p. 299-314.

109. Einhorn B. *Cinderella Goes to Market. Citizenship, Gender and Women's Movements in East Central Europe*, London/New York, Verso, 1993, 280 p.

110. Fitzpatrick P. *Marks of Exclusion: (Deconstructing Citizenship*, Gardner 21, pp. 197- 203.

111. Fustel De Coulanges Numa Denis. *The Ancient City, A Study on the Religion, Laws, and Institutions of Greece and Rome*, Kitchener, 2001,

<http://socserv.mcmaster.ca/~econ/ugcm/3113/fustel/AncientCity.pdf> (vizitat 15.07.2015)

112. Gardner J. P. *Citizenship. The White Paper*, Londres: The Institute for Citizenship Studies & The British Institute of International and Comparative Law, 1997, 430 p.

113. Gershon Sh. *The Citizenship Debates: A Reader Paperback – February 1, 1998*

<http://www.amazon.com/Citizenship-Debates-Reader-Gershon-Shafir/dp/0816628815>. (vizitat 25.07.2015)

114. Giddens A. *Consequence of Modernity*, Paperback – March 1, 1991, 188 p.

115. Giesen B., Eder K. *Introduction: European Citizenship: An Avenue for the Social Integration of Europe*, Eder K. and B. Giesen (eds.) *European Citizenship between National Legacies and Postnational Projects*. Oxford: Oxford University Press, 2001. 450 p.

116. Gottlieb Fichte Johann. *Addresses to the German Nation [1808]*. ed. and trans. Gregory Moore. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, 202 p.

117. Guendelsberger J. *Access to Citizenship for Children Born Within the State to Foreign Parents*, *American Journal of Comparative Law*, vol. 40, 1992, pp. 379- 429.

118. Habermas J. *Citizenship and National Identity: Some Reflections on the Future of Europe*, R. Beiner (ed.) *Theorizing Citizenship*, Albany, State University of New York Press, 1995, pp. 255-282.

119. Habermas J. *Reconciliation through the Public Use of Reason*, *The Journal of Philosophy*, vol. 92, n° 5, 1995, pp. 109-131.

120. Habermas. J. *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, Cambridge Massachusetts: The MIT Press, 1991, 301 p.

121. Hall S., Held D. *Citizens and Citizenship*. London, New Times, Laurence & Wishait, 1990, 388.p.

122. Ivan H. *Race: The History of an Idea in The West*. Washington, D.C., Baltimore, and London, Woodrow Wilson Center Press and Johns Hopkins University Press, 1996, XVIII.448 p.

123. Heater D. *Citizenship: The Civic Ideal in World History, Politics and Education*, Third

Edition, Manchester University Press, 2004, 384p.

124. Huntington S. P. *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, The University of Oklahoma Press, 1993, 384 p.

125. Inglehart R. *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton, Princeton University Press, 1997, 453 p.

126. Juteau D. *Beyond Multiculturalist Citizenship. The Challenge of Pluralism in Canada*, V. Bader, *Citizenship and Exclusion*, Houndsmills, Macmillan Press, 1997, 208 p.

127. Klingemann H.-D., Fuchs D. *Citizens and the State: A relationship transformed*, Oxford: Oxford University Press, 1995, 443 p.

128. Kymlicka W. *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*, Oxford: Oxford University Press, 1996, 296 p.

129. Kymlicka W. Norman Wayne, *Return of the Citizen: A survey of Recent work on Citizenship Theory*, R. Beiner (éd.), *Theorizing Citizenship*, Albany, State University of New York Press, 1995, 322 p.

130. Kymlicka W. *Social Unity in a Liberal State*, *Social Philosophy and Policy*, vol. 13, nr. 1. 1996, pp. 105-136.

131. Leca J. *Individualism and Citizenship*, B.S. Turner, P. Hamilton (eds.) *Citizenship: Critical Concepts*, London, Routledge, vol. I, 1994, pp. 148-187.

132. Legomsky S. *Why Citizenship*, 35 *Virginia Journal of International Law*, 1994, pp. 279- 296.

133. Lewis B. *The Middle East [:] 2000 Years of History from the Rise of Christianity to the Present Day*, London: Weidenfeld & Nicolson, 1995, 433 p.

134. MacDowell D., *The Law in Classical Athens*, Ithaca, Ed. University Press, Cornell, 1978, 345 p.

135. Macedo S. *Liberal Virtues: Citizenship, Virtue, and Community in Liberal Constitutionalism*, Oxford: Oxford University Press, 1991, 320 p.

136. Mann M. *Ruling Class Strategies and Citizenship*, B.S. Turner, P. Hamilton (eds.), *Citizenship: Critical Concepts*, London, Routledge, vol. I, 1994, p. 63-79.

137. Martin D. *The Civic Republican Ideal for Citizenship, and for Our Common Life*, 35 *Virginia Journal of International Law*, 1994, p. 301- 319.

138. Miller D. *Citizenship and Diversity*, *Political Studies*, 1995, 435 p.

139. Monroe H. E. *Democracy and the Rule of Law in Classical Athens: Essays on Law, Society, and Politics*. Cambridge: Cambridge University Press. 2006, 518 p.

140. Personal Responsibility and Work Opportunity Reconciliation Act, (Public Law 104-193) <http://www.naswdc.org/advocacy/welfare/legislation/summary.pdf>. (vizitat 3.06.2015)
141. Richez E. The Impact of Charter-based judicial review on social citizenship in Canada: The Case of Health Care Litigation, <http://vwww.cpsa-acsp.ca/papers-2010/Richez.pdf>. (vizitat 13.06.2015)
142. Russell H. Special Status for Groups, *The Good Society*, 1996, vol. 6, nr. 2, pp. 12-19.
143. Sealey R. *The Justice of the Greeks*, Ann Arbor: The University of Michigan Press, 1994, 334 p..
144. Smith A.D. *The Ethnic Origins of Nations*, Oxford, Basil Blackwell, 1986, 312 p.
145. Sommers M. Citizenship and the Place of the Public Sphere, *American Sociological Review*, vol. 58, 1993; p. 587-620.
146. Soysal Y. *Limits of Citizenship*, Chicago, University of Chicago Press, 1994, 244 p.
147. Stolcke V. The "Nature" of Nationality, V. Bader (éd.), *Citizenship and Exclusion*, Houndsmills, Macmillan Press, 1997, pp. 113-121.
148. Taylor Ch. Cross-Purposes: The Liberal-Communitarian Debate, N. Rosenblum (ed.), *Liberalism and the Moral Life*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1989, 302 p.
149. Taylor Ch. *Multiculturalism and "The Politics of Recognition": An Essay*, Princeton, N.J., Princeton University Press, 1992, 112 p.
150. The alternative report on european citizenship. http://www.ezd.si/fil_eadmin/doc/4__aktivno__drzavljanstvo/viri/alternativno_report_on_eu_citizenship_ecas.pdf. (vizitat 23.06.2015)
151. Touraine A. *Can we live together?: Equality and difference*. Stanford, Calif.: Stanford University Press, 2000, 336 p.
152. Turner B.S. Outline of a Theory of Citizenship, B.S. Turner, P. Hamilton (eds.), *Citizenship: Critical Concepts*, London, Routledge, vol. 1, 1994, p. 199-226.
153. Waldron J. *Liberal Rights: Collected Papers 1981-1991* (Cambridge Studies in Philosophy and Public Policy), Cambridge: Cambridge University Press, 1993, 496 p.
154. Walzer M. *Obligations: Essays on Disobedience, War and Citizenship*, Harvard University Press, 1982, 244 p.
155. Wells C. *Law and Citizenship in Early Modern France*, Baltimore/London: The Johns Hopkins University Press, 1995, 198 p.
156. Young I.M. *Polity and Group Difference: A Critique of the Ideal of Universal Citizenship*,

Ethics, vol. 99, 1989, p. 250-274.

157. Yuval-Davis N., Anthias F. *Racialized Boundaries: race, nation, gender, colour, and class and the anti-racist struggle*, London/New York, Routledge, 1992, 226 p

Surse în limba franceză

158. Arendt H. *Condition de l'homme moderne*, Ed.Calmann-Lévy, Paris, 1983, 406 p.

159. Balibar É. *Droit de cité*, Paris: Ed.PUF, 1998. 217 p.

160. Balibar E. *Les frontières de la démocratie*, Paris: Ed. La Découverte, 1992 268 p.

161. Bimbaum P. *Sur la citoyenneté*. *L'Année sociologique*, vol. 46, nr.1, Paris, 1996, p. 57-85.

162. Borella F. *Nationalité et citoyenneté. Perspective en France et au Québec*, Paris: Presses Universitaires de France, 1991, pp. 209-229.

163. Brun H., Brunelle Ch. *Les statuts respectifs de citoyen, résident et étranger à la lumière des chartes des droits*. Paris, 1988, 689 p.

164. Carlier J.-Y. *Autonomie de la volonté et statut personnel*, *Cahiers des droits maghrébins*, 1995, pp. 5-17.

165. Chauvier S. *Du droit d'être étranger - Essai Sur Le Concept Kantien D'un Droit Cosmopolitique*, Paris/Montréal: Ed. L'Harmattan, 1996, 221 p.

166. *Commentaire sur la décision de la Cour européenne de la Justice dans l'affaire Micheletti c. Delegacion del Gobierno en Cantabria*, 30 *Common Market Law Rev.* 623, 1993. http://eur-lex.europa.eu/smartapi/cgi/sga_doc?smartapi!celexplus!prod!CELEXnumdoc&numdoc=61990J0369&lg=fr. (vizitat 15.07.2015)

167. *Commission royale sur les peuples autochtones, Rapport final*, Ottawa: 1996, http://www.cba.org/ABC/Pubs_f/pdf7systemscivil_fr.pdf. (vizitat 15.07.2015)

168. Constant B. *De la liberté des Anciens comparée à celle des Modernes*, http://catallaxia.net/Benjamin_Constant,_De_la_Liberté_des_Anciens_comparée_à_celle_des_Modernes. (vizitat 15.07.2015)

169. *Disjoindre nationalité et citoyenneté: quelle légitimité pour l'intégration?*, 2009, <http://www.oboulo.com/disjoindre-nationalite-citoyennete-legitimite-integration-71397.html>. (vizitat 25.07.2015)

170. Duchastel J. *La citoyenneté dans les sociétés contemporaines: entre mondialisation des marchés et revendications démocratiques*, <http://www.ieim.uqam.ca/IMG/pdf7duchastel-mai-2002-ACFAS.pdf>. (vizitat 15.07.2015)

171. Fiévet C. (dir.), *Invention et réinvention de la citoyenneté*. Joelle Sampy, 2000, 719p.
172. Gauchet M. *La Religion dans la démocratie: parcours de la laïcité*, Paris: Gallimard, 1998, 127 p.
173. Gonod Pascale, Dubois Jean-Pierre, *Citoyenneté, souveraineté, société civile, Thèmes et commentaires*, Paris: Ed. Dalloz, 2003, 102 p.
174. Juteau D. *Exclusions, minorités et droits à la citoyenneté, communication présentée au symposium Forms and Dynamics of Exclusion in Contemporary Societies: Injustice and Discrimination*, Paris: UNESCO, 23-26 juin 1997.
175. Juteau D. *L'intégration dans une société pluraliste. Les relations intercommunautaires au Québec: un diagnostic qualitatif* ministère des Communautés culturelles et de l'Immigration, Montréal, 1993, 50 p.
176. Young M. *La citoyenneté canadienne: la loi et la situation actuelle*.
<http://dsp-psd.pwgsc.gc.ca/Collection-R/LoPBdP/BP/bp445-f.htm>. (vизitat 25.07.2015)
177. Lamoureux D. *La citoyenneté: de l'exclusion à l'inclusion*, Paris: Ed. Presses Universitaires de France, 1991, 167 p.
178. Lapeyronnie D, *L'individu et les minorités*, Paris. Presses Universitaires de France, 1993, 361 p.
179. Lebris R.-F. *L'étranger et ses métamorphoses, L'Internationalisation du droit, Mélanges en l'honneur de Yvon Loussouam*, Paris: Ed. Dalloz, 1994, 242 p.
180. Lochak D. *Étrangers: de quel droit?*, Paris: Ed. Presses universitaires de France, 1985, 256p.
181. Lochak D. *La citoyenneté*, Paris: Ed. Presses Universitaires de France, 1991, p. 179-207.
182. Pierré-Caps S. *La multination. L'avenir des minorités en Europe centrale et orientale*, Paris: Éditions Odile Jacob, 1995, 337 p.
183. Pradelle Géraud de Geouffre, Annie C., Bastien F. *La réforme du droit de la nationalité ou la mise en forme juridique d'un virage politique*, *Politix*, vol. 8, nr. 32, 1995, pp. 154-171.
184. Renaut A. *Libéralisme politique et pluralisme culturel*, André Stanguennec, dir., *Le droit et la République*, Nantes: Editions Pleins Feux, 2000, pp. 17-53;
185. Renaut A. *Républicanisme et modernité*, Stéphane Chauvier, dir., *Libéralisme et républicanisme*, Caen: Ed. Presses universitaires de Caen, 2000, pp. 165-187;
186. Rousseau Jean-Jacques, *Du Contrat social*, Paris: Ed. Flammarion, 2001, 256 p.
187. Schnapper D. *La Citoyenneté*, *Encyclopædia Universalis*, 2001, <http://www.crdp-nice.net/editions/supplements/2-86629-368-1/RCS>. (vизitat 25.07.2015)

188. Schnapper D. La Communauté des citoyens, sur Vidée moderne de nation, Paris: Ed. Gallimard, 1994, 226 p.

189. Schnapper D. La France de Vintégration. Sociologie de la nation en 1990. Paris: Ed. Gallimard, 1991, 374 p.

190. Sylvie M. Libéralisme et pluralisme culturel, Critique, nr.610, Paris, 1998, pp. 39-55

191. Thomas Y., Citoyens et résidents dans les cités de l'Empire romain. Essai sur le droit d'origine, L. Mayali (dir.), Identité et droit de l'autre, Berkeley, CA: Robbins Collection Publication, University of California at Berkeley, 1994, pp. 46-48.

192. Toqueville A. De la démocratie en Amérique, [http ://classiques .uqac.ca/classiques/De_toqueville_alexis/democratie_1 /democratie_t1_1 .p df](http://classiques.uqac.ca/classiques/De_toqueville_alexis/democratie_1/democratie_t1_1.p df). (vizitat 15.07.2015)

193. Turp D. Citoyenneté canadienne, citoyenneté québécoise et citoyenneté commune selon le modèle de l'Union européenne, W. Kaplan (dir.), Belonging: Essays on the Meaning and Future of Canadian Citizenship, Toronto and Montreal, McGill-Queen's University Press, 1992, pp. 164-177;

194. Vergnières S. Les solutions aristotéliennes à la crise de la démocratie athénienne au IVe siècle avant Jésus-Christ, Borot Luc (dir.), Civisme et citoyenneté.. une longue histoire, Montpellier: Université Paul Valéry, 1999, 188 p.

195. Wieviorka M. François Dubet, Françoise Gaspard, Une société fragmentée? Le multiculturalisme en débat. Paris: Ed.La Découverte, 1996. 215 p.

196. Wieviorka M. La Démocratie à l'épreuve: Nationalisme, populisme, ethnicité. Paris: Ed.La Découverte, 1993, 174 p.

197. Wieviorka M. L'espace du racisme. Paris: Ed.Seuil, 1991, 254 p.

198. Zawadski P. Le nationalisme contre la citoyenneté. L'Année sociologique, vol. 46, nr. 1, 1996, p. 169-185.

199. Renan E. Qu'est-ce qu'une nation?
<http://www.bmlisieux.com/archives/nation04.Htm>. (vizitat 15.07.2015)

200. Vanberg V. Hayek's legacy and the future of liberal thought: rational liberalism versus evolutionary agnosticism, Cato Journal, Vol. 14, No. 2 (Fall 1994), <http://www.cato.org/pubs/journal/cjv14n2-2.html>. (vizitat 15.07.2015)

Publicații ale autorului

201. Ciocîrlan Gh. Considerațiuni generale privind instituția cetățeniei, Comunicare la Conferința internațională "Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică,

Chișinău: ULIM, 9-10 iunie 2009. 445 p.

202. Ciocîrlan, Gh. Reglementarea cetățeniei Uniunii Europene, Comunicare la Conferința internațională ”Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, Chișinău: ULIM, 30-31 octombrie 2009. 616 p.

203. Ciocîrlan Gh. Tratatul de la Maastricht, Studii Juridice Universitare, Chișinău: ULIM, Nr.3-4, 2009. 476 p.

204. Ciocîrlan Gh. Pluralitatea de cetățenii, Administrația publică în statul de drept, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice 27-28.09.2008, Chișinău, 2009, p193-207

205. Ciocîrlan Gh. Cetățenia instituție politico-juridică, Legea și Viața, nr.7, 2015

206. Ciocîrlan Gh. Abordări științifice occidentale privind instituția cetățeniei. Закон и Жизнь, Международный научно-правовой журнал, nr.7, 2015

207. Ciocîrlan Gh. Concepții științifice cu privire la natura juridica a cetățeniei, Legea și Viața, nr.8, 2015

Literatura suplimentară

208. Institut de Droit Compare de L'Universite de Paris, La nationalite dans la Science sociale et dans le Droit contemporain, 1939, 209 p.

209. Rotaru R. Dobândirea și redobândirea cetățeniei: teoria și practica statelor cu sisteme de drept romano-germanice (continentale). Teză de doctorat. www.cnaa.md. (vizitat 15.09.2015)

210. Gamurari V. Osmochescu N. Suveranitatea și dreptul internațional. Probleme teoretice și practice actuale., Chișinău, 2007, 258 p.

211. Aurescu B. Identitatea națională și conceptul european de națiune. Materiale ale Conferinței internaționale ” Suveranitate și structura de stat în condițiile țărilor plurietnice”, Chișinău, 22-23 septembrie 2006, pp.59-76

212. Iancu Gh. Drept constituțional și instituții politice, Ediția 3, București: Ed.C.H.Beck, 2014. 606 p.

213. Christoph Keller. Citoyenneté. Assumer son appartenance, sa participation et sa responsabilité. Berne: Commission fédérale pour les questions de migration CFM. 2010

http://www.ekm.admin.ch/content/dam/data/ekm/dokumentation/materialien/mat_citoyennete_f.pdf
(vizitat 06.06.2016)

214. Safta M. Drept constituțional și instituții politice. Vol. I. Ediția a 2-a revizuita. Teoria generală a dreptului constituțional. Drepturi și libertăți. București : Ed. Hamangiu, 2015. 304 p.

215. European Commission. Directorate-General for Research and Innovation. Migration and mobility Brussels, 2016. 134p. http://bookshop.europa.eu/ro/migration-and-mobility-pbKINA27592/?pgid=Iq1Ekni0.11SR00OK4MycO9B0000eVkCDIYc;sid=TI8Gz75UftcG-ekyqq2YaNxx7kx6n_M3Uv0=?CatalogCategoryID=0r6ep2OwRCUAAAFQEIBuMWCf. (vizitat 10.06.2016)

DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnatul CIOCÎRLAN GHEORGHE, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări și realizări științifice. Conștientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecințele în conformitate cu legislația în vigoare.

CIOCÎRLAN GHEORGHE

01.06..2016

CV-ul AUTORULUI

Numele de familie și prenumele -Ciocârlan GHEORGHE

Data și locul nașterii- 21.10.1954 com.Suletea, jud.Vaslui

Cetățenia- România

Studii superioare – Academia de poliție Ștefan cel Mare, București

Studii masterat – Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Studii doctorat - Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Chișinău

Domeniile de interes științific –drept constituțional și instituții politice, drept internațional public

Activitatea profesională

1974-2008 –Ofițer superior la Ministerul Afacerilor Interne, România

2008-2009 – Consilier diplomatic (consul general) în Ministerul Afacerilor Interne, Consilier diplomatic la Ambasada României în Chișinău R.M.

2006 – prezent – avocat la Baroul de avocați București, Practician în insolvență în cadrul Uniunii Naționale a Practicienilor în insolvența din România, Mediator.

Participări în proiecte științifice naționale și internaționale -

Participări la foruri științifice (naționale și internaționale)

1) Gheorghe Ciocârlan, Considerațiuni generale privind instituția cetățeniei, Comunicare la Conferința internațională ”Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 9-10 iunie 2009

2) Gheorghe Ciocârlan, Reglementarea cetățeniei europene, Comunicare la Conferința internațională ”Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 30-31 octombrie 2009, p.611-616

Lucrări științifice și științifico-metodice publicate -

1. Ciocârlan Gh. Considerațiuni generale privind instituția cetățeniei, Comunicare la Conferința internațională ”Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 9-10 iunie 2009, p.339-345
2. Ciocârlan Gh. Reglementarea cetățeniei europene, Comunicare la Conferința internațională ”Promovarea drepturilor omului în contextul integrării europene: teorie și practică, ULIM, 30-31 octombrie 2009, p.611-616
3. Ciocârlan Gh., Pluralitatea de cetățenii, Administrația publică în statul de drept, Materiale ale sesiunii de comunicări științifice 27-28.09.2008, Chișinău, 2009
4. Ciocârlan Gh. , Cetățenia instituție politico-juridică, Legea și Viața, nr.7, 2015
5. Ciocârlan Gh. Abordări științifice occidentale privind instituția cetățeniei, Закон и Жизнь, Международный научно-правовой журнал, июль 2015;
6. Ciocârlan Gh., Concepții științifice cu privire la natura juridica a cetățeniei, Legea și Viața, nr.7, 2015

7. Ciocârlan Gh., Tratatul de la Maastricht, Studii juridice universitare, ULIM, nr.3-4, Anul II/2009

Premii, mențiuni, distincții, titluri onorifice etc -

Apartenența la societăți/asociații științifice naționale, internaționale -

Activități în cadrul colegiilor de redacție ale revistelor științifice etc -

Cunoașterea limbilor - română (excelent), franceză, engleză (suficient)

Date de contact – București, str. telefon +40752026026, email - bebemaer@yahoo.com

